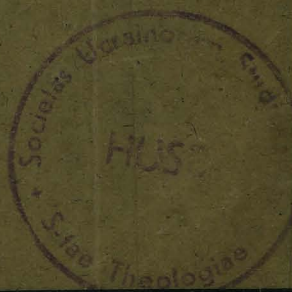

ІВАН САГАЙДА

**В Е Л И К І
П И Т А Н Н Я**

1947

Іван САГАЙДА

В Е Л И К І
П И Т А Н Н Я

diasporiana.org.ua

Autorized
by HQ EUCOM Civil Affairs Division AG 383.7. GEC - AGO from July 1947

Druck: Mittelbayerische Zeitung, Regensburg

Українські публікації на суспільно-політичні теми надто нечисленні. Більшість з них має характер хронікально-репортажний або газетно-публіцистичний. За виключенням монументальних творів на суспільно-політичні теми Липинського В., політичної публіцистики Д. Донцова, суспільно-політичних публікацій Юр. Липи, в останніх десятиріччях не маємо поважних синтетичних творів української незалежної політичної думки. Треба вважати це чи не найбільшою вадою на полі нашої боротьби за звільнення нації.

Синтетична національно-політична думка у нас виразно спізнюється, відстає від фактичних реальних досягнень нації в боротьбі за суверенність. Це є великою шкодою, бо практична боротьба, недостатньо озброєна в своїх напрямних теоретичним синтезом, з konieczности відбирає більше жертв і вимагає більше досвідів, часто таких, які вже мали місце.

Єдність розуміння стану речей, досвіду і цілей логічно веде до спільности прогнозів і метод діяннн. Розвинута і активна національна суспільно-політична думка веде до єдності розуміння стану речей, досвіду, цілей.

Кожна публікація на суспільно-політичні теми, **коли вона має в собі перні українського суверенного думання**, повинна знаходити в нашому суспільстві прихильність і признання, хоч би вона в своїх окремих конструкціях була недосконалою чи дискусійною.

Пропонована брошура „Великі питання” не відноситься до творів монументальних, ні не є науковою. ані претендує на ортодоксальність, а є публіцистичною спробою автора і його, більшого чи меншого числа, друзів осмислити сучасне положення людства і передбачити майбутнє нашої нації в її змаганнях.

Цю брошуру випускаємо в світ як матеріал для збудження думок та концентрації їх довкола конкретних суспільно-політичних проблем сучасности в плані національно-визвольної боротьби.

ВЕЛИКІ ПИТАННЯ НАШОЇ ДОБИ

Вступ до студій суспільства
майбутнього

ВІЧНЕ ПИТАННЯ

Хто хоче відкритими очима дивитися на світ, хто хоче вміти вірно оцінювати події свого часу, той мусить замислитися над великим питанням: **до чого йде людство?**

Це питання вічне. З того часу, як людина навчилася думати і почала пізнавати себе, як частинку з великої світової збірноти, в кожную добу існування людства вона задає собі це найбільше питання — до чого йде людство?

Чи воно бреде без дороги й цілі, гнане вперед (і чи завжди вперед?) голодом, холодом і біологічним потягом до розмноження, а чи розвитком людства крім біологічних керують ще й інші, т. зв. соціальні закони? Якщо такі є, то, прослідкувавши їх дію в минулому, чи не можемо ми бодай трохи піднести непрозору завісу майбутнього і хоч у загальних рисах дати відповідь на оте генеральне питання — до чого йде людство?

Кожна доба розвитку людства відповідає на це питання по своєму. Бо людство не стоїть на місці. Підіймаючись на кожний новий щабель свого розвитку, людство здобуває щораз нові знання. На кожному новому щаблі відкриваються щораз ширші обрії. З перебігом часу стає ясніше, що людське знання не є досконале. Ширші обрії дозволяють глибше й досконаліше пізнання. Відповідь попереднього покоління на вічне питання людства вже не задовольняє сучасних людей. Людям нової доби доводиться кожного разу шукати нової відповіді.

Нам теж треба знайти відповідь на це питання, вірну для нашої доби. Для цього ми перш за все мусимо оглянути сучасні обрії і мати перед очима властиві ознаки нашої доби.

НАША ДОБА

Наша доба підготована попереднім століттям, яке, загально кажучи, спиралося на двох великих китах: на французькій революції і на розвиткові природничих наук.

Французька революція виступила проти феодалного панування невеличкої вузької касты. Вона привела в рух у широкому суспільстві ті сили, які доти лежали облогодом. За допомогою індивідуалістичного лібералізму й вільної гри сил („laissez faire“) вона створила матеріальні цінності світового значення.

На допомогу їй стали природничі науки, використання сили пари й електрики, винахід залізниці й пароплава, телеграфу, телефону, авта, літака й радіо. Нові соціальні ідеї й нова техніка поволі збудували цілком новий світ. За часу французької революції на земній кулі жило щось 750 мільйонів людей, з яких від 500 до 600 мільйонів жили з хліборобської праці. Їхнє відношення до природних і надприродних сил, цебто їхнє світосприймання, було зовсім інше, ніж світосприймання 2,25 мільярдів, які населяють нашу планету сьогодні. Їхня відповідь на питання — до чого йде людство? — була зовсім інша, ніж має бути відповідь людей нашої доби.

Протягом останніх 150 років населення земної кулі збільшилось щось на 1,5 мільярди людей. З'явилися величезні міста та промислові центри з населенням у багато сот тисяч людей, а то й у кілька мільйонів. Машина виступає на всіх ділянках фізичної праці. Навіть на полі розумової праці машина (прикладом того є арифмометер) починає подекуди з успіхом заступати людину. Машина в багато разів збільшила продукційні сили людства. Машина пододала простір.

Разом з розвитком природничих наук, машина не могла не вплинути на зміну світогляду сучасного людства. Ми помічаємо загальну тенденцію зрушення від ідеалістичного світосприймання, що колись майже безроздільно панувало в умах поспільства, до матеріалістичного або, вірніше, до механістичного. Віра в Вищу Понадприродню Силу, яка керує світом, у широких колах надто міського населення занепадає. Натомість виникає віра, що всі події в світі, як і долю окремої людини, можна або навіть треба пояснювати так само механістично, як і процеси на промисловому підприємстві.

Ця загальна тенденція яскраво виявилась також і в деяких теоріях суспільства, що виникли за минулої доби, але витиснули свій карб і на добі нашій, сучасній.

Скупчення величезної кількості людей по великих містах та промислових центрах привело до того, що окрема людина дедалі більше почала здаватись декому лише оди-

ницею з маси, пісчинкою з купи піску, статистичною одиницею. Замість окремої людини з її окремою й неповторною індивідуальністю, з'являється статистична безлика одиниця, поведінкою й життям якої керують статистичні закони великих чисел. Ця одиниця носить стандартний одяг, живе в стандартному помешканні, провадить стандартний образ життя. Для філософів і для тих, хто стоїть біля керми держави, поняття про людину майже цілком зникає. Натомість з'являється поняття про людську масу.

Ці великі маси людей відчувають наприкінці попередньої й на початку нашої доби глибоке незадоволення лібералістично-індивідуалістичною засадою світового ладу, що його людство знало за попередніх поколінь. Цей лад з його вільною грою сил здається віджилим і більше непридатним для керування життям, бо він не забезпечує здорового, щасливого, заможного й радісного життя, надто для величезних мас людей фізичної й розумової праці. У цілком новому сучасному світі вільна гра сил приводить до з'явлення анонімних потуг, свого роду „держав у державі". Це — великий фінансовий капітал, великі промислові й торговельні трести й картелі. Ці могутні потуги своєю власною політикою раз-у-раз викликають нові конфлікти, — раз за володіння золотом, вдруге за нафту, мідь, нікель, срібло, кавчук, ринки збуту. Такі конфлікти раз-у-раз приводять до політичних незгод, які виливаються в війни між державами й народами. Ці анонімні потуги не спромоглися створити стабільности й безпеки в світовому господарстві. Високі кон'юнктури, промислові кризи й безробіття стали постійними й періодичними явищами на початку нашої доби. Все це не принесло працюючим масам ані певности в їхньому існуванні, ані задовільного родинного життя, ані справжнього відчуття радості життя.

Ось на якому тлі з'явилися новітні соціальні вчення, з яких вирости комунізм, фашизм і нацизм, як спроби примусової організації життя народів відповідно до теорій, вироблених у затишних кобінетах соціологів, статистиків, економістів тощо.

Отже найпитоменнішою ознакою нашої доби з нашого погляду саме й є те, що в наш час з'явилася спроба розв'язувати світоглядіві питання не стільки на сторінках наукових трактатів, скільки на полях боїв та за колючими дротами концентраційних таборів. Загальна тенденція до матеріялізації дійшла в нашу добу свого вершка в тім, що словесні абстрактні аргументи матеріялізувалися в сучасні

машини війни — літаки й танки — та машини терору — кишенькові пістолі. З'явився цілком новий тип тоталітарних держав*) з політичним режимом, який виключає будь-яку вільну гру сил, який відкидає будь-яку волю особи. Ці тоталітарні держави здобули в своїх політичних режими-мах могутній засіб цілковито (тотально) опанувати всіма силами своїх народів для того, щоб створити могутнє озброєння і стрімголов кинути тероризовані й очманілі від гучної пропаганди маси в вир кривавої війни, яка мала на меті крім усього іншого ще й збройною силою розв'язати найсуперечливіші питання сучасного світогляду, а тим самим вимусити в людства кожне своєї відповіді на основне питання всіх часів — до чого йде людство?

Аргументи літаків і танків, річ очевидна, для багатьох наочніші від теоретичних висновків. Там, де вибухають бомби й гранати, навіки замовкають опоненти. З неменшою силою переконливості діє також і кишенькова пістоля ката. Постріл у потилицю індивідуумові, що обстоє власну думку, суперечливу офіційно проголошеній істині, переконує не лише його, а й інших йому подібних, які в тоталітарній, замкненій на всі замки державі, мов ті курчата в загороді, з покірним трепетом чекають на черговий вимах ножа в руках кухаря.

Але поза колючими дротами кордонів тоталітарних курників ще був і є, на щастя, широкий світ, де існує бодай відносна воля думки й сумління. Світова думка не може не реагувати на дію літаків і танків та на дію кишенькових пістоль. Кишенькова пістоля є внутрішньою справою держав і може викликати лише платонічне обурення в широкому світі. Але маси літаків і танків, витиснені насильством з праці населення тоталітарних держав, загрожують безпеці вільного світу.

Літаками й танками неможливо діяти в таємниці. Можна применшити кількість убитих, але зовсім замовчати братські могили неможливо. Бомби й гранати вибухають гучно. Вони продукують руїни, мерців, калік, вдів і сиріт.

*) Encyclopaedia Britannica (1939) подає таке визначення поняття „тоталітарна держава”: „Вислів, уживаний відносно нацистського режиму Німеччини, фашистського Італії й комуністичного Росії, де є цілковита централізація влади. У тоталітарній державі політичні партії задушено або „координовано” в одну партію і конфлікт клясів затушковано нарочитим наставленням на органічну єдність держави”.

Кишенькова пістоля — не гучне знаряддя внутрішньої політики. Її постріл в льоху чи серед мурів в'язниці заглушують шумом запущеного мотору. Кат стає в позу гуманного перебудовувача світу. Криваві кінці своїх темних справ він ховає в глибоку таємницю замаскованих лісовими посадками ям. Іноді над трупами своїх жертв винахідливі державні мужі влаштовують майданчики для танців. Сотні й тисячі статистичних одиниць зникають безслідно. Невеликий статистичний фокус — і папір виглядає невинно. Сиріт і вдів не лишається. Можливих месників винищується тотально, до останнього немовляти включно. Постріл у потилицю нікому не загрожує також і каліцтвом.

Тоталітарний режим, часом надягаючи машкару чоловіколюбности, заперечує власний терор. Але цілому світові ясно, що без терору тоталітарний режим не може проіснувати й одного дня.

Тоталітарні режими мають претензію на те, що лише вони знають істинну відповідь на питання — до чого йде людство.

Але вірну відповідь на це питання для нашої доби, як і для наступних днів, знайдуть без допомоги літаків і танків, і без уживання кишенькових пістолей. Не паралізована страхом, вимушена думка тоталітарних вірнопідданців, не засліплена власною бундючністю, самозакохана думка понадавторитетних і всемогутніх „батьків народу”, а лише вільна думка вільних людей може принести здоровий плід.

Лише вільні люди можуть тримати в своїх руках спробний камінь істини — сумнів. Тільки вільні люди спроможні будуть дати вірну відповідь на генеральне питання всякої доби — до чого йде людство?

ДВА ПОСТУЛЯТИ

Одно з центральних складових питань світогляду людства в кожную добу його розвитку, а найпаче в наш час загальної переоцінки вартостей, становить питання про **ролю власности в житті суспільства.**

На жаль, цього важливого питання донині не досліджено спокійно й об'єктивно. На жаль, навколо його в нашу добу розгорілися найзавзятіші ідеологічні бої. Той запал і ті пристрасті, з якими дотеперішні дослідники бралися до його розв'язання, не допомагали, а лише заважали виявленню істини.

Апріорне припущення, що власність ніби становить причину всіх лих людства, покладено в основу теорії, яку тоталітарним способом примусово втілюється в життя на одній шостій частині земної кулі вже скоро три десятки років.

Щоб зрозуміти, як це могло статися, пригадаймо собі історію з... геометрією*).

Ту геометрію, яку вивчають по школах усього світу і яка становить основу всіх наук про простір, намалював геніяльний еллін Евклід. Як син здорового тілом і духом народу, що з наївною, майже дитячою щирістю споглядав світ, Евклід побудував свою геометрію на натуральній уяві про можливість двох простих ліній у площині, відстань між якими всюди однакова. Це відомий постулат**) про рівнобіжні (паралельні) лінії, цебто лінії в площині, які не перетинаються, не сходяться й не розходяться, навіть якщо б ми їх продовжували в безкінечність.

Це твердження, як і всякий постулат, довести неможливо. Але паралельні лінії є річ природна. Це річ наочна. Це річ — широко відома в щоденному житті, загально застосована в техніці. Твердження про рівнобіжність ліній не суперечить нормальному людському глуздові.

Якщо постулат про паралельність не можна довести, як звичайну теорему, то чи не можна його заперечити і в спосіб *reductio ad absurdum* хоч непрямо довести бодай його природність? Та виявляється, що таку ж струнку й так само логічну геометрію можна побудувати й на протилежному твердженні, а саме на постулаті про те, що всякі дві прості лінії в площині в безкінечності зійдуться або розійдуться. Прикладом такого наукового парадоксу є зокрема геометрія російського вченого, українця походженням, Лобачевського, побудована на запереченні рівнобіжності й на твердженні, що всякі дві прості лінії в безкінечності перетнуться.

Однак цілий світ вивчає в школах геометрію здорового глузду, геометрію Евклідову. Геометрію Лобачевського вивчають лише любителі наукових курйозів.

*) Порівняння, вміщене нижче, подається заради зрозумілості для широкого читача і не претендує на науковість.

**) На відміну від теореми, що її доводять, постулатом зветься твердження, яке довести неможливо, але на якому засновано дальші твердження.

В основі наук про суспільство теж лежить постулат про ролі власності в житті суспільства.

Цей постулат може мати такий вигляд:

А. Власність є річ властива людській природі. Власність не є засадничою перешкодою для побудови справедливого соціального ладу.

Або вигляд цілком протилежний:

Б. Власність є річ невластива людській природі, а пабута віками несправедливих соціальних устроїв. Справедливий соціальний лад можливий лише без власності.

Який з цих двох постулатів відповідає здоровому глуздові?

Логічними доводами довести постулат неможливо. Вірність або фалш його виявляється на практичному до-свіді.

СОЦІАЛЬНА ГЕОМЕТРІЯ МАРКСА

Соціальні науки ще дуже молоді. Їх почато розробляти недавно. Куди пізніше за геометрію. Далеко не в добу прекрасного дитинства людства. Не в клясичній Елладі.

Перша солідна соціальна теорія з'явилася всередині минулого сторіччя. Розбудував її Карл Маркс, виходець з народу, віками відірваного від ґрунту, вихованого на релігійних софістичних словесних спекуляціях. В основу своєї науки її творець поклав постулат Б.

Історія виникнення постулату Б коротко така:

В добу буйного розквіту суспільного ладу, побудованого на засаді „священної й недоторканої” власності, що його Маркс влучно назвав капіталізмом, розподіл суспільних добр досяг найбільшої нерівномірності. З одного боку велетенські багатства згромадились у руках відносно невеликої купки дільців, промисловців, банкирів, земельних власників тощо, з другого — з'явилась величезна кількість людей без власності, т. зв. пролетарів. В той час, як перші утопали й утопають у розкошах, долею інших були і є злидні.

Видовище такої нестерпної соціальної несправедливості доводило до відчаю передові уми минулого сторіччя. З відчаю народилася думка, що корінь усіх бід і лих людства полягає в існуванні власності. Прудон, з властивою французам любов'ю до гострих парадоксів, висловив цю думку так: „La propriété c'est vol!” — цебто: „Власність є сама по собі крадіжкою”. Ось та думка, що саме й послу-

жила основою для теоретичних викладок у „Капіталі” Карла Маркса.

Тепер по понад чвертьвіковій перевірці Марксової теорії на життєвій практиці, час запитати: чи не був, часом, Маркс у соціальних науках тим, чим був Лобачевський у науці про просторинь, у геометрії?

ВІДПОВІДЬ МАРКСИЗМУ

Сам марксизм у своїй суті є солідне наукове обґрунтування поширених на початку минулого сторіччя утопічних врань про суспільство без власности.

Такий вимріяний суспільний лад без власности, названий комунізмом (від латинського communis — спільний), може й до нині здаватися декому добою загального щастя. Треба було лише створити теорію, що з ніби науковою непомильністю могла б довести, що людство самим ходом свого розвитку простує до щасливого віку комунізму. Це завдання й поставив перед собою Карл Маркс.

Проаналізувавши суспільні взаємини за сучасного йому ладу з точки зору поставленої перед собою задачі, Маркс переглядає всю історію людства і на кожному щаблі розвитку людського суспільства підбирає часто-густо скрупuleзно-дрібні факти на доказ непомильности своєї гіпотези. Його однодумець і співробітник Фрідріх Енгельс поспішає підкріпити теорію свого друга розвідками, що стосуються побуту ірокезів, вогнеземельців та інших примітивних племен, де намагається довести, що в житті людства вже був раз у давньому минулому той щасливий золотий вік, коли не існувало власности. Енгельс надає тому, відкритому ним, ніби всім народам у минувшині властивому ладові спеціальної назви „первісний комунізм”. Ця нарочита назва має підкреслити природність стремлінь противників власности до вимріяного ними майбутнього щасливого комунізму, який має буцім то стати останнім, найвищим щаблем у схемі розвитку суспільних форм людства.

Марксові послідовники розробляють далі його теорію і будують „залізний” закон розвитку суспільних форм людства від первісного комунізму загальних злиднів, до майбутнього комунізму загального багатства, укладаючи його в таку, корстко кажучи, схему:

1. Первісний комунізм.
2. Рабовласницький лад.
3. Февдалізм.

4. Капіталізм.

5. Комунізм.

Так марксизм, єдина в наш час обширна, струнка й докладно розроблена теорія суспільства, відповідає на вічне питання — до чого йде людство.

СИЛА Й БЕЗСИЛІСТЬ МАРКСИЗМУ

Карл Маркс виклав свою теорію у відомій товстій книзі під назвою „Капітал”. Метою цього грандіозного твору є викрити злочинну владу капіталу, золота, грошей, як причину страждань і злиднів трудящої частини людства, і запламувати власність, як фатальну людську установу, що збагачує одиниці, обкрадаючи сотні тисяч.

Таку шляхетну мету поставив перед собою виходець з народу купців і лихварів, який міг зблизька спостережати необмежену силу золота і грошей. І треба віддати йому належне, він блискуче справився зі своїм завданням саме в цій його частині. В його теорії тонко й точно проаналізовано роллю різних форм капіталу в житті сучасного йому суспільства і схарактеризовано згубну й злочинну владу тих анонімних потуг, які в формі банківського фінансового капіталу та великопромислових трестів і картелів відіграють у суспільстві ролі, аналогічні ролі в організмі хворобливих і злоякісних ракових пухлин, що непомітно для ока хутко ростуть десь у глибинах тканини живої істоти, щоб кінцем її задушити.

Марксизм в цілому, розвинений і доповнений послідовниками Маркса, є чистим матеріалізмом від початку до кінця. В цьому його сила, в цьому його й безсилля. Сила марксистської теорії суспільства проявляється за аналізу чисто матеріальних взаємин між робітником і роботодавцем, між працею й капіталом.

Але, як тільки марксизм пробує переступити рямці прикладної теорії, що аналізує капіталістичні суспільні взаємини, і пнеється стати всеохоплюючою матеріалістичною філософією, що виключає всі інші філософські вчення, — тут починає проявлятися його слабкість і безсилля. Парадокс полягає в тому, що купецький калькулятор, який добре вмє міряти сукно, береться тим же метром міряти всі інші явища, які лежать поза трьома вимірами простороні.

Релігія для Маркса є „опіумом для народу”. Мораль, звичаї, мистецтво, всяка ідеологія є надбудовою над еко-

номікою. Роля ідеології другорядна. Це — лише вивіска над крамницею.

Свобідної волі Маркс не визнає. Лише „буття визначає свідомість”. Для Маркса людина не є творцем умов свого життя. Він не хоче помічати того факту, що людська праця змінює самі умови життя, оте саме „буття”. Купецький син дивиться на працю лише як на тягар. Фізична праця для нього — прокляття людства. У тяжкій, але благословенній праці селянина Маркс добачає ідіотизм.

Добра і зла не існує. Є лише причина і наслідок. Революції й війни викликаються економічними причинами і більш ніякими.

В цьому полягає увесь своєрідний хист і все специфічне світосприймання основоположника марксизму.

Енгельс розробляє філософську концепцію історичного матеріалізму, за якою основним рушієм і єдиним змістом історії є боротьба класів. Коли одна класа намагається запанувати над іншою з метою паразитувати на її праці, — це реакція. Коли ж пригнічена класа визволяється з-під гніту класи визискувачів, — це революція.

Нація для марксистів є витвір доби пізнього феудалізму або раннього капіталізму. За комунізму нації мають зникнути.

Марксистська оцінка релігії, ідеалістичної філософії, моралі й духової творчості людини плитка, штучна і зводиться до надання цим явищам другорядної ролі, до підпорядкування їх явищам матеріальним і визнання залежності ідеологічних явищ від явищ матеріальних. Тут, а так само і в оцінці явищ соціально-біологічних, як напр. факту існування націй, і в погляді на їхню ролю і їхнє майбутнє, виявляється вся короткозорість і імпотентність цього філософського вчення, народженого для плазування по самій землі, а не для високого лету.

Але справжнім нещастям для людства є те, що марксизм дав висновки й прогнози на майбутнє, а ці похмурі пророкування, хоч і далекі від містицизму, але все ж немов писані під диктант старозавітного мстивого божества, за нашої доби тоталітарним способом, силою зброї й терору, примусово здійснюється на чималій частині нашої планети, при чому докладається всіх сил, щоб ці дії поширити на цілу земну кулю.

Цього всесвітнього злочину доконала крайня з двох течій, на які розкололися марксисты по смерті основоположника цієї рептильної філософії суспільства.

ДВІ ШКОЛИ

Наприкінці минулого сторіччя послідовники Маркса почали втрачати єдність думок. Цей процес тривав з особливою силою на початку нашого віку. Він привів до утворення двох шкіл марксизму, які ми б назвали **австро-німецькою й російською**. Хоч ці назви й умовні, бо послідовників обох шкіл знаходимо в різних країнах світу, але не позбавлені сенсу, бо теорії й практика обох шкіл несуть явну печать національних вдач і характерів, властивих німецькому й російському народам.

Одним з найбільших ідеологів австро-німецької школи був Карл Кавтський. Вождем російської школи став Владімір Ленін, який, між іншим, прокляв Кавтського, оголосив його зрадником і виключив з сонму правовірних марксистів.

Австро-німецька школа марксизму розробила й обґрунтувала еволюційну теорію проступання людства до комунізму. Її послідовники зберегли за собою назву соціал-демократів (що є старою назвою всіх партійних марксистів узагалі) або соціалістів. Згідно з їхнім ученням комунізм має прийти сам собою. Підготувати йому шлях можна реформами й сприянням загальному розвиткові цивілізації, техніки, культури і взагалі людського прогресу. Соціалісти прихильники політичних свобод, демократичного ладу, а соціальні проблеми схильні розв'язувати шляхом компромісів.

По деяких країнах, як напр. Данія, соціалісти проробили велику копітку роботу, що врівноважила й вирівняла соціальні крайності і взаємини. Тепер саме це ми спостерігаємо в Англії, де подібну реформаторську працю провадить лейбур-парті. Цей мирний досвід дав багато позитивного і заслуговує на спеціальне докладне вивчення.

Російська школа войовничого марксизму витворила теорію негайного революційного запровадження комунізму в цілім світі. Ленін заснував російську більшовицьку партію, пізніше названу комуністичною, як інструмент для побудови комунізму і як зразок для комуністичних партій інших країн та заклав Комінтерн (комуністичний інтернаціонал), як всесвітню організацію, що мала керувати комуністичним рухом у цілім світі. Він же розробив теорію революції, як способу гвалтовного захоплення влади і виклав основні положення винайденого ним режиму „диктатури пролетаріату”, за допомогою якого комунізм мав ущасли-

вити ще наше покоління. Ленін перший властиво розробив основи державного ладу з одною правлячою партією. Ленінові належить також докладне розроблення запозиченої з фізики теорії „про перехід кількості в якість”, яка має довести неминучість перемоги кожної „достиглої” революції.

Комуністи не лише не хочуть пасивно чекати на майбутнє (неминуче, згідно з їхнім ученням) пришестя комунізму, але вважають за злочин не боротися за його негайне запровадження. Так думають усі комуністи світу. „Доки ви не комуніст, ви зрадник!” — повчально вигукує Мао Цзе-тунґ, сучасний „китайський Ленін”, у книзі „Нова демократія Китаю” (1941).

Тимто комуністи виступили в двадцятих роках нашого сторіччя з різкою критикою соціал-демократів, яких вони називали опортуністами, реформістами, льокаями буржуазії і взагалі обкидали різними брудними лайками, яких ніколи не бракує в їхньому полемічному лексиконі. Ворожнеча між двома марксистськими таборами доходила до крайніх форм ненависти й кулачної, а часом і збройної розправи. Ця ворожнеча офіційно припинилась лише в середині тридцятих років нашого сторіччя, коли в боротьбу втрутилася третя сила, фашинацизм, який скоро виріс у грізну загрозу однаково як для соціалістів, так і для комуністів.

ВИНАХІДНИКИ Й НАСЛІДУВАЧІ

Ще за перших років свого грандіозного експерименту щодо негайного запровадження комунізму в першу чергу бодай у Росії, комуністи натрапили на безліч несподіванок. Виявилось, що з марксистом усе було цілком гаразд, доки він існував лише на папері. Івальноне втискування живо-го життя в прокрустове ложе марксистської теорії спричинило неминучість масових насильств, пролиття рік крові та безлічі інших злочинів супроти гуманности, моралі й культури.

Оці то неприємні явища викликали обурення й огиду в цілому світі. Хоч большевики на початку свого експерименту цілковито ігнорували світову громадську думку, але скоро переконалися, що це сила, з якою треба числитися. Тому треба було ці злочинства пояснити. Треба було їх обґрунтувати. Треба було принаймні довести їх неминучість, а тим самим хоч трохи виправдати перед сумлінням своїх

послідовників, яких ці злочини відштовхували, і хоч до деякої міри зм'якшити враження на світову думку, яка не може беззастережно поділяти разом з сучасними тоталітаристами гасла — „мета виправдує засоби”.

Старої клясичної логіки з її простолінійною прямоотою для цього було не досить. Треба було взяти гнучкішого струменту. Такий струмент і було знайдено в Гегелівській діалектиці, якої німецький мислитель уживав для своїх абстрагованих філософських спекуляцій. Гегелів винахід Ленін удосконалив і зробив з т. зв. большевицької діалектики чудовий засіб, грубо висловлюючись, робити біле чорним і навпаки. Большевицька діалектика виявилася чудовим засобом для виправдання всього, чого звичайно людство ніколи не виправдувало і не може виправдати.

Сталін по смерті Леніна висловив авторитетне (ще б пак!) твердження про те, що кожна „прогресивніша” форма суспільного ладу (див. марксистську схему розвитку суспільних форм людства на стр. 12) змінює попередню лише через революцію. Цим була доповнена Ленінова теорія про „перехід кількості в якість”. При допомозі большевицької діалектики ця, удосконалена Сталіном, Ленінова теорія давала змогу большевикам цілком узаконити їхні звірства.

Думка їхня зводиться до простого запевнення, що скільки існує світ, стільки ж існують і революції. Революція, як така, є, мовляв, явище цілком природне і неминуче. Значить, протестувати проти неї нема чого. Навпаки, всяка „передова” людина повинна вітати революцію і брати в ній якнайактивнішу участь, бо тим прискорюється перехід від старого „несправедливого” ладу до нового, більш прогресивного. Сама ж по собі революція є насильство, отже нема чого обурюватися проти вбивств, страт і грабунків за большевицької революції. Це, мовляв, неминуче. „Лес рубят, щепки летят” — за російською приповідкою. Стріляти в потилицю безборонної людини не є огідне вбивство, а проста „ліквідація клясового ворога”. Щось таке, що наближає пришестя комунізму. Тому всякий правовірний комуніст не цуратися цього повинен, а прагнути. Ось Richtlinie марксистських тоталітаристів.

Пізніше цю методу виправдувати власні злочини використали наслідувачі тоталітарних методів большевизму, його запеклі вороги, фашисти й нацисти.

Як комуністи освятили насильство, освятили революцію й громадянську війну, бо це був їхній засіб опанувати

цілий світ, так і їхні фактичні наслідувачі, фашистські й нацистські тоталітаристи, освятили насильство, освятили війну взагалі, бо вона була їхнім засобом опанувати величезними територіями сусідніх держав і заснувати свої світові імперії.

Для цього нацифашистам не довелося навіть вигадувати будь-яких теорій на кшталт большевицького „переходу кількості в якість”. Вони просто оголосили, що, як біологічна боротьба за існування є річ природна, отже і цілком законна і природна є війна, яка, мовляв, є не що інше, як найвищий прояв боротьби за існування нації і рас. А раз так, то гекатомби трупів і ріки крові на війні є річ не огидна, не річ жахлива, а цілком невинна. А якщо це гекатомби ворожих трупів та ріки крові противника, якого збираються „ausradieren” з його рідної землі, то це ще й дуже гарна і славна річ. „Свята річ бомба і благословенна її дія, коли вона падає на столицю сусіднього народу, у якого я хочу відібрати землю й майно, а сам той народ винищити чи зробити його моїм рабом”. Ось Генеральна Лінія і головний пункт символу віри нациста.

Щодо цього нацифашистські учні виявилися гідні своїх большевицьких учителів.

ВИНАХІДНИК ТОТАЛІТАРИЗМУ

Син російського дворянина (шляхтича) з Симбірську (тепер Ульяновск) Владімір Ульянов виховувався в родині, яка плекала ліберальні ідеї, поширені серед освіченого російського дворянства після виступу декабристів. Були ці ідеї відгуком на могутні впливи, що йшли з Франції, яка щойно проголосила „деклярацію прав людини і громадянина”. Старший брат Владіміра брав участь у невдалому замахові на царя Александра II, за що був скараний на шибениці.

Ця страта (до речі, кари на горло були тоді, в протилежність до сучасності, річчю винятковою в Росії і справляли на все населення виключно тяжке враження) потрясла душу майбутнього наступника царських тронів і Владімір, з усією пристрасністю своєї напівазіатської натури, запалав негасимою ненавистю до царату. В ньому він убачав, як і сучасні йому ліберальні російські дворяни, корінь усіх нещасть відсталой „лапотной” Росії, яку молодий Ульянов палко любив. Трагічна роля брата наперед визначила його життєвий шлях. У „Капіталі” Маркса, що його, як

новину, почитувала на таємних сходах російська інтелігентна молодь з т. зв. „разночинцев”, студент Казанського університету Ульянов знайшов теорію, яка відповідала його внутрішній посвяті.

Повалити не лише царський трон, а й усі королівські трони на світі! Перевернути світ! Потрясти всі основи! Це було грандіозно і це відповідало його потаємним мстивим мріям.

Без найменшого вагання Ульянов стає беззастережним послідовником Маркса. З усім властивим йому запалом береться він до роботи в підпільних гуртках, де ліберальна російська інтелігенція ширила знайомство з марксизмом серед робітництва, виступає на цих сходах з запальними промовами. З його виявляється неабиякий промовець. Незабаром у підпільній соціал-демократичній російській пресі з'являються його статті під псевдонімом „Ленін”, в яких він гостро полемізує з тими, хто пробує ревізувати Маркса. Ленін стає відомий серед своїх однодумців і скоро вже займає одно з керівних місць у ЦК, тобто в проводі російської соціал-демократичної партії.

Бувши глибоким патріотом Великої Росії від Каліша до Владивостока (його слова : „А Владивосток-то нашенькой”), Ленін сприйняв інтернаціоналістичне марксистське вчення, переломивши його відповідно в своїй психіці вихованця російської карамзинської історичної школи, напоєної великорійськими месіаністичними ідеями. Створена ним пізніше большевицька великоросійська держава доклала всіх сил, щоб знов захопити в свої смертельні обійми всі відпалі від Російської імперії в роки її тимчасової кволоости (1917-18) країни. Не випадково столицею своєї большевицької імперії Ленін обрав Москву, „третій Рим” („а четв'ортому не бивать” — як казали давні москалі). Наступник Леніна, грузин Сталін, змушений був зрозуміти всю ефемерність і всю безгрунтовність інтернаціоналізму, і, для власної безпеки та щоб утриматися на своїм троні некоронованого самодержця, мусів докласти всіх сил для перетворення ССРСР, цього фіктивного союзу ніби „незалежних” советських республік, у фактично „єдиноділиму” Російську імперію в большевицькій одежі.

Ідеї старого царсько-російського імперіялізму виявилися настільки живучі, що в другій світовій війні Сталін поставив свою ставку тільки і виключно на їх, викинувши рештки марксівського інтернаціоналізму, як непотрібний мотлох, у кошик на сміття. Немає сумніву в тому, що в

другій світовій війні більшовики вийшли в переможці не як інтернаціоналісти, а як „русские люди”.

Щодо Леніна, то ніхто не зможе заперечити, що він був натурою геніяльною. Його геніяльність виявилась не так у тім, що він „доповнив” Маркса і дав марксизмові зовсім новий напрямок. Навіть не в тім, що він спромігся утвердитися замість царів, хоч і без „шапки Мономаха”, в московському Кремлі. Його геніяльність, на нашу думку, гроявилася головне в тім, що він **винайшов і розробив основи державної системи**, яка пізніше дістала назву „**тоталітаризму**” (визначення подано в примітці на стор. 8), обґрунтував її теоретично і сам ужив її, як знаряддя здобуття влади. Тим самим Ленін створив перший в історії людства прецедент здобуття абсолютної влади в державі і керування нею за допомогою партії, побудованої на засаді безумовного послуху вождеві й залізної дисципліни. Тим самим Ленін несамохіть показав шлях до влади для фанатичних честолюбців по інших країнах, які не забарилися наслідувати не лише його приклад, а й його методи.

Щодо самого Леніна, то хто зна, чи можна його зараховувати до чистих честолюбців. Це був скорше великий фанатик ненависти в першу чергу до старого царського режиму, який через тупість і бездарність вищих урядовців став причиною відсталості, поразок і пониження його великої батьківщини. Але під прапором, на якому були написані запальні гасла про свободу, мир, справедливість і хліб, Ленін здійснив на практиці найсміливішу мрію найабсолютніших самодержців, найдеспотичніших монархів, будь-коли знаних в історії людства. Свою партію він розбудував, як потужне й слухняне знаряддя для захоплення влади у величезній країні, що вже повалила трон і вся пінилась і шумувала на дріжджах десятків різноманітних партій усіх можливих відтінків.

ПІДГОТОВАНІЙ ҐРУНТ

Не випадково, що саме Ульянов-Ленін винайшов большевицький тоталітаризм, як досконалу й витончену форму партійної диктатури в державі. Не випадково також, що тоталітаризм виграв свій перший бій саме в Росії. Як винахідник його носив потягнення до деспотії в своїй крові нащадка московських бояр і татарських мурз, так і поле дії його винаходу, Російська імперія, а найпаче власти-

во російська її частина, етнографічна Московщина, була до того підготована попередніми віками.

За цілу свою історію Росія знала лише саму необмежену деспотію царів. Тоталітарний деспотизм Леніна відповідав віками вихованим у російському народі рабським інстинктам. Тиранія всяких сатрапів була завжди явищем природним на російському ґрунті.

З другого боку віки несправедливих режимів нагромадили в російському народі, а особливо в пригноблених народах Російської імперії величезний запас ненависти, готової вибухнути. Запальні Ленінові гасла стали іскрою, що впала в бочку з порохом. Вибух 1917 року зруйнував усе, що лише нагадувало ненависний режим. Разом з ним пішло з димом багато здобутків культури й праці попередніх поколінь. Статистика не може навести точної кількості жертв революційного шалу, але вони страшні своєю величезністю.

Оцим то фейерверком ненависти майстерно керував Ленін, що показав себе талановитим піротехніком революції.

Большевицький лідер добре знав свою селянську країну. Він добачив ту величезну потенціяльну силу, що дрімала в багатомільйонових селянських масах Росії. Ревізуючи Маркса, який негативно оцінює ролю в революції селянства, класи запеклих дрібних власників, Ленін вирішив використати селянські маси як гарматне м'ясо в боях його партії за здобуття влади.

Як вправний демагог і діялектик, Ленін майстерно використав для своєї справи оту саму жадобу власности, що так не до смаку Марксові в селянах. У перший же день розпочатого Леніном перевороту, большевицький вождь, пише свій відомий декрет про землю, на основі якого вся земля має безкоштовно перейти у власність селянству. „Земля селянам!“ — ось гасло, яким Ленін здобув собі прихильність і підтримку селян, а тим самим забезпечив у селянській Росії перемогу засадничо ворожого до селянства марксизму.

Добрий десяток років пізніше, коли большевики вже почували себе міцно в сідлі влади, у селян шляхом колективізації було відібрано ту саму землю, за володіння якою вони щедро полили своєю кров'ю поля боїв громадянської війни. Лише тоді селянство дізналося, що його хитро ошукано. Та за добрий десяток років по захопленні Леніном

Смольного палацу було вже пізно, щоб кінь міг викинути з сідла жорстокого вершника. Залляте власною кров'ю, приборкане збройною силою, а подекуди й штучним голодом (Україна, Кубань), селянство мусіло йти до колгоспу, куди направляв його тугий повід „робітниче - селянської” влади.

НЕСПОДІВАНІ НАСЛІДУВАЧІ

В тому безладді, яке панувало в цілій Росії по усуненні царя, де різні партії росли, мов гриби після дощу, звичайна людина губила всяку орієнтацію і відчуття міри. Соціяльні й національні протиріччя розкитували велетенську будову Російської імперії. Тимчасовий уряд у Петрограді в цьому розгардіяші був безсилий. Те саме безсилля виказували й національні уряди в новопосталих національних державах на окраїнах Росії. Тим то вміло керована Леніном когорта большевиків після короткої кривавої боротьби досить легко й скоро захопила владу спочатку в Петрограді, а потім і в цілій Московщині.

Національні окраїни подолати Ленінові було важче. На здобуття для Великої Росії втрачених нею в перший рік революції національних окраїн, як Україна, Кавказ, Середньоазійські землі тощо, довелося большевикам витратити понад три з половиною роки кривавої війни з перемінним успіхом. Кінець-кінцем Ленінові пощастило опанувати майже цілим простором колишньої Російської імперії. Поза межами большевицької держави лишилися тільки Фінляндія, Прибалтика, Польща й Басарабія.

Досвід тоталітаризму, як зняряддя захоплення влади, виправдав себе блискуче. Успішний приклад Леніна викликав незабаром спроби наслідування його поза межами Росії. Але комуністичні повстання в Угорщині й Німеччині не знайшли для себе відповідного ґрунту й провалилися. Большевики робили відчайдушні зусилля, щоб прийти на поміч своїм європейським однодумцям, але були ще самі надто слабкі і мали досить клопоту у себе вдома, а найпаче по національних окраїнах, де саме точилися криваві бої.

Та несподівано для себе Ленін знайшов собі наслідувачів, яких зовсім не бажав. Це були крайні націоналісти: спочатку італійські, а потім німецькі, що як фашисти й націонал-соціялісти здобули собі пізніше голосної й ганебної слави.

НОВА СИЛА

Вождь і основоположник італійського фашизму Беніто Мусоліні, безперечно, не був рядовою натурою. Замолоду він шукав „правди” у вченнях незадоволених сучасним соціальним ладом людей, які мріяли про перевероти й розробляли теорії, відповідно до яких вони мали зробити людство щасливим. Молодий Мусоліні перебував у багатьох революційних сектах від анархістів до комуністів, кілька років поневірявся на еміграції, голодував і заробляв на хліб чим трапалося. Ленін, якщо не знав його на еміграції в Швейцарії, де Мусоліні, між іншим, саме тоді працював як муляр, то принаймні чув за нього і вважав за видатну індивідуальність. Існує свідчення Джованні Серраті, італійського делегата у Виконкому Комінтерну, що Ленін ніби дорікав йому пізніше в Москві за те, що італійські комуністи випустили з-під свого впливу і тим втратили для комунізму таку силу, як Мусоліні. Не ручимося за достовірність цього свідчення, хоч чогось подібного від Леніна можна було чекати. Сам засліплений ненавистю до існуючого ладу і фанатично переконаний в істинності Марксового вчення, Ленін міг щиро жалкувати за кожним видатним борцем, який пропадав для комунізму.

Як би там не було, а Мусоліні мав вплив на своїх земляків. Не підлягає сумніву наявність диявольської честолюбности у цього сина простого коваля з Романьї. Цікаво, що батько майбутнього диктатора любив у вільний час почитувати замурзаному в сільському поросі Бенітелло свої улюблені твори Макіявелі.

Приклад Леніна, що за допомогою створеної ним тоталітарної партії захопив владу у величезній країні, став для Мусоліні дороговказом. Але не заради далекого й туманного комунізму ступив Мусоліні на ризикований шлях боротьби за владу. Не про ущасливлення людства мріяв цей син талановитого народу, що силою історичних обставин жив у злиднях і бруді серед розкішних палаців, чудових статуй і величних руїн, свідків слави його латинських предків. Також і не заради світового пролетаріату по військовому муштрував Мусоліні свої „фаши”, загони уніформованих у чорні сорочки італійських націоналістів. Лаври засновника нової *Imperium Romanum*, ось що тривожило честолюбиві сні тоді ще нікому невідомого італійського ексоціяліста.

Обставини йому сприяли. Савойська монархія по першій світовій війні тріщала по всіх швах. З усіх щілин од-

ряхлілого королівства, мов молода трава з розколин Колізею, ліз комунізм. Хвилі революції перекочувались через стару посудину італійської державности і вона різко хилилась на бік під подувом крижаного вітру з Москви і раз-у-раз черпала воду. Катастрофа насувалась.

Отут то зі скаламучених хвиль і виринув Мусоліні зі своїми чорносорочниками. Все, що боялося потонути в високій воді італійської революції, вхопилось за Дуче, як за останню соломину порятунку. Мусоліні зрозумів, що настає його час.

Знаменитий похід фашистів до Риму (28 жовтня 1922 року) врятував т. зв. „порядок”. Комуністам довелося шукати глибокого підпілля або втікати до Москви. Італійський диктатор не потребував монархії, але залишив її, прикриваючи своє плебейське походження мішурою старої династії. Королеві залишено було його трон і він дістав ролю ляльки в орденах і стрічках, що мала виступати на парадах і урочистостях поруч диктатора.

В Італії запановує новий фашистський „порядок”. Ніяких партій крім фаши! Ніяких інших газет! Хто не з нами, той проти нас!

Ці гасла не вродилися на берегах Тибру. Фашизм заповзичив їх з берегів большевицької Москва-ріки. Ці гасла ми побачимо пізніше й на берегах тоталістської Шпрее.

ТРИВОГА НА МОСКВА-РІЦІ

Поява на історичній сцені нової політичної сили надзвичайно стурбувала червону Москву. Дарма, що фашизм утвердився покищо тільки в Італії. Кремлівські волюдарі передчували, що Мусоліні знайде собі наслідувачів.

Для майстрів большевицько-марксистської ідеології фашизм був неприємний багато чим. Поперше, поява його ускладнила і без того складний світ суспільних взаємин, який Маркс і його послідовники намагалися звести до простої боротьби двох сил — праці й капіталу. Прикро Москві було й те, що серед керівних фашистів рябили імена колишніх відомих соціялістів. Фашизм проголосив своєю ціллю побудову „справедливого суспільства”. Це була конкуренція для большевиків.

Московські теоретики негайно й гарячково заходилися викривати фашизм, як „останню відчайдушну спробу

приреченої на смерть буржуазії продовжити своє загрожене існування”.

По самі вуха заллята кров'ю своїх жертв, Москва крикливо обурювалась переслідуванням комуністів в Італії. Большевицька пропаганда зняла гістеричний галас на цілий світ про „нечуваний фашистський терор”. Але цей підозрілий крик дуже нагадував відоме „Тримай злодія”!

Як на те серед чорносорочників чималий відсоток становили робітники. Очевидно не „притуплення клясового почуття” у італійського пролетаря було тому причиною. Очевидно Мусоліні так само добре знав психіку своїх „ляццароні”, як і Ленін душу своїх „мужиков”. Очевидно гасла демагога Мусоліні впливали на італійську чернь з такою ж силою, як і гасла демагога Леніна на чернь російську.

Вороже взаємонаставлення большевиків і фашистів не перешкодило однак двом тоталітарним державам порозумітися між собою. Саме в той час, коли демократичні країни не погоджувалися визнавати советську монополію зовнішнього торгу і тиснули на большевиків торговельною бльокадою, Італія Мусоліні перша складає торговельний договір з Росією Леніна. Мусоліні при цьому заявив, що Італії немає ніякого діла до внутрішніх справ інших держав (малося на увазі большевизм у Росії).

Внаслідок цього договору перші закордонні авта марки Фіят покотилися вулицями советських міст. Лід було зламано. Англійські, французькі та інші промисловці, згадавши, що *business is business*, махнули рукою на політику і почали наввипередки пропонувати Советам торговельні договори, один одного вигідніший. Смертельну петлю бльокади на шиї советського режиму було розірвано. Большевики зітхнули з полегшенням. Вони були врятовані.

Справедливість вимагає сказати, що Мусоліні, може й не хочучи, врятував тоді своїм договором большевицький режим, що душився в голоді і злиднях і хто зна, чи не мусів би незабаром сконати.

ПОЯВА ГІТЛЕРИЗМУ

Демократичний світ був застуканий появою фашизму зненацька. Він придивлявся до нього без остраху, а навіть з деяким інтересом. Принаймні великі англо-саксонські демократії, не маючи ані теорії, яка могла б спреча-

тися з марксизмом, ані практичних засобів боротьби з комунізмом, ладні були спочатку вбачати в фашизмі протитроту чи якусь антитезу комунізмові.

Сама поява фашизму, як однієї з форм тоталітарного режиму, була можлива в Європі ХХ століття лише після кількарічного тривання большевицького прецеденту, як режиму, була можлива в Європі ХХ століття лише після вілізованій Європі фашизм був хронологічно другим з черги режимом, що цілковито (тотально) заперечував волю переконання, волю преси й багато інших свобод, до яких європейська людина звикла за попередні віки громадського поступу і похід на які вважала б у звичайний час замахом на найбільші свої святощі.

Але світ був уже до основ потрясений першою світовою війною. Світ примирився поволі з існуванням тоталітарної диктатури у велетенській Росії. В себе дома йому доводилося терпіти комуністів, як adeptів тоталітаризму. Отже, чому б мав світ негайно виступати проти антикомуністичного тоталітаризму в Італії, яка не здавалась нікому ані досить великою, ані досить сильною, щоб становити собою загрозу для інших держав?

Якщо мали рацію ті, хто сказав, що комунізм породив, як протидію, фашизм, то матимуть рацію й ті, хто скаже, що Ленін породив Мусоліні, а Сталін — Гітлера!

Так само з деяким здивованням і не без цікавості спостерігав світ і зростання гітлерівського нацизму в Німеччині.

Гітлер спромігся прийти до влади, так би мовити, легальним способом, шляхом здобуття більшості в німецькому демократичному райхстагу. Дійшовши до влади на 11 років пізніше за Мусоліні, Гітлер використав його досвід. Не можна відмовити гітлерівцям і в тому, що вони ретельно вивчили і перейняли також і большевицькі методи керування державою. Гітлерівці справді були добрими учнями большевиків. Не щодо теорії, звичайно, а щодо практики. Теорії у Гітлера та в його прибічників просто не було, так само, як і в Мусоліні. Не можна ж, справді вважати за теорію всякі „Міти ХХ сторіччя” чи расистські теревені про обрану для панування арійську расу.

Зрештою, коли Гітлерові довелось пізніше шукати союзників на Далекому Сході, а в наслідок того визнати японців за „арійців сходу”, то й останньому дурневі в світі стало ясно, що всі ці „арійські теорії” були лише засобом для Гітлера, щоб чадом самозакоханого шовінізму за-

дурманити німецький народ, і без того схильний до думки про свою расову виключність, і щоб таким способом погнати його в криваву парню. Не можна відмовити Гітлерові в тому, що він знав німців не гірше, як Мусоліні й Ленін знали відповідно італійців і росіян.

Його провокація блискуче вдалася. Майже шість років німці, мов очманілі, давали себе гнати під кулі й бомби, бо їх п'янила втовкмачена в їхні непривичні до думання голови нацистська вигадка про виключність їхньої Herrenrasse.

Захопивши владу способом мирних парламентських виборів, Гітлер негайно заходився діяти тоталітарним способом, уже перевіреном на практиці в Росії й в Італії. Большевицьке гасло — „Хто не з нами, той проти нас” — у перекладі на мову нацистів набуло вигляду: „Ein Volk, ein Reich, ein Führer”. А раз так, то всі інші партії не лише були заборонені, але члени їх і передусім їхні вожді опинилися за дротами концентраційних таборів і за мурами тюрем, де їх нещадно вимордовували есеси, гітлерівська гвардія.

Наслідуючи большевиків, що саме проголошували й виконували „ліквідацію” цілих класів населення, гітлерівці почали вимордовувати беззахисні національні меншості в Німеччині, головним чином жидів і циган. Ріками потекла кров невинних людей. Смертельно караною провиною в Німеччині, як і в Советському Союзі, став не вчинок людини, а її походження. Різниця була лише в тому, що для большевиків злочином було соціальне походження, а для нацистів — національне. В ССРСР під кулями чекістів гинули діти колишніх промисловців, поміщиків, царських військових і цивільних службовців та заможніших селян*), у Третьому Райху гестапівець мордував тих, хто мав нещастя вродитися в родині „неарійців”. У советів масові вбивства робилося для найбільшої слави й могутности „диктатури пролетаріату”, а в німців — для найбільшої слави й могутности німецького народу панів (Herrenvolk), для німецького Великого Райху.

Злочини гітлерівської зграї примусили світ ще раз здригнутися від жаху й огиди, як і за часів офіційного

*) Тепер, коли вже згадані класи в ССРСР давно винищено, десятки мільйонів советських засланих складаються виключно з робітників, селян та інтелігенції, оголошених на глум світові „ворогами народу”.

червоного терору в Росії. Але якщо кров невинних лилася в Росії, то ця країна лежить великою мірою в Азії. В Росії завжди творилися жорстокі речі. Там завжди кишіло понад півтораєста мільйонів напівазіятів, що вічно стогнали в безправному рабстві, а тепер завзято винищують одні одних. Світ уже давно звик до цього, як звик він і до вічної різни на Балканах. Світ привик до російських погромів, до російських „усмиреній” і шибениць. Як не як, а то ж таки Напівазія. Це щось, як голод в Індії, або спустошлива повінь чи холера в Китаї. Світ з жалем дізнається кожного разу про нові сотні тисяч жертв стихій у азійських країнах, але без особливого переляку. Адже то відбувається десь там, далеко, у варварській Азії.

Але в центрі Європи, в країні славних музик і філософів, у культурній Німеччині, в ХХ столітті творилися речі, що перевищували фантазію середньовічних інквізиторів. До того ж гітлерівці не приховували своїх злочинів так пильно, як те вже навчилися, порозумнішавши, робити большевики. Проповідь расового винищення деяких народів гітлерівці вели відверто, про расову виключність німців Гебельсова пропаганда кричала у всіх своїх газетах і радіо. Цього витримати було вже годі.

Якщо Мусоліні лише здивував і зацікавив світ, то Гітлер обурив і викликав його огиду. Опріч того Гітлер одверто й на широку ногу почав готувати війну за світову гегемонію Німеччини. Гітлерівський нацизм, підпертий старим пруським мілітаризмом, скоро виріс у загрозу самому існуванню європейських і заокеанських націй. Це вже не була забавка. Якщо Мусоліні грався покищо сірниками, то Гітлер уже викотив бочку з порохом і от-от мав її запалити.

МАШКАРА ДЕМОКРАТИЗМУ

Винахідником тоталітаризму був Ленін, але Гітлер став його ретельним наслідувачем. Після того, як світ побачив подібність большевицького й нацистського режимів, совети поспішили прикрити свій власний тоталітаризм полудою „нової демократії”.

Ті самі большевики, що ляляли демократію на всі заставки й глузували з неї всіма способами, раптом оголосили себе „справжніми” демократами. Тим самим силою факту було зайвий раз доведено, що демократія має в собі щось притягальне для людства, що демократія є для

світу поняттям майже однозначним з поняттям про громадські свободи. Тим то ті самі, що розігнали в своїй власній країні демократичні Установчі Збори („Всероссийское Учредительное Собрание”), які мали виробити демократичну конституцію, винаходять тепер „найдемократичнішу в світі” сталінську конституцію, і провадять на її ніби основі „найдемократичніші в світі” вибори до „найдемократичнішого в світі парламенту”, т. зв. Верховного Совета. Що то була за конституція і наскільки вона була демократична народи Советського Союзу незабаром відчули на власній шкурі. Бо саме після винайдення її концентраційні табори советської Півночі наповнилися мільйонами нових „ворогів народу”.

Цю лихозвісну „найдемократичнішу” конституцію представник заокеанської демократії характеризує так:

„Брехню про те, що Росія є ніби „демократична” пущено в світ у Москві 1936 року, коли нову конституцію було напхано джазованими фразами з нашого Білу Прав (Bill of Rights) так, що можна стало оголосити її **більш** демократичною за нашу. Замість того, щоб закласти народний уряд, вона, навпаки, узаконює диктатуру Російської комуністичної партії. (Стаття 126). Сам Сталін, промовляючи до з'їзду, який ухвалив проект конституції, відверто визнав цей факт. Він сказав:

„Я мушу визнати, що проект нової конституції справедливо спирається на сили режиму диктатури робітничої класи і забезпечує незмінно наявну керівну позицію комуністичної партії. В Советському Союзі може існувати лише одна партія, це партія комуністів”. („Правда”, 26 листопада 1936 року).

За „виборів” проведених за цією конституцією 1937 й 1938 року, на кожному виборчому бюлетені стояло лише одно кандидатське прізвище. Його виставила партія і „голосування” полягало в простому схваленні партійного вибору. Конституція є лише фасадом диктатури і всякого, хто протестує проти цього факту, розстрілюють або засилають до концентраційного табору. На Сибіру цілі краї відведено для цих концентраційних таборів, де від 15 до 20 мільйонів російських громадян умирають повільною смертю від тяжкої праці. („The Fate of the World Is at Stake in China” by Max Eastman and J. B. Powell в “The Readers Digest” from June 1945).

Так пише про „демократичну” сталінську конституцію американський знавець большевизму Макс Істмен, до

речі, сам бувший ідейний марксист і редактор марксистських тижневиків „The Masses” і „The Liberator” від 1913 до 1922 року. Проживши два роки в большевицькій Росії, Макс Істмен цілком розчарувався в комунізмі на практиці і став його завзятим поборником. Це — між іншим.

Як виглядає і як може взагалі виглядати „найдемократичніша в світі” большевицька пародія на парламент — їхній Верховний Совет — можна собі легко уявити, прочитавши хоч один відчит про його засідання в советській газеті. Крім славословій Сталінові і надавання йому величальних епітетів на кшталт „мудрий, великий, батько народів” тощо, „депутати” ще голосують завжди „за” і ніколи „проти”.

Так виглядає „демократія” в країні, де є лише одна партія, де незгодність з офіційною думкою є протидержавним злочином. Ця большевицька „демократія” є лише прикриттям того факту, який визнає сам Сталін і про який покійний президент США Рузвелт свого часу висловився так: „Советський Союз є диктатура така ж абсолютна, як будь-яка інша в світі”.

ДВА „СПРАВЖНИХ СОЦІАЛІЗМИ”

Коли нацизм у Німеччині виріс у грізну силу, большевики припинили ворожнечу проти соціал-демократії і, навпаки, стали всіма способами загравати з тими, кого ще вчора обкидали болотом. Соціал-демократи раптом перестали бути „зрадниками, запродавцями й льокаями буржуазії” і за наказом з Москви комуністи почали створювати з ними т. зв. „народні фронти”. Так зроблено було напр. у Франції напередодні другої світової війни. Спроби утворення „народного фронту” робилося і по інших країнах. Тепер, по закінченні другої світової війни, Советський Союз практикує утворення цих підозрілих „народних фронтів” у всіх країнах, які опинилися під окупацією Червоної армії. Ці „народні фронти” і ці „нові демократії” мають бути для окупованих советами країн тим, чим була відома „Нова Європа” для країн під німецькою окупацією, тобто димовою завісою, що має прикривати советський імперіялізм і створювати перехідну форму до „советської республіки”.

Ще раніше, за першого десятиріччя панування большевизму в Росії, виявилось, що побудова комунізму, при-

наймі нехайна його побудова просто неможлива. Досвід років т. зв. „воєнного комунізму” (1917 — 1923) показав, що нехайне запровадження теоретичного комунізму в практику державного життя веде лише до розрухи, повного параліжу економічного життя, голоду й нечуваних всенардних злиднів. Нарочите знецінення грошей з метою зовсім їх скасувати привело лише до натурального обміну. Убезкоштовнення транспорту й пошти, як то належить до чистого комунізму, привело лише до того, що транспорт унерухомився, а пошта фактично перестала існувати. Большевикам довелося, хоч-нехоч, терміново ревізувати Маркса. Його схема змін форм суспільного ладу (див. стор. 12) явно не підходила. Комунізм, не зважаючи на всі зусилля, не наставав нехайно по капіталізмі. Тому большевики, виправляючи Марксову схему, вводять нову, переходову стадію між капіталізмом і комунізмом, назвавши її соціалізмом. Отой большевицький режим грубої тиранії партійних диктаторів, який большевики запровадили в своїй країні, вони й оголосили „справжнім соціалізмом”.

Йдучи за модою і знаючи сильні симпатії до соціалізму в своїй країні, Гітлер не лише назвав свою партію націонал-соціалістською, а й намагався доводити, що той лад, який він запровадив у Німеччині є „справжній соціалізм”. Отже на початку сорокових років нашого століття ми мали два „справжніх соціалізми” — сталінський у Росії й гітлерівський у Німеччині. Якщо сталінці доводили справжність свого соціалізму тим, що вони знищили всі класи крім робітництва, селянства й трудової інтелігенції, а націонал-соціалістам закидали те, що в Німеччині лишилися капіталісти й буржуазія, отже, мовляв, Гітлерів соціалізм є не соціалізм, а капіталізм, то й гітлерівці мали що сказати на свою користь і на осуд большевицького соціалізму. Гітлерівці доводили справжність свого соціалізму тим, що німецькі капіталісти перетворилися під Гітлером лише на управителів своїх маєтків, які працюють за державними завданнями і для добра цілого народу, що всі класи в Німеччині однаково рівні перед законом, не мають жадних привілеїв порівняно одна до другої, а большевицький соціалізм, мовляв, є не соціалізм, а державний капіталізм, керований бюрократичним апаратом. Хто з них має рацію і чий соціалізм є справжній, а чий становить лише нову форму капіталізму, хай це питання вирішують марксистські талмудисти. Ми ж убачаємо і в то-

му і в другому „соціалізмі” лише вельми подібну одна до одної новітню форму соціального поневолення.

„Яке б спеціальне ім'я не носили ці європейські системи, чи то буде комунізм, соціалізм, чи... плянована господарка, всі вони колективістські, всі вони мають спільну основу у пануванні бюрократії над свободами й над економічним життям народу.

Неминуче й невідмінно тоталітарні ліберали відкидають свободу людини. Їхня утопія є блукаючий вогник, який заводиться у бездонну твань кріпацтва” („The Stars and Stripes”, August 14, 1945, замітка під наголовком „Hoover Warns Collectivism Rules Europe”).

Так висловився про сучасних „тоталітарних лібералів” старий вовк капіталізму, тисячі разів проклятого й засудженого всіма послідовниками Маркса аж до Сталіна включно, син найдемократичнішої країни в світі, колишній президент Сполучених Штатів Америки Герберт Гувер.

Не знаємо, чи читав Гувер „Капітал” Маркса чи ні, але напевно не складав іспитів з марксизму-ленінізму-сталінізму. Проте мусимо признати йому, що він теж дещо розуміється на таких справах.

КІНЕЦЬ НАЦИФАШИЗМУ

Так чи інакше, досвід з нацифашизмом доведено до кінця. Бувши засобом для німецьких та італійських шовіністів у прагненні їх до створення великих імперій, нацифашизм привів до страшного світового катаклізму, в огні якого й загинув. Керований маніякальними фанатиками ненависти, гітлерівсько-мусолінівський фронт фашизму, спалахнувши фейерверком воєнних успіхів, зрештою вичерпав до кінця силу своїх одурманених і уярмлених народів і був розтروшений. Після своєї поразки нацифашизм залишив на довгі роки своєрідні пам'ятники, — купи смердючих руїн на місці колишніх прекрасних міст, безліч братських могил своїх і чужих, нескінченні лави калік, вдів і сиріт. Гітлер і Мусоліні знайшли собі ганебну смерть і лиху славу масових убивць і ворогів свободи.

Так жалюгідно скінчилася спроба фанатичних маніяків повернути людство до часів рабства або, вірніше, запровадити модерне рабство для націй, зарахованих расистами до *Untermensch*'ів.

Нелегко було перемогти й знищити озброєний до зубів нацифашистський тоталітаризм. Але примхою долі се-

ред переможців опинилися ті, від кого нацисти й фашисти запозичили готові форми тоталітаризму. Лишилися „тоталітарні ліберали”, що кричать на всіх перехрестях про свободу й демократію, а справді несуть народам страшну неволю й нещадний терор.

Народи, що з-під ярма тоталітаризму відвертого потрапили під бич тоталітаризму прикритого маскою свободолюбства, підпливають кров'ю. Світ відчуває, що перемога не повна, війну не доведено до кінця. Якщо знищено ворога людства в Центрі Європи, то ворог людства на схід відти поширив межі свого впливу. Кінець другої світової війни приніс лише той позитивний вислід, що тепер уже не три сили протистоять кожна двом іншим, а лише дві: світ демократії й світ тоталітаризму. Ми стоїмо ще перед остаточним вирішенням.

ІДЕЙНИЙ СУРОГАТ

Нацифашизм, спровокувавши другу світову війну, сам у ній загинув. Комунізм її пережив. Він переміг мілітарно, але зазнав остаточної ідеологічної поразки. Бо вийшов він з війни вже не як комунізм, а як сталінізм. Пригадаймо бурхливі часи т. зв. „воєнного комунізму”, коли у большевиків були на устах „міжнародний пролетаріят” та „інтернаціоналізм”. Що спільного з тим большевизмом має сучасний сталінізм, який веде „отечественную війну”, домагається Дарданелів і „визволяє славян”?

24 травня 1945 року на бенкеті в Кремлі на честь командного складу Червоної армії диктатор СРСР сказав (лишаємо мову оригіналу, бо вона дуже характеристична):

„Товарищи! Разрешите мне поднять еще один последний тост. Я хотел бы поднять тост за здоровье нашего советского народа и прежде всего за здоровье русского народа. (Бурные аплодисменты и крики „ура!”). Я пью прежде всего за здоровье русского народа потому, что он является наиболее выдающейся нацией из всех наций, входящих в состав Советского Союза. Я поднимаю тост за здоровье русского народа потому, что он заслужил в этой войне общее признание, как руководящая сила Советского Союза среди народов нашей страны. Я поднимаю тост за здоровье русского народа потому, что у него имеется ясный ум, стойкий характер и терпение. У нашего правительства было немало ошибок, были у

нас моменти отчаянного положения в 1941-42 годах, когда наша армия отступала, покидала родные нам села и города Украины, Белоруссии, Молдавии, Ленинградской области, Прибалтики, Карелофинской республики, — покидала потому, что не было другого выхода. Иной народ мог бы сказать своему правительству: вы не оправдали наших ожиданий, уходите прочь, мы поставим другое правительство, которое заключит мир с Германией и обеспечит нам покой. Но русский народ не пошел на это, ибо он верил в правильность политики своего правительства и пошел на жертвы, чтобы обеспечить разгром Германии. И это доверие русского народа советскому правительству оказалось той решающей силой, которая обеспечила историческую победу над врагом человечества — над фашизмом. Спасибо ему, русскому народу, за это доверие! За здоровье Русского народа!" (Бурные, долго не смолкающие аплодисменты).

Так промовляв генераліссімус до своїх генералів і маршалів, а через них і до всієї країни. Не пролетаріятові дякував він, а російському народові. Не за класові почуття непримиренної ворожості до буржуазії, а за терпеливість, за те, що російський народ не сказав йому, генераліссімусові — „йди геть, ти не виправдав наших сподівань”.

Не так то просто російському народові прогнати своїх гнобителів, але чому ж він принаймні не відмовився проливати за них свою кров, як це зробили українці, білоруси, калмики, грузини, азербайджанці та інші народи Кавказу, туркмени, узбеки, казахи, татари та інші народи советські Азії, що просто не хотіли воювати „за родину, за Сталіна”? Сталін має рацію, коли дякує російському народові за його довготерпеливість. Як же це сталося? Невже російський народ це — большевики?

Ні, це не так. Росіяни з-під советів у переважній масі своїй не большевики. Російський народ, як і інші, уже давно розчарований у большевизмі. Російському народові, як і іншим, немає ніякого діла до інтернаціоналу, міжнародного пролетаріату, світової революції та інших безгрунтовних і порожніх речей. Але російському народові, власне його інтелігенції не байдуже, чи буде Україна, Білорусь, Кавказ, Середня Азія тощо належати до Росії чи ні. Російська інтелігенція століттями виховувала свій народ на ідеї великої Російської імперії і росіяни в ССРСР бачать лише її продовження.

Це дуже добре зрозуміла та безпринципова кліка, яка

прийшла до влади в Росії по смерті Леніна. Вона закрипила свою владу кривавим винищенням т. зв. старих большевиків, що не погоджувалися безумовно визнати особисту диктатуру теперішнього генераліссімуса. Ця кліка дуже добре знала, що в спустошеній і глибоко пригніченій душі російського народу ще жива національна гордість. Ось чому диктатор і його кліка ще задовго до другої світової війни поставили ставку на національну гордість росіян. Російська національна гордість, ось той кінь, що виніс диктатора і його прибічників з вогню другої світової війни. Ось чому генераліссімус мусів дякувати російському народові, визнати його керівну роль і похвалити його терпеливість.

Сталінізм — це майже нічим неприкрита диктатура купки безпринципових узурпаторів, що гуртуються навколо свого ватажка, бо це дає їм змогу без будь-яких талантів і заслуг жити як Моргани й Рокфеллери, або як індійські магараджі коштом поту й крові багатомільйонної, безликої, на смерть заляканої советської маси.

Скільки ж їх? Хто вони такі?

Їх, крім шефа, тринадцять. 13 апостолів марксизму. Вони незмінні. Рік-у-рік обирають їх одногосно й невідмінно до всіх почесних президій усіх численних зборів необ'ятної країни, при чому в суворому, раз на завжди встановленому порядку близькості до вождя. Це їх, незмінних, обрано було й останнього року до президії урочистих партійних зборів за найбільшого річного партійного свята.

Не будемо говорити за шефа й за першого. Другий — фігура репрезентативна, адресат для урочистих поздоровлень. Третій знаменитий тим, що обіцяв бити ворога тільки на його тереторії й воювати малою кров'ю. Четвертий славиться як майстер латати прориви й влаштувати буксири. П'ятий — фігура, про яку просто нічого сказати. Шостий обіцяв перед війною годувати червоноармійців шоколядою й цукерками. Сьомий — такий, як і п'ятий. Восьмий — вождь „українскаво народа”. Дев'ятий — майстер таємних і мокрих справ. Решта трое просто нічим не знамениті. Але всі тринадцять знамениті тим, що ніколи не кажуть шефові „ні”, але завжди „так”. (Сталін, Молотов, Калінін, Ворошилов, Каганович, Андреев, Мікоян, Жданов, Хрущев, Берія, Швернік, Маленков, Вознесенскій). Цього року у цім товаристві зайшли деякі невеличкі зміни, але це лише перетасовка тої самої колоди карт.

Люди, що прожили чверть століття під большевиками, бачили на власні очі, як поступово, рік за роком, ідейність большевицьких партійців занепадала, як вони дедалі більше втрачали свою фанатичну віру і поступово ставали звичайними урядовцями. Рік-у-рік замість переконаних і щирих ідейних борців за марксизм на командні пости советської держави приходили безпринципові кар'єристи. Хутко зростало страшне розчарування в лавах старих большевиків, а ці лави катастрофічно рідшали ще й у наслідок екстраординарних заходів вірного диктаторові ГПУ-НКВД.

Колишній большевизм, як ідеологія, уже цілком згнив і його тепер заступив сталінізм, цебто дика сумішка безпринциповости, кар'єризму й страху перед всесильним НКГБ.

Сталінізм міг з'явитися на світ лише в наслідок повного краху марксизму.

25 років тому можна було вірити, що Марксів комунізм є щасливим суспільним ладом, і доводити, що такий лад неминучий. Нині, коли на прикладі советського „соціалістичного” суспільства світ побачив, яке страшне лихо для людства приносить спроба відібрати волю ініціативи й економічні стимули до діяльності, нікому вже не ввижається вимріяний Марксом комуністичний лад ані щасливим, ані можливим. Вдумуючись тепер у теоретичні обриси комуністичного ладу — ладу настільки „щасливого”, що людині не потрібно ані працювати, ані змагатись, ані боротись за існування своє і своєї родини (бо і родини не існує в тому ладі) — відчуває кожен усю безглуздість і неприродність самого прагнення до такого ладу, повного застою й мертвлячого супокою. Навіть неспокушеному приходить у голову підозра, що всі теоретичні Марксові прогнози надумані й фалшиві. Довести цю фалш тепер уже зовсім не важко.

Але найперше це відчули і переконалися в цьому самі „советские люди”. Ось чому сучасна большевицька партія вже зовсім не та, що 25 років тому. Ось чому вона вже не вірить у ніякий комунізм. Але все ж вона мусить у щось вірити. Хоч у якийсь сурогат, якщо нема справжньої повноцінної віри.

Таким сурогатом і став для сучасної ВКП(б) старий невмирущий і випробуваний російський націоналізм, на якому іде сучасна большевицька державно-партійна маши-

на, бо вже давно забракло їй натуральної бензини — віри в комунізм, віри в революцію.

ВІДПОВІДІ ШЕ НЕМАЄ

Сам комунізм, як система державного режиму, є дитина першої світової війни. Виник він, як і нацифашизм, не випадково.

До часу першої світової війни світ, керований індивідуалістично-лібералістичними засадами, встановленими по великій французькій революції, зайшов у глухий кут. Теорія „laissez faire” в дусі основоположника демократичної американської конституції Томаса Джефферсона (1787) і соціальних філософів 19 століття, ґрунтувалася на постулаті, що коли кожна людина в межах своєї нації (держави) і кожна нація (держава) серед інших націй (держав) матимуть найбільшу свободу дій дбати про власні інтереси, то Бог і природа зроблять своє для збереження справедливості і права.

Але перша світова війна, що її викликали в своїх еґотичних інтересах оті самі анонімні потуги, які виростили в державах у наслідок дотримання теорії „laissez faire”, наочно довела, що ця теорія вже не годиться для того світу, в якому ми тепер живемо. В світі, де надпотужна техніка, що перебуває в розпорядженні промислових об'єднань і урядів, так легко може бути зловжита з антисоціальною метою, необмеженість дій у особистих і національних інтересах не є запорукою ані максимальної продукції й справедливого розподілу добр, ані міжнародньої безпеки й миру. Вона призводить до конфліктів (сутичок) між соціальними групами та до світових і тотальних війн.

Тепер, по другій світовій війні, державним людям англо-саксонських демократій стало ясно, що в сучасному світі невід'ємні права людини на життя, свободу й прагнення до щастя не можуть бути забезпечені, коли ми, відповідно до теорії „laissez faire”, не будемо втручатися у вільний хід справ і подій; також не будуть вони забезпечені й тоді, коли ми в цій справі покладатимемося лише на Бога і природу. Ці права будуть забезпечені лише в той спосіб, коли ми будемо наперед вирішувати, в якому саме напрямі повинні йти події і робитимемо все від нас залежне, щоб відповідні події саме в обраний напрямок скерувати. Тепер уже цілком ясно, що гармонія інтересів мусить бути свідомо сплянована в інтересах цілого сус-

пільства, а домогтися її можна лише за спільного обговорення й через співпрацю. Для цього теперішні уряди за одно з найголовніших своїх завдань повинні мати дбання про таке справедливе узгодження й вирівнювання інтересів.

Тепер це відомо всім і є абетковою істиною державницького вміння й мистецтва. Але по першій світовій війні це ще далеко не всім було ясно. Треба було кількох років державного досвіду комуністичного, а найпаче нацистського тоталітарних режимів, щоб переконати світ про те, що сучасне світове господарство і сучасне життя не може обійтися без плянування. Забігаючи наперед, скажемо, що в цьому саме чи й не полягає єдина користь від загалом негативного досвіду тоталітаризму.

Соціалісти, (а до них перед першою світовою війною належали й теперішні комуністи), завдяки Марксовому аналізу суспільно-економічних явищ того світу, який народився по великій французькій революції, перші зрозуміли тяжку хворобу нашої доби. Але в той час, як поміркована частина їх заходила мирним способом, за допомогою кооперації всіх видів тощо, унормовувати економічні взаємини по таких країнах, як Данія, Швеція тощо, і при цьому досягла добрих успіхів, крайне крило їх, російські большевики, почали грубою силою рубати Гордієв вузол сучасності. Внаслідок 25 років большевицького тоталітарного режиму в Росії довели населення величезної країни до крайньої межі злиднів і знищення.

Комунізм був колись у першу чергу явищем соціальним. Але вже перед другою світовою війною большевики почали користуватися в своїй внутрішній політиці ще живою, не зважаючи на роки захоплення інтернаціоналізмом, і ще могутньою потенцією російського націоналізму. Під час самої війни большевики зовсім здали до архіву збанкрутувалі комуністично - інтернаціоналістські гасла і послугоувались голими панславістськими лозунгами, цілком запозиченим від покійної Російської імперії. Але на кінець другої світової війни большевизм майже цілком довершив свою еволюцію від, скажімо, соціалізму, до чистого російського націоналізму в своєрідних марксо-ленінсько-сталінських формах, що набули вигляду особливої советської традиційности.

Реакція центральної Європи на комунізм, який саме їй найбільше загрожував, вилилась у фашинацизм. Це явище порядку націоналістичного, але з соціалістичним забарвленням. Назовні так фашизм, як і нацизм були яс-

крово імперіялістичними, суто націоналістичними явищами. Але всередині кожне своєї країни і фашизм і нацизм широко провели ті соціальні заходи, які, поперше, забезпечили стабільність життя неімущих груп населення і взагалі створили більш справедливий внутрінаціональний розподіл добр, а, подруге, своїм досвідом ще більше ніж большевики довели світові переваги планування економіки.

Але ані комунізм, ані ще менше його антиподи — нацизм і фашизм — не відповіли на основне запитання — до чого прямує людство. Не відповіли вони також і на запитання, як повинен сучасний світ ставитись до власності і до національних рухів. Своєю практикою большевизм довів лише сумнівність Марксових прогнозів і пророкувань. Своїм зоологічним шовінізмом і огидним расизмом фашинацисти лише викликали деяке упередження світу проти всього, що стосується до національних рухів. Але це не знімає з порядку денного цих великих питань.

БОЛЬШЕВИЦЬКИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Якщо абстрагуватися від океану пролітої людської крові, від Гаурізанкарів трупів замордованих людських істот, від величезної суми людських страждань, від поневірянь, голоду й злиднів сотень мільйонів людей, від цілковитого духовного поневолення людської думки, словом, — якщо не згадувати й не брати до уваги всього того страшного зла, яке большевики в нечуваних масштабах творили й творять на одній шостій частині землі, то всю большевицьку революцію, яку вони самі називають „великою жовтневою“, можна розглядати, як один велетенський, найбільший в історії людства соціальний експеримент.

Від звичайних експериментів, яких безліч робилося й робиться в стінах наукових лябораторій, цей соціальний експеримент відрізняється не лише своїми масштабами. Большевицькі експериментатори зовсім не мали своїм завданням перевірити на досліді вірність теоретичних висновків Маркса, в істинності яких вони не тільки ні трохи не сумнівались, але вважали навіть за найбільший гріх, відсталість і блюзнірство найменше критичне до них ставлення. Соціальні експериментатори нашого часу большевики, були, отже, зовсім не вченими дослідниками, а фанатичними проповідниками й здійснювачами соціальних догматів, у які для них перетворилися теоретичні ви-

сновки Маркса й його російських послідовників. Для російських крайніх прихильників Маркса його теорія стала більш ніж науковою догмою, вона стала для них символом віри, а самі вони були не проповідниками наукового прогресу, а неофітами нової соціальної віри, своєрідної релігії без Бога і без містицизму, але сповненої справжньої фанатичної нетерпимості й ненависти до інакомислячих, справжньої фанатичної віри у великого пророка комунізму Маркса і в непогрішимість його сучасних земних наступників і заступників, їхніх т. зв. вождів — Леніна, Троцького, а тепер нинішнього живого большевицького бога Сталіна.

Большевицький експеримент мав не тільки довести вірність теоретичних висновків Маркса, скільки збудувати на їх основі новий, справедливий суспільний лад, в якому не було б місця експлуатації людини людиною. Згідно з доктриною Маркса большевики поставили своїм завданням **відібрати виробничу власність** („змаряддя виробництва” за термінологією Маркса) від паразитарної кляси **капіталістів і поміщиків (дідичів) і передати її трудящим — робітникам і селянам**. Звідси й відомі большевицькі гасла — „земля селянам”, „фабрики робітникам” — які завоювали їм свого часу таку прихильність і підтримку в широких масах трудящих, що було одною з головних причин перемоги большевиків у російській революції.

Якщо визнати, що одною з ознак соціальної справедливості, як вона відчувається людством, є думка про те, що **кожна людина має природне право бути повновладним господаром плодів власної праці**, то, теоретично кажучи, большевицький експеримент мав етичне виправдання й обґрунтування в намаганні знищити експлуатацію людини людиною. В цьому, між іншим, і полягає ґрунт тієї фанатичної віри в історичну справедливість своєї справи, так притаманну большевицькій боротьбі перших пів десятка років їхньої революції, поки вони виконували роботу руйнівачів, „гробкопателів” за їхнім власним висловом, старого несправедливого суспільного ладу. В цьому, коли хочете, полягає й причина величезного успіху і величезної популярності большевицьких ідей у широких масах країн несправедливого соціального ладу, в цьому якраз і до нинішнього дня криється небезпека заразливості т. зв. комунізму.

Зазначмо мимохідь, що большевицька формула „знищення експлуатації людини людиною” не є адекватна

формулі: „кожна людина має право бути повновладним господарем плодів власної праці”, а лише частиною її або, вірніше, її негативним відбитком. До позитивної повної формули большевицькі перебудовувачі світу свого часу не додумались, бо перебували цілком під ідейним гіпнозом гіпотез Маркса і на все в світі дивилися лише крізь призму його вчення. Нинішні большевики вже не думають про це, їм не до того, вони вже зовсім не ті, вони дуже далекі, просто діаметрально протилежні колишнім фанатичним борцям за щастя людства. Це — між іншим.

Тепер, коли большевицький експеримент уже цілком закінчено, ми можемо з цілковитою певністю сказати, що большевики виконали лише першу його частину. Большевики справді відібрали виробничу власність від капіталістів і поміщиків. Але вони не віддали тієї власності ні робітникам, ні селянам. В цьому й полягає увесь сенс їхнього ідейного провалу, увесь трагізм становища одурених ними мас трудящих і увесь жах даремності й безглуздості безмірних злочинів большевиків.

Большевики віддали виробничу власність своїй большевицькій державі, яка на думку Леніна мала стати „найвищою формою організації трудових кляс”, як „держава робітників і селян”. Іншої форми організації трудящих крім „держави робітників і селян” большевики собі не уявляли і не уявляють.

Що ж таке большевицька держава? Чи є то справді організація робітників і селян? Не будемо глибше торкатися тут цієї великої теми, що заслуговує на окреме докладне вивчення, скажемо лише, що ані советський робітник, ані советський селянин, т. зв. колгоспник, не відчують, що СРСР їхня держава. І хай скільки не пнуться большевики дурити світ та вбивати в голови своїх підданців, що їхня держава є державою справедливого суспільного ладу, що нею керують робітники й селяни, у це не вірить ніхто, а найменше вірять самі советські робітники й селяни. Не дурно підчас другої світової війни большевики викинули геть на смітник усі соціальні гасла і поставили ставку на звичайний всеросійський патріотизм; не дурно по цій війні їхня пропаганда б'є в патріотичні тулумбаси вихвалання „русского” народу. Ніякі большевицькі завивання, ніякі найоглушливіші тамтами їхньої пропаганди не в силі заглушити й приховати голої правди.

А ця правда полягає в тому, що советською державою керують не робітники й селяни, а советські партійні уря-

довці. Ці урядовці, щоправда (і це єдина правда) вийшли і навіть спеціально дібрані, за мізерними винятками, з робітників і селян. Але ці урядовці своєю специфічною працею, своїм соціальним положенням, своїми інтересами соціальними і своїм світовідчуттям (як казав Маркс, своєю „свідомістю, що визначається буттям“) зовсім не є вже ані робітниками, ані селянами; мало того, більше за все на світі вони бояться знов стати робітниками й селянами. Вони є особливою кастою, яка на цілому світі зветься **бюрократією**. Советська бюрократія (від слова bureau — контора, канцелярія, і крато — правити, цебто правління тих, хто сидить по конторах і канцеляріях) своєю психікою далеко гірша за порядну бюрократію порядних держав. Штучно й нашвидку виведена з низів суспільства, советська бюрократія, як ніяка інша в світі, мусить чіплятися за своє упривілейоване становище і більш ніж будь-яка інша в світі здатна на найменший помах диригентської палички диктатора негайно міняти гасла, віру, ідеї, власне ті речі, яких вона не мала і не має, бо це є найбезідейніша, найбезпринциповіша в світі юрба блюдолизів, щойно вчора запрошена до покоїв і посад просто від гною і бруду. Ця банда льокаїв і лакиз, більш ніж будь-які інші льокаї в світі боїться знов упасти на те дно, з якого щойно видерлася на поверхню, а тому є найбезоглядніша по відношенню до своїх вчорашніх колег, робітників і селян. Це саме про їх сказано: „За шмат гнилої ковбаси батька й матір продаси“. Советська бюрократія не величка замкнута в собі каста державних службовців, як по інших державах. Це велика, спеціально вишлекана, могутня своерідна кляса, єдина опора советської держави, яка посіла місце розчавлених і знищених капіталістичних експлуаторських кляс і користує, тільки вона одна, з усіх благ і добр, що їх виробляють советські робітники й селяни, а тими благами підкупає, розкладаючи морально, т. зв. советську інтелігенцію.

Ця советська бюрократія, опора і підтримка фанатичного диктатора й його найближчої купки безпринципових прибічників, створилася не враз. Згадаймо криваве винищення троцькістів, згадаймо видушення бухарінців, згадаймо, як загадково й таємничо зникали з політичної арени і з життя т. зв. старі большевики, яким, зрештою, не можна відмовити в тому, що вони по своєму щиро вірили в справедливість своєї справи. Ніщо не показує наочніше цілковитого переродження т. зв. советської влади,

цілковитого занепаду ідейности й повного ідейного її краху, як заміна колишніх ідейних борців безпринциповою й продажною оравою советських бюрократів, яка фактично паразитує й випасається в Советському Союзі на найбезсовіснішій експлуатації советських робітників і селян.

Советський робітник, як і всякий робітник за капіталістичного ладу, мусить „продавати” свою працю, лише не приватній особі, а державі. В капіталістичній державі робітник має право торгуватися за ціну своєї праці, намагаючись продати її якнайдорожче. Він має там право страйкової й іншої активної боротьби за поліпшення свого матеріяльного стану. В советській державі робітник не має таких прав. Він мусить покірно й без нарікань брати ту заробітну платню, яку йому пропонує монополний власник усього суцього тут, советська держава. Страйк — річ немислима в тоталітарній державі. Советський робітник не має права змінити місце праці, припинити роботу й міняти професію. Спізнення советського робітника на працю — карний злочин. Порівнюючи своє становище з становищем, даймо, американського робітника, советський робітник з повною рацією запитує сам себе по понад 25 роках „пролетарської революції”: „За що боролись?”

Советські селяни, яким большевики обіцяли свого часу землю, дістали замість власної землі тяжку й невдячну примусову працю для „держави робітників і селян” у зненавидженому колгоспі, до якого їх прив’язано як кріпаків.

Советська інтелігенція в більшій своїй частині, в тій мірі, в якій вона є мозком, що думає, — гидує й брідиться своїм положенням платного і безплатного зазивача до ярмаркового советського балагану з його готентотським тамтамом барабанної пропаганди.

Але ніякі тамтами, ніякі найоглушливіші постріли з усіх московських гармат, ніякі советські церемонії і солодко патріотичні промови т. зв. „знатних людей” не в силі приховати тої єдиної правди, що советський експеримент не вдався, що, відібравши виробничу власність у капіталістичних паразитарних клясів, большевики не дали її в руки трудящих, а віддали в руки советської держави, якою керує нова паразитарна привілейована кляса советської бюрократії, всі ці партійні керівники, всі ці енкаведисти чи енкагебісти, як їх тепер називають, вся ця брутальна орава безпринципових кар’єристів.

Широкі советські маси глибоко відчувають советську

кричущу неправду. Сотні мільйонів відчують, що їх одурено й що їх дурять далі. Поза привілейованою верствою диктатор і його кліка не має опертя й підтримки в масах. *)

Ці сотні мільйонів советських людей глибоко нещасні й пригнічені. Вони не бачать виходу. Вони не знають ще, що можливий такий суспільний лад, коли вони, трудящі, робітники, селяни, інтелігенти, всі без винятку можуть стати дійсними власниками „знарядь виробництва” не на капіталістичній основі, а на основі нового, дійсно справедливого соціального ладу, обриси якого дедалі більше вириsovуються перед нашою думкою. Той лад не буде ані капіталізмом, ані соціалізмом, ані компромісом між тим і другим. Умови для негайного запровадження того нового ладу вже цілком створено зокрема у нас на Україні, як і по інших країнах, що входять в ССРСР. Ясно бачимо, що й увесь світ іде до того ладу, який є неминучий.

* * *

В сьогоднішній, ще напівприголомшеній Європі, яка щойно виповзла з-під руїн по тотальній війні і ще не отямилась від тоталітарних концтаборів, дивною, просто неземною музикою звучать прості слова, що ними покійний Франклін Делано Рузвелт окреслив 4 засади, які зробили його батьківщину такою багатою й такою могутньою, що вона змогла „озброїти, постачити, нагодувати й забезпечити від руйнації половину планети” (Max Eastman, „The Fate of the World is at Stake in China” в „The Readers Digest”, June 1945).

Ось вони:

1. Свобода слова й друку.
2. Свобода віровизнання.
3. Свобода від злиднів.
4. Свобода від страху й терору.

Якщо англосаксонські демократії здолають поширити на цілий світ ці чотири засади, то цим вони прислужаться поступові людства. Ці 4 засади, звичайно, ще не вирішують питання — до чого йде людство. Але, думається нам, здійснення цих чотирьох засад розчистить шлях для вільної світової дискусії, що єдина лише може забезпечити розв'язання соціальних і національних питань також і в Ев-

*) Якщо вірні дані Макса Істмена, що від 15 до 20 міль. советських громадян сидять у концентраційних таборах (див. стор. 29), то це значить, що до 10% „робітників, селян і трудової інтелігенції” виявили свою незгоду з большевизмом одверто.

ропі, де тоталітаризми всіх відтінків приголомшили людей, а большевицький марксизм-ленінізм-сталінізм і нацистський расизм багатьом звихнули мозок.

Здійснення цих чотирьох засад, як нам здається, допомогло б також людству скорше дійти до гармонійного суспільства майбутнього без війн і терору. Ясно бачимо, що таке суспільство прийде неминуче. Воно не потребує для свого пришествя винищення народів, рас чи класів, воно потребує лише усунення всіх перешкод для вільного розвитку націй, які складають людство і створення умов для їхньої безпеки й співпраці, та створення правдиво демократичного ладу в цілому світі. Зараз, на даному щаблі розвитку людства, немає більшої перешкоди для поступу культури й людської думки, як тоталітаризм. Поза тоталітаризмом людство, безперечно, стоїть на добрій дорозі. Як тільки тоталітаризм зникне, то людство одужає, мов після важкої хвороби.

Доведеться ще докласти чимало праці, щоб остаточно розвіяти отруйний туман антилюдських расистських і марксо-большевицьких теорій і теорійок. Цій праці справді варто присвятити свій час.

Але цього мало. Світ потребує мати відповідь на питання — до чого йде людство? — щоб іти вперед зі зрячими, а не з заплученими очима. Тому праця щодо вияснення рис майбутнього суспільства, до якого людство мусить прийти і повинно прагнути йти, якщо не хоче загинути, ця праця має значення першорядної ваги. Ця праця розбивається на дві великі частини: 1. Ідеї справедливого й свобідного соціального співжиття всіх груп суспільства, з яких складається тепер і може складатися в майбутньому всяка нація, і 2. Ідеї справедливого й мирного співжиття всіх націй світу.

Ці речі безпосередньо стосуються всіх народів світу, а надто нас, українців, як народу, що від розв'язання цих питань залежить саме його бути чи не бути.

Ми не повинні забувати, що для нас, як для українців, не байдуже, хто здобуде вплив на широкі советські маси не лише на Україні, а й у цілому СССР. Ми, українці, мусимо тримати в своїх руках ініціативу й провід не лише в національних, а й у соціальних справах. Той, хто вкаже вірну розв'язку, хто справді дасть советським робітникам у власність фабрики, а советським селянам землю, той здобуде перемогу в великій новій революції в СССР, яка гряде.

Українці є велика й керівна нація серед антиімперіялістичних націй в ССРСР. Українському народові належати-ме й належить провідна роль в боротьбі проти останнього тоталітаризму. Цю боротьбу мусимо провадити не лише на фронті змагання зброї, а й на фронті змагання ідей. Виконавши це, виконаємо й світову місію України.

1945-46 року.

СУСПІЛЬСТВО МАЙБУТНЬОГО

Безплідна та програма, що тільки скерована **проти** когось чи **проти** чогось. Успіх можуть мати лише конструктивні й творчі програми, побудовані на своїй власній внутрішній правді.

John Foster Dulles

Замість вступу.

У попередній нашій вступній праці (див. „Великі питання нашої доби”) ми прийшли до висновку, що питання — до чого йде людство? — може бути вирішено лише шляхом широкої, світової дискусії.

В цій дискусії мусять узяти участь усі народи. Ми, українці, на багаторічному страшному досвіді зазнали, чого коштує спроба розв'язати його на користь комунізму. Ми відчули також і те, чого коштує спроба розв'язати його на користь расистського нацизму. І тому ми забираємо в цій дискусії поважний голос тих, хто звідав і знає.

ДОБА НЕПЕВНОСТІ Й ЗНЕВІРИ

Наша доба це доба перелому, вона стоїть на грані між добою минулою й добою прийдешньою.

Переломовість нашої доби глибоко відчують її сучасники. Це не звичайне „сьогодні”, що є переходом з „учора” до дуже до нього подібного „завтра”. Ми відчуваємо нашу добу як якийсь великий поріг до зовсім нової прийдешньої доби, якої ми ще не знаємо. І тому так непевно відчуваємо ми себе сьогодні.

Ця непевність походить від свідомості, що стара доба вже відмирає, а нова ще не народилась.

Початок нашої непевній добі поклала велика зневіра в старому суспільному ладі мільйонів переможених і переможців по першій світовій війні.

В тій великій, виразно імперіялістичній війні першою заломилася Російська імперія. Демократична революція повалила в ній абсолютистську монархію і тим розчистила шлях для Леніна і його партії, що завоювала владу й розпочала свою велетенську спробу створити новий суспільний лад „без експлуатації людини людиною”.

У переможеній Німеччині та в розчарованій наслідками війни Італії виникають нацизм і фашизм, що стають бар'єром проти поширення комунізму з Росії на Захід і готують сили для нової світової війни за новий розподіл світу.

Обидва різко ворожі один до одного табори — большевицький з одного боку і нацифашистський з другого — напередими запозичують один у одного методи диктатури. І одні й другі — безоглядні тоталітаристи. І в одному і в другому таборі сліпий фанатизм не раз заступає розум. Шаленим темпом кують вони озброєння й муштрують мільйони солдатів аж поки з почину Німеччини не вибухає війна.

Друга світова війна була своєрідним іспитом для соціальних систем, що до неї готувались. Не зважаючи на зовнішню подібність — диктатура, тоталітарність, безоглядність у методах і засобах — обидва ворожі табори — большевицький і нацифашистський — були з погляду соціального засадничо відмінні. У большевицькому таборі до війни готувалась соціальна система **без приватної власності** на засо-

би виробництва, отже **соціалізм**, а в нацифашистському — загнuzданий державним пляном, але все ж **приватновласницький капіталізм**. І перша ж збройна сутичка цих двох соціяльних систем показала, що значно менша капіталістична Німеччина підготувалась до війни за коротший час, при менших жертвах населення і до того ж значно краще за соціялістичний ССРСР.

У війні брала участь ще й третя сторона — демократично-капіталістичні країни. Перші поразки їх на початку війни пояснюються лише тим, що ці країни не готувались до війни і не були до неї готові. Але за 6 років війни демократично-капіталістична система зайвий раз наочно довела, що в ній ховаються величезні продуктивні можливості. На кінець війни країни демократичного капіталізму мали більше озброєння і кращого гатунку ніж держави осі. Більше того, своїм озброєнням, вирядом і харчами ці країни чистого капіталізму змогли підтримати й поставити на ноги свого соціялістичного партнера, що вже був упав на коліна, неспроможний у часі війни прогородувати, одягти, взути, озброїти й постачити власною амуніцією своє військо.

Ці факти змушують замислитися, коли ми ставимо собі питання про соціяльний лад майбутнього.

По війні світ опинився перед фактом розколеності його на дві окремі частини, що одна з них вийшла з війни з ладом соціялізму, зацілілого в час смертельного іспиту завдяки лише могутній підтримці з боку демократичного капіталізму. І той соціялізм не лише зацілів, а ще й намагається по війні використати високу кон'юнктуру настроїв переможця в своїй країні і заявити вимоги на дальше поширення.

Таке розколення світу, ненормальне явище взагалі, відчувається в наш час, як одна з найбільших причин тривоги за майбутнє. Бо сучасний світ уже достиг до єдності і розколеність його довго тривати не може.

Єдність світу буде, безперечно, одною з найперших прикмет доби прийдешньої, на порозі якої стоїть наша доба.

Єдність світу підготована історією людства і створення або, точніше, довершення тієї єдності вже відчувається як невідкладне, найперше й найбільше завдання сучасности. Ця єдність підготована розвитком техніки, що створила комунікаційні машини сучасности (літак, радіо), які подолали простір і неминуче повалять кордони. Вона підготована розвитком техніки знищення (атомова бомба, ракетне стрільно), що перед нею немає захисту й рятунку. Єдності світу вимагає також і розвиток могутньої сучасної індустрії, що по-

требує сировини з цілого світу і що виробляє продукти споживання для цілого світу.

Але попри все те світова єдність становить одну з найтяжчих проблем сучасності. Всупереч літакові й радіо, перелякано поглядаючи на страховище атомової бомби і терплячи подекуди голод і злидні, світ лишається розколений на два табори, що їх відокремлює глибоке провалля відмінності соціальних систем.

Дві могутні держави очолюють ці суперечні своїм світоглядом табори — Сполучені Штати Америки і Союз Совецьких Соціалістичних Республік. Останній претендує стати прообразом майбутнього єдиного світу, а перші можуть стати його організатором. Думка про створення всесвітнього надуряду та про регулювання взаємин між державами не на основі сили, а на основі закону, на підставі всіма державами визнаного міждержавного права, поволі здобуває собі дедалі більшу прихильність.

Проти цієї концепції рішуче виступає ССРСР, що прагне утворити всесвітній Союз совецьких республік.

Поки ці дві концепції — всесвітнього ССРСР і всесвітнього надуряду, що йому самостійні й незалежні держави поступляться частиною своїх суверенних прав — протистоятимуть одна одній, доти не може бути певности й миру в світі, що вже достиг до єдності, не може бути умов для мирної праці людства, яке вже є напередодні того, щоб відчути себе єдиним при всій своїй природній різноманітності.

Поки не буде єдності світу, доти будуть перегони в озброєннях, крайнє напруження сил і витрата людством колосальної енергії не для збільшення виробництва харчів, одягу, взуття, житлової площі та інших речей першої потреби, а для умноження й удосконалення знарядь нищення. Іншими словами, доки єдність світу не буде довершена, доти людство неминуче муситиме витрачати більшість своєї праці, своїх творчих сил і здібностей не на користь собі, для мирного життя, а на шкоду собі, для взаємного нищення, для війни.

Але найсумніше те, що в час цієї страшної роздвоєності світ не знаходить ні в ССРСР ані в США того суспільного ладу, що був би ладом прийдешньої доби. Найтрагічніше те, що сьогодні, по другій світовій війні, світ уже знає, що не може чекати задовільної розв'язки питання про суспільний лад майбутнього ні від капіталізму, ні від комунізму, ні від США, ні від ССРСР.

Ось у чому лежить глибока причина сучасної непевності, сучасної зневіри. Стоячи перед дилемою — капіталізм чи комунізм — світ може тим часом вибирати лише між тоталітарною диктатурою большевизму і демократичним, хоч і недосконалим капіталістичним ладом.

Приреченість капіталізму.

Сучасне людство живе в світі більше чи менше розвинутого і більше чи менше занепаłego капіталізму.

Чи може людство бути задоволене капіталізмом? Чи може воно хотіти його збереження? Чи може людство вбачати в капіталізмі прогресивний лад майбутнього без експлуатації людини людиною, без перешкод для людської корисної діяльності, без війн, безробіття, голоду й злиднів? Чи дає він гарантію волі національного розвитку для народів, надто для народів нині бездержавних або взагалі малих?

Нищівну критику капіталізму дав свого часу Карл Маркс. Він довів, що капіталізм має притаманні йому органічні вади, які стануть причиною його загибелі. Марксові послідовники вважають капіталізм за найбільше лихо і прагнуть його повалити, не чекаючи його природньої смерті, передбаченої пророком комунізму.

Хоч сучасний капіталізм ще зовсім далекий від того, щоб перешкоджати розвиткові виробничих сил суспільства і саме навпаки, не хто як саме капіталізм, як ми вже згадували, в останній війні довів свою гнучкість і економічну перевагу, але все ж цей лад уже позбавлений перспектив на розвиток. Не тільки марксистки незадоволені капіталізмом. Широкі маси трудящих по капіталістичних країнах розчаровані в нім. Навіть капіталістичні верховоди бачать болячки цього одряхлілого і, сказати б, здискредитованого суспільного ладу.

„Моє чотирирічне перебування на посту голови Торговельної Палати змусило мене подорожувати навколо світу, де я бачив умирання капіталізму на власні очі” — заявляє американський бізнесмен і капіталіст Eric A. Johnston (1946) і далі каже:

„Старий капіталізм уже фактично загинув. Його зліквідовано в Росії. Він саме тепер конає на європейському континенті. Йому бракує повітря на Британських островах.”

Більш категоричної заяви, як і більш авторитетного свід-

чення, позбавленого всякої підозри в тенденційності, важко знайти.

Негативна оцінка сучасного капіталізму в Сполучених Штатах Америки, тобто в країні клясичного і найрозвиненішого капіталізму, що з самого початку був позбавлений найменших домішок властивого колись Європі феодалізму, — не випадкова. Голос Джонстона не одинокий. У своїй цікавій книжці „The Anatomy of Peace” (1945) Emery Reves, другий видатний американець, теж далекий від комунізму, заявляє:

„Капіталістична система збанкрутувала...”

і пояснює:

„...не тому, що капіталом розпоряджаються окремі особи та приватні об'єднання. Вона провалилася тому, що свободу вважалося за річ безумовну й необмежену, замість того, щоб прагнути до ідеалу в постійній потребі узгодження й регулювання за допомогою закону.”

Отже Emery Reves вбачає причину провалу капіталізму лише в притаманній йому анархії. Таке пояснення надто вузьке і, крім того, не нове. Нацисти й фашисти вже одягали на свій капіталізм вузду закону і пляну. Але й такий, загнуданий капіталізм не перестає бути ладом несправедливим. В ньому ще менше ніж у, так би мовити, вільному капіталізмі, умов для вільного вияву творчих сил суспільства. Фашистський і нацистський капіталізм лишається капіталізмом, з тією самою панівною кляскою нагорі, з тими самими органічними вадами, лише набуває вигляду касарні, що не надає йому привабливості.

Як бачимо, пан Ріве шукає ліків на хворобу сучасного капіталізму в посиленні ролі держави в суспільстві, що наближає його до тоталітаристського погляду на державу, як на домінуючу силу в суспільному житті. Мусимо сказати, що з цього погляду пан Ріве не виказав оригінальності думки і не наблизився до вірної розв'язки проблеми. Ми схильні визнати більшу рацію теж американцеві, панові John Foster Dulles, який пише (цитуємо за його статтею в журналі Life, June 3 and 10, 1946. „Thoughts on Soviet Foreign Policy — And What to Do About It”:

„Ми повинні уникати лікувати соціальні лиха законами та декретами, які так обтяжують наше суспільство і накидають йому свою волю, що уряд стає паном людей, а не їхнім слугою. Ми повинні довірити наші реформи в руки тим, хто не лише вірить в особисту свободу, але й розуміє, що вона фактично зникає разом зі

зникненням вільної економічної діяльності.”

Згадуваний вже п. Джонстон пропонує реформувати „старий” капіталізм. Він подає таке його визначення, взяте ним, як він каже, з енциклопедії.

„Капіталізм. Концентрація капіталу. Могутність впливів капіталу, що перебуває в руках небагатьох.”

Далі п. Джонстон каже:

„Американські бізнесмени занадто довго жили під таким визначенням капіталізму. Воно годиться лише для піратської доби в нашій країні, для грабіжників і монополістів. І ця доба вже мертва й похована.”

Тому п. Джонстон пропонує запровадити „новий” капіталізм, що мав би таке визначення:

„Капіталізм це економічна система, побудована на конкуренції і призначена для збагачення багатьох, а не для того, щоб робити дуками небагатьох”.

Він запитує своїх колег-бізнесменів:

„Що поганого в тому, щоб дати вашим робітникам реальну спонуку більше виробляти для їхнього власного прибутку, а тим самим і для вашого?”

Можна одначе дуже й дуже сумніватися в тому, що, за винятком рідких одиниць, панове капіталісти послухають пана Джонстона і добровільно поділяться з робітниками частиною своїх прибутків. Не капіталісти зацікавлені в будь-яких змінах капіталізму, а робітники та інші експлуатовані капіталом трудящі. Все, що здобули вони досі на свою користь від капіталізму, то все завойовано в важкій і довготривалій боротьбі.

„Новий” капіталізм існує покищо лише в закликіві пана Джонстона. Але колиб він навіть став дійсністю, то все одно не приніс би повного задоволення людству. Він лишився б капіталізмом, хоч і поліпшеним розумними реформами, але все ж порочним у самій своїй основі суспільним ладом. Реформи — річ добра. Але крім реформ і навіть для самих реформ потрібна перспектива. Потрібна концепція того ладу, який не матиме органічних вад капіталізму і який, кінець-кінцем, замінить капіталізм.

Який же буде той майбутній суспільний лад?

Перш ніж дати спробу відповісти на це запитання, мусимо коротенько проаналізувати сучасні спроби „безкровної революції” в Англії і зробити основні висновки з досвіду запровадження комунізму в ССРСР.

Англійське лікування капіталізму.

На континенті Європи капіталізм як система вільної конкуренції був придушений ще до війни нацизмом і фашизмом. Війна цілком зруйнувала капіталізм у головних країнах Європи і не принесла замість нього ніякої нової економічної системи. Навмисне затягання миру і далі штучно підтримує цей вакуум, вигідний для східної агресивної системи, що захопила в орбіту своїх впливів і тримає під своєю контролею всю східну половину Європи. Тут нема ніякої політичної сили чи партії, що могла б сказати якесь нове слово. В цілій Європі можна помітити лише дві орієнтації: на лейборизм і на комунізм.

Про наявність кризи капіталізму як соціального ладу на Британських островах не може бути двох думок. Англійський капіталізм, єдиний з іще зацілілих у Європі, тяжко хворий і біля його ліжка вже стоїть лікар, англійська Labour Party з готовим рецептом у руках.

Хто ж мав би бути в Англії більшим знавцем соціальних справ? Комуністи на Британських островах не популярні. Комунізму Англія не хоче. Але й Labour Party не має власних рецептів, а застосовує московську медицину. Правда, англійський лікар від соціальних хворіб не схильний до радикальних засобів. Він не збирається „кидати кров” своїм співгромадянам, як те зробили і радять іншим робити російські соціальні коновали. Labour Party задовольняється російськими припарками і на її рецепті читаємо: удержавлення великої промисловости.

Цікаво, що за авдієнції у Сталіна восени 1946 року для членів лейбористської делегації до ССРСР, вождь і законодавець большевизму, поплескавши по плечах англійських робітничих міністрів, схвалив їхні заходи, визнавши їх за „правильні” (як свідчить лейборист Філіпс у газеті Daily Herald). Пан Сталін заявив також, що цілі російських большевиків і англійських лейбористів одна, лише, мовляв, англійський шлях довший, а російський коротший і... „на ньому кров”. Далі п. Сталін віддав належне розумові англійської буржуазії і не пропустив нагоди вилаяти „дуркою” видушену большевиками російську буржуазію.

Ми розуміємо, чому саме найбільший фахівець і авторитет від російської соціальної медицини похвалив і визнав за правильну методу лікування свого англійського колеги. Адже лейбористське удержавлення промисловости не становить нічого нового й оригінального, а є це звичайне на-

слідування російського прикладу. А хто ж більше за Сталіна зацікавлений у тому, щоб мати зайвий, бодай і непрямий доказ непомильності тієї соціальної доктрини, що завела на шлях, де, як делікатно висловився большевицький вождь, „пролита кров”? Чому б він не спробував зайвий раз використати нагоду виправдати те пролиття крові і не вмити принагідно від неї руки? А водночас це була для нього й нагода виставити перед світом Labour Party як таку, що не має своїх думок і свого розуму.

Але п. Сталін не сказав того, що напевне знає, а саме: що удержавлення промисловости, зроблене ним у себе вдома і роблене тепер по країнах сателітів ССРСР, іде на користь йому, Сталінові, бо забезпечує зручне й безроздільне командування важкою промисловістю, а це важливий козир у можливій (а на думку Сталіна неминучій) майбутній війні. А лейбористське удержавлення, **навпаки**, має посилити волю і вплив держави в економіці Англії, що буде скерована в майбутній війні проти нього, проти Сталіна, і йде вона на користь тієї самої англійської буржуазії, що її він музів похвалити за „розум”. Пан Сталін промовчав про той факт, що всяке удержавлення промисловости, сільського господарства тощо веде до тоталітаризму, до посилення ролі держави в житті суспільства, хоч в обсязі своєї влади большевики звать це комунізацією (соціалізацією), а поза засягом своєї влади — фашизацією. Але, як ми вже бачили в іншій нашій праці, з точки зору свободи людини і соціальної справедливости між комунізмом і фашизмом можемо й мусимо ставити повний знак рівнання.

Чи ця кваліть політичної думки у Labour Party явище випадкове чи їй притаманне, — не беремося судити. Скажемо лише, що в протилежність до думки європейських соціал-демократів та їм подібних, не чекаємо зараз від Labour Party поки вона не збільшить свого багажу соціалістичних ідей, радикального вирішення соціалістичних проблем нашого часу.

Одначе в удержавленні великої промисловости є ще й третя сторона. Руйнуючи велику монопольну власність на засоби виробництва (виробниче майно), воно створює сприятливі умови для скорого й безболісного переходу на рейки майбутнього соціального ладу, що про нього буде мова далі. Тому, об'єктивно дивлячись, удержавлення промисловости в нашу перехідну добу не треба вважати за явище негативне, хоч воно й не є конечною й не є неминучою умовою для переходу до нового суспільства.

КРАХ КОМУНІЗМУ.

Вітер віри.

Нищівну критику капіталізму дав свого часу Маркс. Він же накреслив концепцію комунізму, суспільного ладу, що мав, на його думку, неминуче заступити капіталізм.

Довгі десятиліття Марксів винахід лишався тільки теоретичною концепцією. Потрібний був великий струс першої світової війни, щоб провіщений у Марксовому маніфесті „привид комунізму” дійсно став „блукати по Європі”.

Але якщо виворожений Марксом привид лише блукав по Європі, хворій від одчаю і зневіри по першій світовій війні, то осідок собі він знайшов у країні, що належала стільки ж до Європи, скільки до Азії. Це було першим фактом, що суперечив передбаченням Маркса. Другим таким фактом було те, що комунізм уперше виник не в країні високорозвиненого капіталізму, а в економічно відсталій аграрній країні з іще відчутними залишками феудалізму. Третью суперечністю до Марксового пророцтва було те, що комунізм переміг уперше не як достиглий суспільний лад, потрібний більшості суспільства, а був накинений мізерною меншістю неготовому до нього суспільству і утвердився завдяки застосуванню цією меншістю демагогії, терору, підступів і ошуканства проти більшості і проти її інтересів.

Залишмо історикам працю розкопування архівів і висвітлення справжніх подій і фактів, що супроводили завоювання влади большевиками, яке вони обкутали густим туманом хвальковитих брехень. Нас цікавить не історія завоювання ними влади, а бодай коротка аналіза тих явищ, що виявилися за гвалтовного запровадження теоретичного комунізму в життєву практику.

Але все ж мусимо перше згадати про почуття великої віри в початок нової справедливої ери, що охопило в усіх країнах людей, зневірених у капіталізмі, на самому початку комуністичного експерименту в Росії. Маркс і його вчення здобули тоді широку популярність і зацікавлення. Найбільші ідеалісти, що мріяли про суспільний лад без влади золотого кашука, без експлуатації, без кастового поділу на чорну й білу кістку, без расової ворожнечі, словом, про найсправедливіший у світі лад, — ці ідеалісти покvapно оголошували себе ворогами ідеалізму, матеріалістами, і бралися студіювати Марксів „Капітал”. Робітництво всього світу симпатизувало большевикам, коли вони боролися за

перемогу комунізму в Росії. В той момент у світі кон'юнктура комунізму стояла дуже високо. І це загальне співчуття світового робітництва сприяло в чималій мірі перемозі большевиків у Росії. Фактів допомоги світового робітництва большевикам у їхній боротьбі дуже багато. Наведім лише для прикладу страйк англійських вантажників, якими керував теперішній міністер закордонних справ Англії Бевін, що відмовились вантажити воєнне спорядження проти большевицької Росії, страйк французьких окупаційних військ в Одесі під проводом Андре Марті та багато інших фактів реальної допомоги большевикам за перших років їхнього соціального експерименту. Тоді кремлівські палаци російських царів побачили в своїх залах цвіт революційного марксизму з усього світу на конгресах Комінтерну. Тоді, якесь десятиліття майже, віяв у світі вітер великої віри в новий справедливий суспільний лад, у комунізм. Тоді, майже десять років, оптимізм перемагав зневіру і непевність. Здавалося, майбутнє світу вирішене.

І ось минуло ще майже два десятиліття. Уже не привид, а реальний у плоті й крові комунізм наступив кованим салдатським чоботом на горло тремтливій, безборонній красуні Європі. Але де ті видатні палкі ідеалісти, що готові були в 20-х роках покласти своє життя за комунізм? „Іних уж нет, а те далеко”. Ті, що були російського походження, розпрощалися з життям як належні до контрреволюційного правого чи лівого „ухилів”, виходці з поневолених Росією народів — як належні до націоналістичних ухилів, чужинці, як шпіони. Всі вони полягли під „стілкою” від чекістської кулі або сконали в снігах російської півночі, а ті, що вивалилися з комуністичного раю, стали його запеклими ворогами (згадаймо хоча б американця Макса Істмена або зросійщеного українця Віктора Кравченка). А є такі, що втратили віру в комунізм, але не знайшли в собі сили визнати це відверто. Довге перебування в Москві й життя там з ласки кремлівських господарів визначило їхній шлях. Вони служать Москві й досі, але вже не з ідеалізму, не з віри, а за гроші і „страха ради іудейська”.

Підсумок другої світової війни — страшне розчарування мільйонів. У переможених країнах розчарування в нацизмі і фашизмі спричинене їх крахом і воєнною поразкою. В СРСР розчарування в комунізмі викликане знайомством з ним на практиці. Розчарування в комунізмі советських підданців найглибше, воно межує з відчаєм, бо нещадний прес комуністичного режиму гнітить сьогодні так само тяжко, як

і вчора, і цьому не видно кінця. Навіть у капіталістичних країнах-переможцях помітно розчарування вислідом війни, що не принесла світові згоди й тривалого миру.

Сьогодні, по другій світовій війні, непевність і зневіра мільйонів людей ще більші ніж по першій.

Розгляньмо ж як перебігав комуністичний експеримент в ССРСР і зробім з того належні висновки.

Кричуще несправедливий суспільний лад.

ССРСР існує вже третій десяток років. На його прикладі, ще більше ніж на основі теоретичних припущень основоположників комуністичного вчення, можемо з'ясувати собі, що таке комунізм.

Марксистські теоретики малюють комунізм **щасливим** ладом. Російська формула комунізму звучить: „Від кожного за його здібностями, кожному за його потребою”. Цебто **праця** за комунізму мала б стати чимсь подібним до **розваги**: кожен мав би робити те, що йому хочеться, коли хочеться і скільки хочеться, а користав би в достатній кількості всіма добрами, що лише потрібні людині для життя й для насолоди.

Хто ж мав би виробляти всі ті добра, потрібні людині для щасливого життя? **Машина**. Людина лише мала б, розважаючись, натискати на ґузики автоматів-машин, що вироблятимуть одяг, взуття, харчі, цяцьки, кіно-стрічки тощо.

Родина в комуністичному суспільстві не існує. Вона — капіталістичний пережиток. Виховувати дітей — це обтяжливий обов'язок. Подружжя вірність — обмеження свободи його чи її. Творці ж комунізму прагнуть „звільнити” людину від усяких обов'язків і забезпечити їй абсолютну свободу. Отож комуністичні громадяни нестримно кохаються, сходяться й розходяться, не замислюючись про наслідки. Діти? Їх виховують на вільних комуністичних громадян у спеціальних закладах ті, хто відчуває до того природне покликання і виявляє певні здібності.

Нації за комунізму зіллються в суцільне рябеньке людство. **Мови** зливаються в одне всесвітнє комуністичне есперанто.

Такі основні концепції комунізму. Для досягнення комунізму треба було знищити приватну власність і завоювати владу борцям за комунізм.

Маркс розробив теоретичну перспективу комунізму.

Стратегію й тактику революції, як засобу повалення капіталістичного ладу і побудови комунізму, розробив Ленін.

Ленін же розпочав великий комуністичний експеримент у Росії з усіма її колоніями. Завданням того експерименту було вивласнити (відібрати) виробничу власність від експлуататорських клас — капіталістів і поміщиків — і віддати її трудящим (робітникам і селянам). Інструмент — комуністична (большевицька) партія. Метода — фізичне винищення представників експлуататорських класів і їхніх нащадків через диктатуру большевицької партії (офіційно звану „диктатурою пролетаріату”).

Засуджуючи власність взагалі, большевики не могли погодитися на фактичну передачу виробничої власності безпосередньо робітникам і селянам, бо це, на їх погляд, був би лише „чорний переділ”, що вернув би суспільство лише до первісної пори капіталізму. Вони мусіли передати виробничу власність лише в користування широкій організації трудящих. За таку вони вважали „робітничо-селянську державу”. Звідси їхні прагнення до зміцнення ролі держави і до єдиного керівництва нею через свою партію.

Большевики криво винощують паразитарні класи. Убивши приватну власність, убивають разом з нею й приватну ініціативу. Для керівництва всеохоплюючою організацією — „робітничо-селянською державою” — змушені створити величезну армію партійної і підпартійної бюрократії. Вірні своєму вченню вони виплекують кадри цієї советської бюрократії з робітників і селян. Це, на їхню думку, є запорука того, що „робітничо-селянською” державою керують робітники і селяни.

Дійсно становище советської „робітничо-селянської” бюрократії таке: вчорашні робітники й селяни або діти робітників і селян, діставшись у лави советської бюрократії, негайно перестають бути робітниками й селянами. Їхні інтереси вже цілком протилежні інтересам робітників і селян. Щойно спечені советські урядовці понад усе бояться, щоб їм не довелося знов стати робітниками й селянами. Цікаво, між іншим, що совети практикують таку кару для своїх невірних бюрократів, на певний час повертаючи їх „до верстака”, тобто повертаючи в становище робітника.

Робітники в „робітничо-селянській” державі лишаються робітниками, справжніми пролетарями, позбавленими всякої власності, навіть позбавленими можливості в майбутньому перестати бути пролетарями. (Така можливість за капіталізму — річ звичайна). Порівняно з умовами життя ро-

бітників за капіталізму, советські робітники в далеко гіршому правному, матеріальному й соціальному становищі. Вони втрачають природні за капіталізму права: 1) право на страйкову й іншу організовану боротьбу за збільшення заробітної платні та за поліпшення свого матеріального становища, 2) право по своїй волі змінити (а часто й обирати) місце і рід праці, на зміну професії, 3) право не працювати, коли не змушені до того матеріальними умовами, тобто залишити працю по своїй волі. Советських робітників поставлено в таке становище, що вони змушені (під терором) не лише мовчки згоджуватися, а ще й голосно схвалювати дедалі більші виробничі норми й дедалі меншу розцінку праці за одиницю виробу, цебто дедалі більше потогонну систему праці.

Селян у „робітничо-селянській” державі терором і голодом обернено в колгоспників. Колгоспник — це спролетаризований сільсько-господарський робітник, позбавлений майна. Він має право лише користуватися хатою й невеличкою садибою, але й це право йому кожної хвилини можуть відібрати. Колгоспник позбавлений навіть того, що має советський робітник, тобто регулярної виплати за акордову працю. Заробіток колгоспника поставлено в залежність від природи і системою натуральних та інших податків заробіток його (частку з колгоспного „чистого” прибутку, розділюваного раз на рік) зведено до найнижчого в світі голодного, жебрацького рівня. Колгоспник прикріплений до землі так само, як советський робітник прикований до варстату. Колгоспник посідає найнижчий щабель, найнезавидніше місце в советській суспільній драбині. Бути колгоспником — каторга й зневага для людської гідности. Навіть советські робітники відчують погорду до колгоспника, називаючи його зневажливою кличкою „когут”. В цілому сучасному світі немає істоти більш безправної за колгоспника.

Советська інтелігенція — своерідна інтелігенція. Представників старої інтелігенції большевики основну масу винищили, як „прислужників буржуазії”, нижчі шари її спролетаризували й поставили в матеріальні умови, гірші за советське робітництво. Найталановитіших представників інтелігенції старої й нової, виплеканої спеціально з робітників і селян, большевики з одного боку підкупили й підкупляють великими сумами грошевих нагород, орденами, „дачами”, окремими будинками, автами та іншими цінними подарунками, а також штучно створюваною популярністю. З другого боку советська інтелігенція перебуває під тиском

такого самого, а може й більшого терору ніж советські робітники та колгоспники. Советська інтелігенція поставлена на службу большевицької пропаганди та практичної науки. Советська інтелігенція душиться в ярмі безправ'я й неволі думки.

Советські робітники, колгоспники й інтелігенція працюють посиленими, „стахановськими” темпами. **Хто ж користується плодами їхньої праці?** Упривілейована советська бюрократія, надто її верхівка, вищі партійні вожді. Не будши юридично власниками „знарядь виробництва”, тобто виробничого майна, ця упривілейована верства фактично посідає місце знищених паризитарних кляс поваленого в СРСР капіталістичного ладу. Різниця лише в тому, що колишні капіталісти, промисловці й поміщики були індивідуальними визискувачами і визиск їх був обмежений або міг бути обмежений соціяльними законами, а нинішня советська партійна бюрократія є колективною оравою експлуаторів єгипетської праці советських робітників, колгоспників та інтелігенції. Визиск „робітниче-селянською державою” советських трудящих — нічим не обмежений.

Знищивши приватну власність, а з нею й приватну ініціативу, створивши умови нечуваного соціяльного безправ'я й визиску, советська партійна верхівка змушена підтримувати своє панування за допомогою терору й оглушливої пропаганди. Звідси потреба в численних кадрах енкаведистів, партійних та інших підганяйлів і майстрів советської пропаганди. Ось у чому полягає причина великої численности советської експлуаторської кляси — советської бюрократії, що її мусять **добре** годувати, обувати й одягати, створювати їй комфорт і вигідні умови життя, що її мусять розважати й бавити советські робітники, колгоспники й інтелігенти, які самі живуть у злиднях, голоді й страху, навряд чи бачених і чуваних у найбільш експлуатованих колоніяльних країнах світу.

Отже, основні й побічні риси советської соціяльної системи такі:

1. Суворий поділ на касты (офіційно — „кляси”) робітників, селян і т. зв. трудової інтелігенції (советська бюрократія офіційно ніби не існує, а зараховується здебільшого до т. зв. советської інтелігенції). Суворіа гієрархія советських каст. Найвища каста — партійці.

2. Необмежений визиск трудящих. Надзвичайно низький рівень матеріяльного існування експлуатованих клясів —

робітників, селян і нижчих шарів службовців, що пояснюється

а) казенним бюрократичним господарюванням, яке в силу своєї природи ніколи й ніде не було й не може бути рентабельним,

б) наявністю надзвичайно великої кількості „апаратчиків”, тобто совєтської бюрократії,

в) наставленням промисловости на вироблення в першу чергу військової продукції,

г) постійним нагромадженням величезних запасів для війни, що є не лише засобом для досягнення світового панування, а й єдиним способом утримати в своїх руках владу і

г) дією бюрократичної монополізованої совєтської зовнішньої торгівлі, що переслідує не лише комерційні цілі, а часто-густо ще й цілі створення відповідних „крахових” чи „кризових” кон’юктур на світових ринках через демпінг, з метою викликати в зовнішньому світі напружені політичні ситуації, які мали б посилювати революційні настрої за кордонами ССРСР.

3. Страшне перенаселення міст у наслідок

а) майже повної відсутности житлового будівництва при постійному зрості кількості населення,

б) величезного постійного притоку людности до великих міст, де централізоване совєтське постачання нагромаджує більше товарів і де легше знайти роботу, що дозволяла б існувати прийнятні не з вічно-голодним шлунком.

4. Постійна непевність фізичного буття в зв’язку з перманентним терором.

5. Вічна пригніченість духова і постійна неволя думки.

6. Адміністративна розперезаність. Постійна непевність і змінність драконівських законів, указів і розпоряджень влади.

7. Колишнє наставлення большевиків на інтернаціоналізм переродилось у дуже інтензивну русифікаторську політику. Національність окремих республік у подвійному підозрінні в очах органів совєтського терору.

8. Загальне фактичне безправ’я й необмежений терор тоталітарного поліційного режиму.

9. Відчай чесних людей в ССРСР, що бачать „кругом неправду і неволю” і свою безсилість і безвихідь. Передові, чесні й незалежні уми в ССРСР не хочуть повороту до капіталізму, бо такий поворот не становить розв’язки справи. Як і більше людей у світі, ці люди відчувають, що большевизм, як соціальний експеримент, закінчився крахом ідей-

ним і злочином суспільно-політичним нечуваних масштабів, що большевизм одурив мільйони й мільйони людей, що він завів ці мільйони в глухий кут ще більшого, ще страшнішого ніж за царату рабства.

10. Становлячи в себе дома режим найбільшого в історії людства поневолення людини, назовні він є джерелом постійної небезпеки агресії й війни. Найочевидніше це стало під час другої світової війни (напад на Польщу, захоплення Литви, Латвії й Естонії, спроба збройною силою захопити Фінляндію в советсько-фінській війні 1939 - 1940 року.)

11. Мільйонні маси ССРСР стогнуть під п'ятою звироднілого большевизму. Вони не бачать виходу. Вони повзлять не-нависний режим при першій нагоді, коли стануть реальними можливості встановити на території сучасного ССРСР соціяльний лад, який справді забезпечить

а) право кожного розпоряджатися власною долею, "

б) право особистої волі, волі думки, переконання й господарської та іншої корисної діяльності.

12. Поневолені нації ССРСР змагають до створення самостійних незалежних держав, де б вони могли жити власним національним життям і створити умови для того, щоб ніколи більше не відродився фактичний колоніяльний статус на їхніх землях.

Провал комуністичного експерименту

Сучасний советський лад ні в якій мірі не подібний до змальовуваного Марксом і Енгельсом комунізму. Советський лад сьогодні — це не комунізм. Сьогоднішні большевики теж не називають свого ладу комунізмом. Тепер, після трьох десятків років свого **комуністичного** експерименту, вони залишають для комунізму роллю далекого ідеалу, неминучого за їхньою догмою, але тим часом недосяжного свого роду царства небесного на землі. Вони зідхають до комунізму, вони до нього моляться, вони все роблять в ім'я його, але з року в рік дедалі менше вірять у його реальність і можливість: так думає і так вірить принаймні вся партійна маса в ССРСР, за винятком хіба самого її вождя або ще чотирнадцяти членів Політбюра, але можна сумніватися й в останньому. Зараз, бодай, ні один із заходів советської влади не направлений для встановлення комунізму, а для зміцнення й поширення на нові території сучасного большевицького ладу, що його винайшов Сталін після очевидного провалу комуністичного експерименту, і назвав той

сучасний большевицький лад „справжнім” соціалізмом, перехідною формою між капіталізмом і комунізмом.

Ні Маркс, ні Енгельс, ні Ленін ніякої спеціальної перехідної форми між капіталізмом і комунізмом не передбачали. Сталінський соціалізм становить, отже, поправку до Марксової теорії. Бо факт, що комунізм, запроваджуваний большевиками в перші роки їхнього панування, цілком провалився.

Не будемо тут вдаватися в розгляд того, наскільки сталінський соціалізм сумісний з тим, що під цим словом звикли розуміти в усьому світі. Скажемо лише, що більшої компромітації соціалізму, як отой сталінський соціалізм, важко собі уявити. Бо отой большевицький соціалізм, як до нього придивитись, являє собою большевицьку форму державного, тоталітарного, поліційного капіталізму й тільки. Убивши в своїй країні молодий приватний капіталізм, большевики самим життям присилувані були створити і всебічно зміцнити державний капіталізм, найнесправедливіший у світі суспільний лад.

Але ще важливіше ствердити, що большевики пробували, згідно з Марксовим вченням, запроваджувати комунізм негайно по капіталізмі. Це було на самім початку їхнього експерименту, в роках 1918 - 1922. Ці роки вони й самі називають періодом „воєнного комунізму”.

Дійсно „воєнний комунізм” років 1918 - 1922 мав деякі риси і виразні тенденції теоретичного Марксового комунізму. „Всё народное!” — ось характеристика ставлення до власності того часу. Свідома інфляція паперових грошей майже цілком знецінює їх і гроші вже стоять напередодні того, щоб перестати бути грішми. (За комунізму, як відомо, грошей нема). „Всё народное” — і переїзд залізницею безкоштовний, пошта безплатна, податки скасовано, школа й лікарня — безплатні, харчі не мають купуватися, держава має видавати їх як „пайок”. Ранні большевики почувають огиду до торгівлі, торгівля ж бо — капіталізм, „лавочник” — лайливе слово.

Вся ця найідеалістичніша марксистська утопія, силою законів запроваджена в життя, негайно дала відчутти свою нежиттєвість і безглуздість. Убито приватну власність, а разом з нею й усякий стимул до праці. Безкоштовні поїзди не ходять, безплатна пошта не доручає листів. Гроші втратили всяку вартість (найменша грошова одиниця — мільярд рублів), населення змушене вдаватися до натурального обміну. Дуже скоро настає повний параліж транспорту, зв'яз-

ку, промисловости. Селянин ще обробляє землю, але вже не має чого дбати за підвищення врожайности чи за збільшення продуктивности своєї праці: за свої продукти він не дістає нічого від паралізованої промисловости, голодне місто може запропонувати селянинові за його хліб лише рештки власного, ще до більшевицької революції придбаного одягу та речей хатнього вжитку. Настає катастрофальний брак харчів, одягу, взуття. Голодні члени нового комуністичного суспільства ходять босоніж, або на дерев'яних чи мотузяних саморобних підшвах, кропив'яний мішок замість сукна і шерсти чи бавовни стає самотнім матеріалом пошити одяг. Населення великих міст рятує від вимирання з голоду американська добродійна „АРА”.

Населення великих міст переживає страхіття голоду, мерзне взимку без палива, довгих осінніх і зимових вечорів сидить без світла і, кінець-кінцем, розбігається. Большевицька влада організовує „продотряди” що мають відбирати в селян харчові „ізлишки” для постачання міст. Село вбачає в цім, нормальнім для комунізму, заході грабунок і борониться всіми способами і всіми силами аж до збройної відсічі „продотрядам” включно.

Підсумок військового комунізму: знищення власности як правного поняття вбило творчу ініціативу населення, знищило господарство країни. Вождь большевиків Ленін змушений оголосити „нову економічну політику”, що становить відмову від комунізму, відновляє приватну власність хоч і в певних межах, а тим створює деякі умови для відродження приватної ініціативи. Облави на базарах припиняються, оголошується „свободная торговля”. Випуск твердої советської валюти — червінця — повертає грошам їхню купівельну вартість. Господарське життя оздоровляється. Ленін закликає комуністів „навчитися торгувати”.

Многочисленне населення величезної країни зідхає з полегшею. Животворча приватна ініціатива дуже хутко заліковує рани, завдані комунізмом. Зачинають з'являтися навіть деякі позначки добробуту.

Зовнішній світ починає думати, що комуністичний експеримент закінчено і НЕП мало-помалу приведе до відродження звичайного капіталізму. Але зовнішній світ забуває, що большевицькою країною керують фанатики марксизму.

То був момент, коли теоретикам комунізму треба було б встати з домовини і переглянути свої апріорні гіпотези. Большевики цього зробити не могли. Вони були більше практики ніж теоретики. Визнати помилковість комуністичних

теоретичних побудов означало б для них ризико визнати да-ремність (а далі й злочинність!) терору й масових вбивств
чрезвычайок, голоду й страхіть того шляху, на який вони
ступили восени 1917 року. Ленінові лишалося тільки стримувати крайніх фанатиків, що вважали НЕП за зраду ко-
мунізму. Задля цього Ленін написав тоді свою останню бро-
шуру „Детская болезнь левизны”.

НЕП оголошується, хоч і „всерйоз і надолго”, але як
тимчасовий відступ. Проте, так чи інакше, НЕП є фактичне
визнання провалу спроби негайного запровадження в життя
комунізму. НЕП, так чи інакше, становить нехай і тимчасо-
ву, але відмову від комунізму.

Ось чому народження НЕПу започатковує ідейну кризу
марксизму. Невдача воєнного комунізму була настільки оче-
видна, що непорушна доти віра adeptів комунізму починає
хитатись. Заявляється перший „ухил”, як вияв розчарован-
ня й зневіри частини большевиків. Сотні відданих кому-
ністів зустрічають НЕП як зраду комунізму. „За что бо-
ролись?” — запитують себе ті, хто в знищуванні капіталу
і капіталістів вбачали головне завдання революції, спосте-
рігаючи тепер, як хутко народжуються нові капіталісти —
непмани.

Вимушений відступ від комунізму йде по всьому фрон-
ту. Змушені економічною розрухою відживити приватний
капіталізм, большевики також вимушені відмовитись і від
свого ідейного всенівељующего інтернаціоналізму під тиском
національно-визвольної боротьби поневолених Московію на-
родів. Разом з НЕПом большевики змушені запровадити на
Україні українізацію, в Грузії — грузинізацію, в Татарії —
татаризацію і. т. д. Це послаблює напруженість стосунків у
національних республіках, але викликає обурення у пра-
вовірних інтернаціоналістів і справжній шок у росіяни, ви-
хованих на великодержавних єдинонеділимських уявлен-
нях про Росію.

Ми припускаємо, що большевики часів військового ко-
мунізму були щиро віддані своїй ідеї,* вони в свою відчай-
душну й криваву боротьбу вкладали всю свою віру. НЕП
похитнув цю віру і змусив багатьох замислитись. Але боль-
шевики були не наукові експериментатори, що об'єктивно
спостерігають свій дослід і роблять на підставі його певні
безсторонні висновки. Їхнім завданням не було перевірити
на життєвій практиці певні теоретичні припущення. Ко-

*Ленін не був. — Примітка редакції.

мунізм був для них уже готовою, заздалегідь доведеною істиною. Це були не люди вільної й невимушеної думки, а фанатичні догматики.

Тому вони почали шукати пояснень невдачі зовсім не в тому, в чому вона була і є, тобто в фальші основних вихідних постулатів марксизму про злочинність і реакційність природи приватної власності. Не хотіли вони й досі не хотять визнати того, що той увесь їхній комунізм є річ проти-природня й надумана, противна людській природі й убивча для людського суспільства. Цією протиприродністю й треба в чималій мірі пояснювати жорстокий опір населення большевизмові.

Всі свої невдачі большевики пояснювали саботажем контрреволюційної інтелігенції, дрібновласницького селянства й економічною відсталістю своєї країни. Виникло три течії — троцькізм, бухаринізм і сталінізм — що кожна пропонувала свій шлях дальшого розвитку большевицької революції. Переміг сталінізм — концепція і практика поліційного тоталітарного державного капіталізму, що, проте, має становити під назвою „справжнього соціалізму” перехідний щабель до комунізму.

Сталінізм уже шукає теоретичних (в дусі „істинного” марксизму) пояснень свого вимушеного відступу від комунізму.

Досвід воєнного комунізму доводить наочно, що знищити виробничу власність як правне поняття неможливо. Теоретично — це нонсенс. Практично це все одно, що знищити самі фабрики тощо. Виявилось, що в наслідок большевицької революції виробничу власність лише передано з одних рук до других — з рук господаря до рук бюрократа. Від цього не стало краще ні для самої власності, ні для трудящих.

Досвід усієї большевицької революції наочно доводить, що побудувати безвласницьке вільне суспільство (комунізм) неможливо, штучно утримувати безвласницьке суспільство (советське суспільство) можливо лише за допомогою безоглядного терору. В такому суспільстві про будь-яку волю не може бути й мови.

Знищивши разом з приватною власністю природні економічні стимули людської діяльності, суворі матеріялісти, послідовники Марксової догми, що „буття визначає свідомість”, змушені удаватися до чисто ідеалістичних закликів до свідомости, патріотизму тощо, в намаганні спонукати своїх громадян підвищувати видайність їхньої праці. Крім цьо-

го, вони, звичайно, не вагаються й жорстоко „ударить рубльом”, що на практиці часто обертається в „ударити голодом”.

З досвіду всієї большевицької революції наочно виявилося, що знищити власність большевикам не вдалося, а вдалося лише обернути приватну власність в державну. Нерозуміння большевиками природи власності і марксистська хибна оцінка ролі власності в житті суспільства привели на практиці до того, що:

а) однією рукою приватну споживчу власність знищувалося, а другою видавалося: нагороди убранням, патефоном, автом, 100.000 крб премії, іменні дачі в повне дожиттєве користування для письменників, артистів, винахідників тощо;

б) знищення виробничої приватної і громадської власності і удержавлення всієї власності убило господарчу ініціативу і зробило большевицьку державу власником усього: вона стала промисловцем і купцем, працедавцем і домовласником;

в) держава стала необмеженим визискувачем (експлуатором) величезної більшості населення, всю свою величезну машину примусу спрямовуючи на подавлення найменших спроб протесту проти визиску й соціального поневолення;

г) в економіці країни командує партійний та державний урядовець. „Директива” — єдиний двигун економічного життя;

г) виник паразитизм вищих шарів партійних урядовців (безплатне харчування, безплатний транспорт, житло і всі життєві добра для вищих партійців та їхніх прибічників по різних т. зв. одноденних та інших будинках відпочинку ЦК тощо);

д) нечувано розперезано адміністративне свавілля;

е) виникає велика потреба в безкоштовній рабській „египетській” праці (розріст таборів примусової праці);

е) колишня „класова боротьба”, до крайніх меж і кризавих огидних форм роздмухана большевиками на початку їхньої революції, перетворюється в непокрите знищення большевицькою державою невідгідних їй чи крамольних груп населення, винищування всього, що намагається мислити й жити „по своєму”, а не відповідно до партійної директиви.

З цим пов'язане культивування большевиками загального недовір'я всіх до всіх („класова пильність”), що ізолює

кожного від докiлля і дає змогу владі найлегше подавити одиницю й унеможливити організований спротив.

Зацькована постійним терором, оточена донощиками („де троє вкупі, там один сексот” — советська поговорка) советська людина стає найлютішим ворогом людини. Загальна взаємна ненависть і недовіря советських людей одних до одних впадають кожному в очі. Мораль советської людини становить повну протилежність до християнського евангельського „да любіте друг друга”, це також повна антитеза до гуманізму.

Але мусимо ще раз вернутися до моменту, коли Ленін оголосив запровадження НЕПу. Цей момент є зворотний в комуністичному русі. Він започатковує ідейну кризу комунізму, що мало по малу переходить в ідейну смерть цього руху. Один за одним відходять від комунізму колишні його палкі визнавці, деякі з них проклинають свою недавню віру і стають палкими поборювачами свого недавнього ідейного „блукання”, інші, не можучи цілком порвати зі своїм світоглядом, а то й навіть лишаючись його визнавцями, зачинають шукати інших, не ленінських способів досягти комунізму. Так виникають численні т. зв. ухили, що з них найвідоміші — троцькізм і бухаринство. Про це страшно розчарування кращих між ними, коли вони побачили злочинну практику примусової колективізації, цікаво, між іншим, пише Віктор Кравченко у своїй правдивій книзі, „Я вибрав свободу”, що вийшла в Сполучених Штатах Америки англійською мовою вже кількома накладами.

На початку 30-х років большевики виразно стали на шлях російського націоналізму, інтерпретуючи його як перехідний щабель для різноманітних націй ССРСР по дорозі до інтернаціонального людства; вони скасували допущену ними років НЕПу національну волю для неросійських народів, прискореним темпом і всіма засобами створюючи єдиний „советський” народ на основі російської культури, мови й російської точки зору на історію земель, що входили до складу ССРСР. Це викликало нові репресії проти комуністів — національних діячів окремих советських республік, а разом з тим нову хвилю розчарувань у неросійських „націонал-комуністів”, якщо можна їх так назвати. „Націоналістичні ухили” — явище властиве цій добі.

Після жорстокого подавлення штучним голодом (його жертви на Україні досягають страшних цифр 6 - 10 мільйонів) спротиву селянства примусовій колективізації, після прикріплення робітництва до місця праці, що дуже нага-

дує середньовічне кріпацтво, після терору й постійних т. зв. чисток, після довгих років страшних злиднів — розчарування широких людських мас у комунізмі дійшло до вершка. Лише шкільна молодь, що не знає ще справжнього життя, але виховується в комуністичному дусі, — може ще вірити в комунізм і в те, що советський лад найкращий. Після другої світової війни, що познайомила багатьох громадян СРСР з життям західно-європейських народів, брехливість тенденційної советської пропаганди стала для них ще очевидніша.

Але втративши віру в большевицьку революцію, в комунізм, мільйони советських людей не знайшли нової віри. Вони не бачать виходу з ідейного глухого кута. Ніякі нові ідеї не можуть виникнути, а ще менше поширитись в СРСР. Всеохоплююча советська пропаганда робить усе, що в її силі, щоб урочити своїм громадянам почуття неминучости перемоги советського ладу на цілім світі. Комуністична партія, комсомол, НКВД і МГБ з іншими мільйонами сексотів досягають того, що громадяни СРСР розпорошені, затуркані, невірять один одному і бояться один одного. Чекати від них активного спротиву не доводиться. Їм лишається потайки надіятися на можливу нову світову війну, коли проти СРСР будуть виступати демократичні країни, як на єдину нагоду визволитися зі свого повного поневолення, рабства й ідейної прострації.

ОСНОВНІ РИСИ МАЙБУТНЬОГО СУСПІЛЬСТВА

Здатність до поступу.

Ми постарасемося в дальшому викладі змалювати основні риси того реального, а не утопійного суспільного ладу, що до нього, на нашу думку, неминуче йде і неминуче прийде світ.

Цього майбутнього суспільства ще нема, хоч ґрунт для нього вже підготований. Воно ще не оформилося остаточно в людській думці, ми можемо лише накреслити деякі, найголовніші його зариси. Воно не має ще своєї назви. Ми свідомо уникаємо тут спокусливої спроби давати йому якусь назву, що могла б віддати лише якусь одну сторону його, а тим викривити цілу його картину. Назва його з'явиться, коли після нас над уточненням його рис попрацюють інші, сильніші за нас, що відносно них ми є лише скромними іні-

ціяторами. Тому будемо тут говорити про нього лише як про майбутнє суспільство.

*

Найпершою ознакою майбутнього суспільного ладу має бути органічна здатність його до повсякчасного поступу, до дедалі більшого поліпшення й удосконалення.

Ми думаємо, що людина, як і все людське, далека від досконалости. Тому не вважаємо, що й майбутній суспільний лад міг би бути досконалим ладом, який не можна було б раз-у-раз поліпшувати. Хай утопісти складають плани абсолютно досконалого комуністичного чи якого іншого ладу. На нашу думку майбутній суспільний лад буде вже тоді близький до досконалости, коли в самій своїй істоті носитиме можливість до повсякчасного поліпшення й удосконалювання. Всякий, раз на завжди запланований, хоч як добре обдуманий лад, хай то буде комунізм чи який інший лад, був би ладом застою. Уявити собі такий лад, прагнути такого ладу — це не лише утопійність, це не лише нереальність, це — мертва думка.

Досвід капіталізму, а ще більше большевицького комуністичного експерименту, як і його антитез — фашизму й нацизму — цінний для нас лише тим, що ми можемо собі ясно уявити, яким не повинен бути майбутній суспільний лад.

Коли ми вище сказали, що людство не може хотіти для себе в майбутньому ні такого ладу, як сучасний реальний капіталізм, ані такого, як вимріяний утопійний комунізм, то це найперше тому, що обидві ці системи обмежують або нищать ініціативу одиниці, її волю до дії. Це обмеження людської ініціативи становить одну з найбільших ознак реакційности, регресивности цих двох суспільних систем. В цьому ж і полягає одна з причин приречености цих двох систем, засуджених самою істотою своєю на загибель.

Пояснім нашу думку.

У світі сучасного високорозвиненого капіталізму приватна ініціатива не може знайти для себе поля дії в наслідок монополізованости капіталістичного господарства. Ось що каже з цього приводу американець Emery Reves у своїй цікавій книзі „The Anatomy of Peace” (1945):

„Очевидно той лад, що існує нині в капіталістичних країнах, не може бути названий ладом „вільної підприємливости”, коли багато галузей промисловости так монополізовано, що нове підприємство не може ані виникну-

ти, ані конкурувати з тими монополізованими велетнями індустрії”.

В країні большевицького соціалізму (що його сучасні теоретики комунізму вважають за перехідний щабель між капіталізмом і комунізмом) приватна ініціатива ще більше неможлива через повне удержавлення індустрії, хліборобства, торгівлі тощо, (тотальна державна монополія) та повне позбавлення людини особистої свободи. За майбутнього комунізму, якщо б він був взагалі можливий, людина не мала б ніяких стимулів до вияву якоїсь ініціативи, бо була б уже заздалегідь і завжди всім забезпечена і задоволена.

Очевидно, що лише такий суспільний лад може розвиватися й робити поступ, за якого не існує гальм і перешкод для вільного прояву людської діяльності.

Очевидно, що майбутній лад може бути поступовий і здатний до поступу лише тоді, коли людина має не тільки повну волю господарської і всякої іншої корисної діяльності (що, між іншим, існує, хоч подекуди й частково обмежено, за капіталізмом і зовсім не існує за большевицького соціалізму), а ще й реальні можливості здійснити це право.

За яких умов це було б можливе? Цитований нами вище Емері Рівс каже між іншим:

„Необмежена і нестримана свобода діяльності могла б принести якусь „свободу” в цей світ лише коли б існувала абсолютна рівність між окремими людьми, коли б спадщина на майно була скасована і кожна особа мала б починати від однакового старту. А що таку річ не легко здійснити, то свобода підприємливості й ініціативи може бути в кращому разі відносна”.

Думки п. Рівса йдуть своїм власним шляхом, але ми знаходимо тут два дуже цікаві моменти. І справді, що сталося б, коли б ми могли скасувати спадщину на майно і, замість того, коли б ми могли забезпечити кожному можливість розпочати життєву діяльність з однаковими шансами? Чи це така нелегка річ, що ми не повинні взагалі й думати про це?

Скасувати спадщину не легко за необмеженого капіталізму, де власники монополізованої промисловості — приватні особи, що противляться скасуванню спадщини. Але там, де велику промисловість удержавлено (як напр. в Англії, де таке удержавлення саме відбувається, в Чехословаччині тощо) таку реформу провести значно легше. А вже зовсім легко провести цей захід у всіх тих країнах, що пере-

жили советський лад. Після повалення большевицького режиму запровадити суспільний лад без права успадковувати майно — річ дуже проста. Для існування волі ініціативи, як нам здається зовсім не потрібно скасувати спадщину взагалі, а лише скасувати спадщину на **велике виробниче майно**.

Дещо про природу власности.

Щоб читач міг зрозуміти нашу думку, мусимо розповісти дещо про природу власности.*

Ми можемо розрізнити власність (майно) належне приватним особам, громадським об'єднанням, муніципалітетам і державі. Отже за своєю формою власність може бути приватна, громадська, муніципальна й державна. Але за її функцією власність можна поділяти на **власність споживчу і власність виробничу**.

Такий функціональний поділ власности найвиразніше можна провести на прикладі приватної власности.

Споживчою власністю називаємо речі (майно) особистого користування. Напр. одяг, хатне начиння, меблі тощо, засоби комфорту, засоби особистого транспорту, будинок особистого користування тощо. Споживча власність не є джерелом прибутків власника і не призначена для виробництва продуктів чи речей (товарів), чи для оплачуваних послуг, потрібних іншим членам нації.

Виробничою власністю звемо майно (речі), призначене для вироблення продуктів чи речей, чи для надання послуг, потрібних для життя нації. Напр. фабрики, виробні, майстерні варстати, сільсько-господарські маєстності, залізниці та інші засоби публічного транспорту, готелі їдальні тощо. Другою ознакою виробничої власности є її призначення бути джерелом прибутків власника.

Деякі види виробничої власности буває зручно називати товарною власністю. Але між виробничою і товарною власністю ніякої різниці щодо функціональності не існує. Ради простоти вживаємо ширшого терміну - виробнича власність.

Деякі речі ми можемо безпомилково віднести до споживчої чи до виробничої власности. Наприклад фабрика чи

*Коротку, але всеохоплюючу загальну характеристику власности подано в „Основах Української Державности”, розділ II, підрозділ „Власність”, пункти 43 - 75.

орна земля може бути тільки виробничою власністю. Натомість авто може бути власністю або споживчою, або виробничою, залежно від його функціонального призначення. Якщо авто використовується лише для особистого транспорту власника, то таке авто є власністю споживчою. Якщо ж його використовується для транспортування інших осіб або речей за плату, то таке авто буде виробничою власністю.

Так само легко визначити, чи даний будинок є власність споживча (якщо в ньому не живуть крім власника комірники чи квартиранти) чи виробнича (в разі винайму будинка або його частини комірникам). Готель, цілком зрозуміло, може бути власністю лише виробничою.

Одяг є власністю споживача, коли вживається для особистого користування. Але одяг, належний як товар крамниці готового одягу, або виписаний за гроші є власністю виробнича (товарна).

Децю важче провести межу між власністю споживчою й виробничою щодо такого майна, як напр. садиба. Тут, очевидно, мірилом може бути лише розмір садиби і таке мірило може і повинно бути визначене законодавчим порядком.

Все вищесказане слід уявити собі в зв'язку з порушенням нами питанням про право спадщини в суспільстві майбутнього, як і взагалі про ставлення цього суспільства до власності.

Виробнича власність — трудящим

В той час як чистий капіталізм визнає необмежене право особи на „священну й недоторкану” власність, — чистий комунізм теоретично заперечує право особи на будьяку власність цілковито, хоч, як виявилось на досвіді, послідовники комунізму в СРСР дійшли до висновку про неможливість на практиці знищити право особи на **споживчу власність**, а лише до найбільших меж (і то лише для певних шарів советського суспільства) обмежити право особи на споживчу власність.

Щодо власності виробничої, то в капіталістичному суспільстві діє притаманна йому тенденція до **монополізації виробничої власності** цебто до переходу її в посідання й необмежене розпорядження нею відносно обмеженого кола великих капіталістів. (Щодо т. зв. „нового” капіталізму, то він існує поки що лише в закликах і проєктах, отже можемо тут говорити лише про реальний т. зв. „старий” капіталізм).

В суспільстві, створеному комуністами в ССРСР, виробничу власність посідають не трудящі, не робітники, не селяни, не трудові інтелігенти й ніякі інші приватні особи, а советська держава. І тут советську державну власність (що охоплює всю суму виробничої власності в ССРСР) оголошено власністю „соціалістичною, священною й недоторканою”.

В майбутньому суспільстві ставлення до власності має бути одно до споживчої і зовсім інше до виробничої, бо як побачимо далі, роля цих обох родів власності в житті суспільства не однакова (див. „Основи Української Державности”, пп. 48, 50, 51, 52, 53, 54).

Як показав досвід советського суспільства, не існує фізичної змоги цілком позбавити людину споживчої власності. Та, на щастя, немає й потреби в цьому. В майбутньому суспільстві може й повинно існувати право необмеженого посідання споживчої власності.

Наведемо щодо цього думку, точно сформульовану в „Основах Української Державности (п.48):

„Що більше речей особистого користування (приватна споживча власність) є в посіданні громадян, то легше й вигідніше їхнє життя. Що більше громадян мають у своєму розпорядженні приватну споживчу власність у якомога більшому й різноманітному виборі, то заможнішою є ціла нація, то вищий рівень її матеріальної культури (цивілізації)”.

Очевидно нема потреби в майбутньому суспільстві також скасувати право спадщини на споживчу власність.

„Належні на засадах споживчої (особистої) власності речі, тварини, а так само й дім і садиба, можуть бути даровані, передані по заповіту, продані й закладені на основі закону.”

Так звучить п. 63 „Основи Української Державности”, що мають на увазі цілком підготований, єдиноможливий і єдино бажаний суспільний лад у завтрішній побольшевицькій Україні, лад дуже наближений до майбутнього. Те ж саме стосується і до кожної держави (нації) за майбутнього суспільства, ба, навіть за періоду переходу кожної окремої нації від капіталістичного до майбутнього суспільного ладу.

Різна природа великої виробничої власності і дрібної селянської й ремісничої власності

Великій виробничій власності за капіталізму притаманні тенденції до монополізації. Крім того взаємини між власником великої виробничої власності і робітництвом можуть

бути і часто-густо бувають такі, що власник є **нетрудовим** визискувачем чужої праці, іншими словами, за капіталізму велика виробнича власність здебільшого буває **нетрудова**.

„Безконтрольне користування приватною виробничою власністю ховає в собі небезпеку можливості... використання власності на шкоду окремих членів нації через **визиск** співгромадян, та можливості противного суспільній і людській моралі **паразитарного** існування одиниць коштом праці інших людей (суспільний паразитизм).” (З п. 53 О. У. Д.)

Такий стан не може бути сприйнятливий не лише з огляду на **суспільну справедливість**. В ньому закладено причину тієї загостреності в відносинах між різними соціальними шарами (т. зв. клясова боротьба), що так притаманна капіталістичному суспільству і що неминуче веде його до загибелі.

В майбутньому суспільстві, що однією з головних рис його є саме **суспільна справедливість** і **дружні взаємини між окремими соціальними групами**, вся виробнича власність повинна мати **трудоий** характер. Ось чому **спадщина** на велике виробниче майно не може вважатись в майбутньому ні нормальною, ні справедливою річчю. Ось чому **спадщина на велику виробничу власність не повинна існувати в майбутньому трудовому суспільстві**.

Але на перехідний період повинно бути вироблене особливе ставлення до великої виробничої власності, яка ще не перейшла цілком у колективну власність zatrudнених на ній осіб. Держава і станове об'єднання трудящих повинні мати сталий нагляд за нею і сувору контролю. Перехід цієї власності з рук до рук повинен бути обставлений низкою обмежень, що не дозволяли б через куплю-продаж протягати до безконечності фактичне одноосібне посідання нею, навіть і після скасування спадщини. Це передбачено в п. 64 О. У. Д., який наводимо тут:

„Належні на засадах виробничої власності земля, будинки, господарства, підприємства й заклади можуть переходити до нових власників лише на основі законів про трудове користування приватною виробничою власністю і лише за посередництвом відповідних станових контрольних органів”.

Зовсім інша природа дрібної виробничої селянської і ремісничої власності. Для неї притаманне те, що в основному вона застосовує працю самого власника і його родини. На-

ймані робітники бувають, як правило, тимчасові (сезонні) або в невеличкій кількості, яку можна обмежити законодавчим порядком, або як учні (саме в ремісництві). Отже виробнича селянська й реміснична власність є **трудова** вже самою своєю природою.

Тому ставлення до дрібної селянської і ремісничої власності в майбутньому суспільстві повинно бути зовсім інше, ніж до великої виробничої власності. Перш за все **право спадщини на дрібну селянську і ремісничу власність у майбутньому суспільстві повинно існувати**, бо це не суперечить трудовому характерові майбутнього суспільства і не загрожує загостренням суспільних взаємин. Тому з цього приводу в О. У. Д. п. 65 читаємо:

„Порядок зміни власників для невеликих виробництв, закладів і господарств **без найманої праці** або з невеликим числом робітників, де власник сам виконує працю рядового робітника, повинен бути значно простіший і легший, ніж для підприємств із більшим числом робітників, де власник є лише організатором і керівником”.

Але держава в майбутньому суспільстві повинна в інтересах нації поставити межу для процесу роздрібнення надто селянських господарств, що властивий капіталістичному ладові і що веде до павперизації й пролетаризації селянства. Тому перехід селянської (і ремісничої) виробничої власності до нових власників повинен бути обставлений певними, законом встановленими нормами. Про це говорять пп. 93 - 98 О. У. Д.

Але майбутнє суспільство, як ми з самого початку зазначили, повинно бути поступове. Якщо в майбутньому створяться умови для існування великих сільсько-господарських підприємств економічніші ніж для дрібних, то дорога до об'єднання одноосібних селянських господарств у великі колективні, на умовах трудових акцій, тобто на умовах теж приватної власності, повинна бути для них відкрита. Це й передбачено в п. 99 О. У. Д.

Виробничі взаємини в сучасному большевицькому суспільстві

У большевицькому суспільстві виробнича власність належить державі, а це тягне за собою чимало неприємних явищ, що гальмують розвиток такого суспільства і позбавляють його поступовости.

Найперше з таких неприємних явищ — це те, що, по-

збавивши своїх громадян права посідати виробничу власність, советська держава позбавляє їх усяких стимулів до особистої ділової ініціативи. Советський громадянин не почуває себе господарем на фабриці, на ниві тощо. Правда, влада намагається через свої органи пропаганди вмовити у своїх громадян, що кожен з них

„...проходить як хазяїн
Необ'ятної родини своєї.”

Але треба дуже багато фантазії на те, щоб уявити себе хазяїном на фабриці тому, хто є на ній лише робітником і не має права втручатися в керівництво фабрикою, хто має від фабрики не прибуток, а заробітну платню (не ним визначену) за виконання „норми” (не ним визначеної). Просто неможливо уявити себе господарем фабрики тому, кого прикуто до неї ланцюгами кріпацтва (робітник і службовець в СРСР під загрозою суворої кари довголітнім ув'язненням не має права облишити працю на своїм підприємстві чи навіть спізнитись на кілька хвилин) і знає, що фабрика і він сам всеціло належить державі.

А як може уявити себе хазяїном поля той селянин, якому влада вказує, що й коли він має сіяти, коли й скільки на тому полі працювати, скільки, коли й яких продуктів того поля селянин має владі, вродило чи не вродило, віддати? Та ще коли те поле належить юридичній особі, колгоспові, а не йому самому, чи скажемо, колективові співвласників. Колгоспник лише має „користуватися” колгоспною землею і дуже добре відчуває, що й та земля і він сам фактично належать державі.

Удержавивши (за большевицькою термінологією „націоналізувавши”) виробничу власність і оголосивши її „священною і недоторканою”, советський режим знищив усі здобутки буржуазних революцій, що покінчили були з фєвдальним кріпацтвом, і знов прикував робітника до варстату, а селянина до плуга, створивши новітнє рабство, ще гірше й ще тяжче за фєвдальне. І хоч советська внутрішня пропаганда трубить у всі труби, що советський режим виволовив робітника й селянина з капіталістичної експлуатації (а це вірно лише щодо знищення в СРСР приватно-капіталістичної експлуатації), та хоч би ці труби були навіть ерихонські, ними всеодно не заглушити факту створення в СРСР нічим не обмеженої системи державно-капіталістичної експлуатації трудящих з характером фєвдально-кріпацьких повинностей.

Ясно, що советський робітник мусить ставитися до своєї фабрики не як господар, зацікавлений у підвищенні її видаєності, а як раб, прикований до тачки. Ясно, що й советський селянин, тобто колгоспник, ставиться до своєї праці, як до панщини.

Ось чому советська держава вимушена винаходити й нарочито підтримувати різні штучні стимули для вияву особистої ініціативи та для т. зв. підвищення видаєності праці, як „соціалістичне змагання”, стахановський чи ударницький рух, широко практикуючи нагороди орденами, преміями та створенням популярності (слави) для тих, хто виявляє якусь винахідницьку чи трудову ініціативу.

Друге з таких неприємних явищ, що постають унаслідок посідання всієї виробничої власності державою, полягає в неминучості тримати великий, неповороткий і дорогий бюрократичний апарат керівництва промисловістю та сільським господарством. Якщо фабрикою не керує господар, то нею мусить керувати урядовець. Урядовець не може в силу самої природи свого становища ставитися до фабрики так, як господар. Отже урядовця треба контролювати. Щось подібне мала нацистська держава. Але й там бюрократичний апарат керівництва народнім господарством міг бути менший за советський, бо вивласнення виробничого майна в нацистській державі проведено було лише частково, посідання виробничої власності приватними особами там було лише піддано реґляментації й обмеженням. Крім того нацистська держава не потребувала витрачати коштів на переконування робітника, що він є господар виробництва, що він визначає „норми” виробітку тощо, як то мусить робити советська держава, змушена удавати перед своїм населенням, що вона є „держава робітників і селян”.

Однак вся советська пропаганда не в силі аж настільки вплинути на советських трудящих, щоб у них зникло почуття покріпачености советською державою в наслідок прикріплення трудячого до певного місця праці, визначення державою заробітку й життєвого рівня трудячого (що в ССРР стоїть дуже низько) та фактичного позбавлення трудящих права на страйкову та іншу боротьбу за своє краще економічне становище, на боротьбу проти свого експлуататора, советської держави. Тому в советських трудящих почуття пригнічености й покріпачення далеко більше, ніж у робітника на монополізованій капіталістичній фабриці. І це, між іншим, неминуче приведе, разом з іншими причинами, до краху й загибелі советської системи.

Трудова засада власности

У майбутньому суспільстві кожен трудящий повинен бути співвласником виробничого майна того підприємства на якому він працює, або бути повним власником невеликого виробничого майна, на якому працює тільки його родина. Трудящий повинен мати дожиттєве право на виробничу власність. Але не повинен мати права на спадкування великого виробничого майна.

Натомість кожна молода людина обох статей повинна мати право на однаковий життєвий старт. Це право повинно бути забезпечене еквівалентною сумою матеріальних та інших цінностей (фаховий вишкіл), одержуваних кожним і кожною на порозі дорослої пори життя.

За перехідного періоду (між ладом капіталістичним і майбутнім) посідання приватної виробничої власности не обмежується в розмірах, але встановлюється **трудова засада** користування приватною виробничою власністю (тобто власником конкретної виробничої власности може бути лише той, хто безпосередньо на ній працює) та **контроля суспільства (станів) і держави** над користуванням виробничою приватною власністю. Із трудової засади випливає на перехідний час обов'язок для підприємств, від певного розміру починаючи, дати змогу всім zatrudненим на даному підприємстві (і тільки zatrudненим на цьому підприємстві) взяти участь у прибутках фабрики і стати її співвласниками шляхом випуску особливих трудових акцій (про трудові акції докладно говоритимемо далі).

Капіталізм має тенденцію зосереджувати власність в руках небагатьох (кляса капіталістів) через монополізацію виробничої власности. Збагачуючи небагатьох, капіталізм створює умови для скупчення фактичної влади в руках монополістів. Через монополізацію виробничої власности капіталізм має тенденцію пролетаризувати багатьох. Народоправство (демократія) і свобода в капіталістичних країнах в наслідок того не можуть бути повні, не-підкупні й невикрвлені.

Большевізм позбавляє власности (пролетаризує) всіх, а тим самим фактично позбавляє всіх і влади, віддаючи посідання виробничої власности, а разом з нею і фактичну владу в руки большевицької (советської) держави, що нею керує привілейована кляса партійно-советської бюрократії. Тому в советській державі немає й не може бути ніякого народоправства і свободи.

В майбутньому суспільстві виробнича власність повинна перейти в посідання всіх трудящих і лише трудящих. Того вимагає не лише елементарна справедливість. Того вимагає конечна неминучість утворення суспільства, здатного до безупинного поступу, суспільства, в якому не існує ніяких гальм для вільного прояву корисної ініціативи. Того вимагає конечна необхідність утворення суспільства, в якому можна жити без війн, страйків, класової боротьби, терору, ненависти, деспотії й страху.

Ціллю й змістом майбутнього суспільства є перетворення кожної людини на господаря виробничої власності.

„Кожен трудящий — власник виробничого майна” — ось основний економічний зміст поняття „майбутнє суспільство”. Деталізуючи це гасло, дістаємо конкретні гасла:

„Фабрики — робітникам у власність!”

„Земля — селянам у власність!”

Лише власник може розумно, доцільно й по господарському керувати виробничою власністю і повнотою розпоряджатися плодами власної праці.

Загальне посідання виробничої власності **всіма** становить єдину реальну основу для того, щоб фактична влада належала **всім**. Це становить запоруку дійсного, невикривленого **народоправства**, справжньої дослівної **демократії**.

По тих країнах, де майбутнє суспільство прийде після советського, перехід виробничої власності з посідання держави в посідання приватних осіб (трудящих) дуже простий. Всі, хто працює на даній фабриці (робітники, майстри, керівники, інженери, службовці) стають власниками її через систему **трудова акцій**.

Це стосується до завтрішньої, посоветської України (як і інших майбутніх держав, що виникнуть після розпаду ССРСР). Тому в „Основах Української Державности” цьому переходові присвячено спеціальний розділ. Оскільки там коротко, але точно й вичерпно схарактеризовано цей перехід і дано стисле поняття про систему **трудова акцій**, ми наводимо нижче ці пункти (від 104 до 110 включно) з „Основ Української Державности” розділ „фабрики робітникам”:

104. Власність на великі фабрики й управління ними перебирає на себе спочатку держава. Але вона незабаром дає змогу робітникам та всім zatrudненим на фабриці взяти участь у прибутках фабрики і стати її співвласниками. Робиться це шляхом випуску трудових акцій, які дають право на участь у прибутках фабрики та в управлінні нею.

105. Кожен державець акцій має лише один голос у справі управління фабрикою, незалежно від кількості акцій в його володінні, але дивіденди дістає пропорційно до кількості набутих акцій.

106. Акції можуть бути лише іменні. Випуск анонімних акцій та продаж акцій на сторону забороняється законом.

107. Набувати акції кожної даної фабрики мають право лише ті, хто на ній працює. Ніхто сторонній не має права набувати акції даної фабрики, бо це суперечить засаді трудової власності. Вільний продаж, заставлення трудових акцій чи спекуляція ними переслідується законом.

108. Залишаючи працю на підприємстві, працівник одержує вартість акцій і втрачає право на прибутки (дивіденди) і на участь в управлінні підприємством.

109. В разі настання непрацездатности за віком чи за інвалідністю, власник акції (а також його сироти до працездатного віку) зберігає право на дивіденди, але втрачає право на участь в управлінні фабрикою.

110. Таким способом поступово робиться перехід від державного володіння фабрикою до уприватнення її. (Коллективна власність). Таким чином фабрики переходять у фактичну і юридичну власність робітникам.

Система трудових акцій

Акції в капіталістичному суспільстві, в капіталістичній промисловості річ не нова. Бувають такі акції здебільшого анонімні, продається їх кому завгодно. Акції звичайно дають право на участь у пропорційній долі за розподілу прибутків підприємства і в праві брати участь у керуванні підприємством. Останнє (так зване право рішального голосу) теж звичайно буває пропорційне кількості акцій у посіданні. Капіталістичні акції вільно продається й купується і вони становлять до певної міри товар, що може дорожчати чи дешевіти.

Призначення капіталістичних акцій: це перш за все засіб притягти кошти на заснування, поширення чи розбудову підприємства. Анонімність акцій і право вільно набувати їх всякому, хто має гроші, дозволяє використовувати їх у капіталістичному суспільстві як засіб здобувати паразитарні, нетрудові прибутки. Капіталістичні акції часто стають предметом біржевої спекуляції.

Зовсім інший статус, призначення і роля **трудових ак-**

пій. Випускається їх для продажу виключно працівникам даного підприємства. Акції ці іменні. Перепродаж їх, за-става їх, чи спекуляція ними переслідується законом. Покидаючи працю на даному виробництві, трудящий дістає не акцію, а її номінальну вартість. Служить трудова акція для притягання коштів на засновання чи поширення під-приємства лише від самих zatrudнених на ній. Це дуже важливе обмеження, що і є підставою називати ці акції трудовими. В наслідок цього трудова акція не може служити засобом експлуатації чужої праці, натомість вона дає змогу стати фактичним співвласником підприємства працівникові фабрики і дає право на пропорційну до на-бутої на свої трудові заощадження кількості акцій участь у розподілі прибутків підприємства (крім звичайної заробітної платні, що відповідає кваліфікації, працьовитості й стажеві працівника). Крім того важливе правило, що тру-дові акції дають державцеві їх, незалежно від кількості акцій, право лише **одного** голосу, в управлінні фабрикою, урівноправное всіх співвласників підприємства.

Система трудових акцій — універсальна. Вона прида-тна для уприватнення всяких і всіх без винятку проми-слових, транспортних, сільсько-господарських та інших великих підприємств.

В разі визнання недоцільности поділу якогось сіль-сько-господарського підприємства (нпр. спеціалізованого насінного, хутового, рибного тощо) на дрібні селянські господарства, або в разі визнання окремими селянськими дворами господарчої доцільности об'єднання їх в одне ве-лике підприємство, — система трудових акцій являє дуже зручний засіб для того, щоб zatrudнені на ньому ставали його повноправними власниками і господарями, не будши до нього прикріплені, як прикріплені колгоспники до со-ветського колгоспу.

У завтрішній побольшевицькій Україні кожна селян-ська родина повинна одержати земельний наділ у повну власність. Того вимагає природне прагнення українських селян зруйнувати стан покріпачення їх більшовицьким колгоспом.

Але теоретично міркуючи, може виявитись недоціль-ним розбивати сільсько-господарське підприємство на дрі-бні двори (парцелі) з огляду на більшу економічну вигоду використання великих сучасних сільсько-господарських машин, раціонального ведення сівозмін тощо та можли-вості розумної спеціалізації праці zatrudнених на нім. Нам

доводилось чути голоси фахівців сільського господарства про більшу економічну вигідність великих господарств порівняно з малими. Досвід і практика зможе довести вірність чи фальш цих тверджень. Ми не маємо ні наміру, ні потреби обстоювати тут той чи інший погляд на цю справу. Але, зрештою, вирішення цього питання в конкретних випадках має залежати лише від невимушеної волі самих працівників даного сільсько-господарського підприємства.

У завтрішній побольшевицькій Україні треба чекати стихійного прагнення селян до утворення окремих селянських дворів. Таких тенденцій слід сподіватися в наслідок справедливої ненависти селян до советських колгоспів. Стримувати ці тенденції може лише брак тяглової сили та реманенту, а також відзвичаєння від самостійного господарювання і цілковита непривичаєність до того молодшої частини сільського населення.

Оскільки це питання є справою політичною, майбутня українська державна влада повинна поставити найпершим своїм завданням дати кожній селянській родині земельний наділ у власність. Однак державна влада мусить подбати про те, щоб селянські наділи не були карликові і не мали тенденції до роздрібнення. Тому мусить бути законом запроваджений т. зв. раціональний земельний наділ.

Ось що з цього приводу читаємо в „Основах Української Державности”, розділ „Власну землю селянам”.

93. В Українській Самостійній Соборній Державі селяни одержують землю у власність.

94. На підставі досліджень і висновків учених фахівців з економіки сільського господарства, держава встановлює розмір мінімального **раціонального земельного наділу**, за якого селянське господарство було б економічно міцне і могло б продукувати хліб не лише для власного споживання, а й на ринок.

95. Селянський двір може мати яку **завгодно кількість** землі, але не меншу за раціональний земельний наділ.

96. Земельна спадщина не може бути менша за раціональний земельний наділ.

97. Якщо селянський двір має землі менше за подвійний раціональний наділ, то такий двір стає неподільний і має переходити в спадщину одному синові чи дочці. Таким способом можна буде уникнути поступового здрібнення селянських дворів, яке веде до загального зубожіння селянства.

98. Ті діти селянина, що не дістають у спадщину дво-

ра, мають одержати в спадщину все інше майно, крім самого двора та незалежного до нього виробничого реманенту й тягла та виробничих будівель. Ці діти селянина повинні навчатися ремесла чи якогось виробничого фаху, а здібніші дістають змогу вчитися, щоб стати працівниками науки, мистецтва, або військовими чи державними діячами.

99. Селянські двори можуть об'єднуватися на короткий час (супряга) або на стало (колективна приватна власність) лише з волі власників дворів і лише на умовах, визначених у пп. 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110 (тобто на умовах трудових акцій).

100. Поряд з селянськими господарствами необхідні й великі фахові господарства: насіннєві, племінного тваринництва, цукрового буряка, хмелю, бавовни та інших технічних культур. Ці фахові господарства спочатку будуть державні, а пізніше поступово можуть бути, дотримуючи неподільності їх, уприватнені, якщо це виявиться доцільним, шляхом продажу трудових акцій затрудненим у даному маєтку особам (колективна форма приватної власності).

Як бачимо, ОУД враховують прагнення селян до створення окремих селянських дворів, але зважають також на можливість доцільності пізнішого утворення великих колективних господарств, заснованих на засаді трудових акцій.

Система трудових акцій уможлиблює кожночасний вихід трудячого в разі його бажання з підприємства (однаково чи то в промисловості чи в сільському господарстві), причому, дістаючи на руки вартість трудових акцій, якими трудящий володів, працювавши на підприємстві, він нічого не втрачає і має змогу на іншому підприємстві негайно набути певну кількість акцій, отже негайно стати співвласником бажаного йому підприємства. Це абсолютно знищує всяку можливість покріпачення, що його спостерігаємо на советській фабриці і в колгоспі.

Трудові акції являються природнім і нормальним джерелом притягання заощаджень трудящих до розбудови промисловості й сільського господарства. Трудящий зацікавлений вмістити свої заощадження в трудові акції, бо щобільше він має акцій, то більша його участь у прибутках підприємства. Цього нормального способу акумуляції коштів у промисловості не може існувати за советської системи, що змушена переводити свої кампанії т. зв. „мо-

білізації коштів” способом, що недалеко відійшов від звичайних поборів, знаних з нашої давньої історії часів київського князя Ігоря. Ці советські „мобілізації коштів” так само неприємні для населення, як і побори Ігорових дружинників тисячу років тому. Ефект їх однаковий. Можна з певністю сподіватися, що советські „мобілізації коштів” закінчатся таксамо сумно для советських можновладців, як побирання данини скінчилось колись для князя Ігоря.

Цікаво зазначити, між іншим, що продаж акцій робітникам свого підприємства і допущення тим самим їх до участі в прибутках підприємства стало одною з головних причин хуткого розросту і збагачення відомої Чехословацької фірми виробу взуття Батя. Подібні спроби робилося також у Франції і в інших країнах. Можемо відіслати цікавого читача до статті в *The Reader's Digest* за березень 1947 року „Every Man Capitalist”, де розповідається про таку успішну спробу в Америці.

Легко можна собі уявити, який великий ефект дасть система трудових акцій за перехідного періоду і в самому майбутньому ладі. Для завтрішньої України — трудові акції безперечно стануть одною з наймогутніших підойм її великої й середньої промисловости.

Звертаємо увагу читачів на те, що промислове чи сільсько-господарське підприємство, належне затrudненим на нім через трудові акції, становить **не громадську власність** (як советський колгосп), а **приватну**, лише **не особисту**, а **колективну**.

Про колективну приватну власність читаємо в О. Д. У. таке:

66. Від одноосібної приватної власности засадничо не відрізняється власність **артільна**, коли підприємство, заклад чи господарство належить товариству власників (артіль), або **колективна** (більша кількість власників).

67. Все, сказане вище про приватну виробничу власність, стосується також і цього виду приватної власности. Згідно з трудовою засадою володіння виробничою власністю, участь в артїлі, виробничому товаристві чи колективі осіб, які на даному підприємстві, в даному закладі чи господарстві особисто не працюють, — виключена.

Ця колективна форма приватної власности може на перший погляд викликати уяву про советський колгосп, що його повна назва звучить колективне господарство. А про те це засадничо різні речі. Найнаочніше видно різницю двох економічних систем — советської і майбутньої — якраз із

порівняння советського колгоспу з колективним сільсько-господарським підприємством у майбутньому ладі.

Комуністичний колгосп і колективне господарство майбутнього

Советський колгосп — це сільсько-господарське підприємство, що фактично належить державі, яка диктує колгоспові все, від плану засіву до плану хлібоздачі. Колгоспне майно на підставі советських законів належить юридичній особі колгоспові, візьмімо, „імени Ілліча”. Цій юридичній особі належить, згідно зі статутом, уся земля з усіма будівлями, з живим і мертвим реманентом.

Колгоспник, тобто людина, що працює на землі „Колгоспу ім. Ілліча” не є власником ніякої частини майна колгоспу. Коли б він вибув з колгоспу (що абсолютно неможливо законним порядком, а лише через незаконні махінації, приймімо, хабар колгоспному чи партійному начальству, а найчастіше через звичайну втечу), то не має права на жадну винагороду за свою частку власності, яку залишає в колгоспі (юридично він власності там не має, хоч советська пропаганда запевняє колгоспників, що „колгосп — ваш”). Колгоспник не має права облишити колгоспу і взятися за якусь іншу працю. Лише в разі надміру робочої сили в колгоспі або за неробочого сезону (взимку) чи просто на вимогу советської адміністрації колгоспника можуть відкомандирувати, тобто перекріпити, на працю до шахти чи до фабрики на певний час або зовсім.

Таким чином колгоспник не є власником колгоспного майна. Навпаки, він сам є власністю „Колгоспу ім. Ілліча”, і безспірно, власністю советської держави, що стоїть понад усіма колгоспами. Колгоспник, тобто людина, становить таку ж власність колгоспу, як і кожен колгоспний робочий віл.

Фактично, колгоспники являють собою вид живого реманенту колгоспу.

Колгосп, правда, не може колгоспника продати, як напр., вола, але випозичити на час другому колгоспові чи фабриці може. Це зветься — „командировка”. Фактично, колгоспника, як і колгоспного вола, звільняє від примусу працювати в колгоспі лише смерть, рідше втеча. Але втікши з колгоспу, колгоспник тільки міняє ярмо на своїй шії, бо мусить, щоб жити за советської системи, стати таким же живим ре-

манентом десь на якійсь советській фабриці або радгоспі („советське господарство”).

Ясно, що колгоспник працює в колгоспі з такою ж охотою, як і віль. Тобто його треба „виганяти” (узаконений практикою термін) на роботу і підганяти на роботі. А що колгоспник все ж має розум людини, а не вола, то советська держава намагається промовити до його патріотичних почуттів, до його „соціалістичної свідомості” та піддати йому охоти до підневільної праці системою премій і нагород за ударну чи стахановську працю та системою кар, що накладаються в виховному пляні.

Тепер уявм собі, що большевицький режим під ударами визвольної революції валиться і колгоспник з робочого вола стає людиною. Припустимо, що члени колишнього колгоспу „ім. Ілліча” вирішують, що їм вигідніше лишити своє підприємство неподілимим. Для цього вони утворюють на базі господарства „Колгоспу ім. Ілліча” колективне сільськогосподарське підприємство і називають його (що не обов'язково), даймо, товариство „Вільний Хлібороб”. Все майно колгоспу оцінюється і товариство випускає на суму вартости майна певну кількість трудових акцій, що й продаються членам товариства. Кожна акція, в посіданні члена товариства „Вільний Хлібороб” означає, що державець її є власником певної частини майна товариства. Товариство само плянує свою сівозміну. Чистий прибуток розподіляється пропорційно до кількості акцій, а крім того кожен член товариства відповідно до кваліфікації та виконуваної роботи дістає звичайну заробітну платню, як і кожен робітник на фабриці. Члени товариства мають повне право виходу з товариства, для цього потрібна лише заява про бажання вийти. Після цього колишній член товариства дістає звичайний розрахунок і, повертаючи товариству свої акції, одержує належну за них суму грошей, яку може вкласти в акції на новому підприємстві, на якому схоче працювати.

В товаристві „Вільний Хлібороб” немає експлуататорів і експлуатованих. Тут кожен робітник і кожен господар. Тут ніхто, крім самого товариства, не може розпоряджати плодами праці членів товариства. Тут кожен працює охоче, бо він працює на себе, а не на державу чи ще на когось. Тут кожен почуває себе вільною людиною. Товариству не потрібний складний апарат управління, не потрібний тут парторг, комсорг, профорг; від товариства ніхто не вимагає звітів, денних, тижневих, місячних і річних „зведень” тощо, а тому крім одного рахівника, не потрібно мати в управі то-

вариства ще кількох писарів та статистиків. Порядкує товариством не надісланий „з району” голова, чужий чоловік, як то було в колгоспі ім. Ілліча, а свій таки чоловік, вільно обраний і контрольований усіма членами товариства, що легко можуть скинути його, якщо він погано керує, а настановити нового. Тут колгоспник стає знов селянином, тобто перестає бути волом, а робиться господарем.

Як бачимо, дуже мало спільного у сільсько-господарського товариства „Вільний Хлібороб” з колгоспом ім. Ілліча, хоч земля та сама і той самий реманент (принаймі спочатку) і майже ті самі люди (за винятком колишнього партійного начальства, що змушене тепер стати десь на звичайну працю). Колгосп — витвір кріпацької соціальної системи. Ми припускаємо, що в вільному майбутньому суспільстві можливе колективне сільсько-господарське товариство — як вільне об'єднання приватних власників.

Перетворення советської фабрики в колективну власність за майбутнього ладу, як легко собі уявити, теж не становить ніяких труднощів. Так само легко мислиться перехід на рейки майбутнього економічного ладу і в тих країнах, де переведено удержавлення промисловости, як в Англії, Чехословаччині тощо.

Стартова одиниця

Але перехід від економічної системи клясичного капіталізму до майбутнього економічного ладу — справа не така проста. Адже власник не зобов'язаний випускати акції, щоб ділитися з робітниками частиною прибутків зі своєї виробничої власности. Змушувати його до цього силою закону, було б неприемним втручанням державної влади в життя громадян. Цієї уступки мусять домогтися від власника самі робітники. Домогтися того, щоб кожен робітник став співвласником свого виробництва, мусять стати ціллю організованого робітничого руху, що має в своїх руках такі могутні засоби боротьби, як страйки тощо.

Через свої професійні спілки і через робітничих депутатів до парламентів, робітництво мусять домогтися ухвалення закону **про скасування спадщини на виробничу власність** і одночасне ухвалення закону **про забезпечення для кожного громадянина відповідного (обов'язково солідного) життєвого старту.**

Під життєвим стартом ми розуміємо певну суму матеріальних цінностей з додатком фахового вишколу (так звана

стартова одиниця) для кожного громадянина і кожної громадянки на порозі його повноліття.

Стартова одиниця може бути різна в різних галузях господарства, чи для представників різних станів, але сумою вартостей чи рівнем кваліфікованості однакова для всіх громадян. У великих підприємствах (так промислових, як і хліборобських) це може бути стартова акція з додатком спеціальної фахової виучки, в індивідуальному хліборобстві, — раціональний земельний наділ і с. г. теоретична і практична підготовка, в ремісництві — ремісничий вишкіл і варстат чи майстерня, для здібних до наукової, мистецької та іншої розумової праці — це вища освіта, лабораторія чи ателіє, навіть для хатніх господарок це посаг і відповідний вишкіл ведення хатнього господарства.

Проведення цих двох законів дасть змогу поступово, протягом одного людського покоління, перевести господарство з капіталістичних рейок на майбутні. Бо, практично, після смерті власника підприємства, воно негайно ж переходить шляхом викупу робітниками й службовцями трудових акцій підприємства, у їхню колективну власність. Отже лише протягом одного покоління виробнича власність з рук небагатьох (капіталізм) перейде в руки всіх (майбутній лад).

В цей спосіб не порушується волі ініціативи. Навпаки, під неї підводиться реальний ґрунт у вигляді тих матеріяльних засобів, що становлять **життєвий старт** кожного молодого громадянина і громадянки. Це відповідало б і найвищій справедливості, як вона відчувається людством. Дати кожному однакову й добру шансу на початку його самостійного життя!

Чи реально це? Вповні. Стартове майно завжди братиметься зі стартових фондів, що поповнюватимуться з певного відсотку того виробничого майна, що залишається по смерті його власників.

Отже кожен молодий чоловік мусітиме за майбутнього ладу стати перед вільним вибором: створити самостійне, незалежне підприємство, чи вступити, набувши трудову акцію, як рівноправний член у якесь виробниче товариство трудових власників.

Знайдеться, без сумніву, і певний відсоток таких людей, що взагалі не схочуть мати жадної виробничої власности, воліючи бурлакувати і працювати якомога менше. Такі люди — нормальне явище в кожному більшому гурті і статистиці змогли б навіть навести більш-менш сталий відсоток

таких людей. Але й таким знайдеться місце в вільному, майбутньому суспільстві.

Хто, образно висловлюючись, зарие свій талант у землю, тобто прогайнує стартове майно, надане йому на початку його дорослого життя, той може собі жити і без посідання власності (акцій), лише час-від-часу працюючи, коли до того змушує його потреба їсти чи придбати одяг.

Таким чином у майбутньому, суспільстві практично неможливі будуть злидні, неможливе буде вимушене безробіття.

Новий напрям робітничого руху

Одначе успіх чи неуспіх запровадження відповідних реформ, тобто скоріше чи пізніше настання майбутнього ладу після капіталізму, залежить, кінець-кінцем від того, наскільки енергійно боротимуться за них ті, хто в них найбільше зацікавлений, тобто робітники.

Що скоріше робітництво капіталістичних країн зрозуміє важливість боротьби за те, щоб кожен трудящий став співвласником майна свого підприємства, що більше зусиль робітництво докладе в боротьбі за це, то скорше капіталістичні країни перейдуть до майбутнього економічного ладу.

Для цього світовий робітничий рух мусить стати на зовсім нові рейки. Час уже визнати очевидне банкрутство марксизму, застарілого на наш час соціального вчення. Час зробити належні висновки зі страшного досвіду большевицького експерименту в ССРСР.

Не до утопійного, вигаданого й нікому непотрібного комунізму повинні прагнути лави робітників. Не марксистки повинні їх очолювати.

Марксистські облудні гасла пора віддати до музею. Робітництво не повинно витрачати свою силу на страйкову боротьбу за крихти зі столу монополістів, магнатів капіталу, за збільшення робітничої платні на мізерні центи, фарсинги, сантими чи пфеніги. Ціль робітничого руху, досяжна й реальна, — **„виробничу власність — трудящим”**.

„За майбутнє суспільство без експлуататорів і експлуатованих”. „За майбутнє суспільство трудових власників”. „За майбутнє суспільство трудящих — господарів плодів власної праці”. „Виробничу власність з рук небагатьох, до рук усіх”. „Геть власників капіталістів, хай живуть власники-робітники”.

Ось гасла, що запалять робітничі лави до боротьби не

за фантоми збанкрутованого реакційного й утопійного марксизму-комунізму, а за реальний, прогресивний і справедливий майбутній лад.

Успіх цієї боротьби забезпечений. Бо в майбутньому ладі зацікавлене не лише робітництво. Визискуване селянство, що всюди приречене на зубожіння або пролетаризацію в наслідок роздрібнення земельних ділянок, стає могутнім союзником робітництва в боротьбі за тойже таки майбутній лад. Трудова інтелігенція і великі лави службовців мусять бути зацікавлені в майбутньому ладі не менше за робітників і селян. Того ж самого мусять хотіти передові люди всіх країн, що бажають волі, повного розвитку виробничих сил і поступу свого народу і цілого людства.

В цій природній зацікавленості в майбутньому ладі переважної більшості суспільних верств кожного народу лежатиме основа величезної сили руху за майбутнє суспільство і запорука його скорої перемоги.

Але найцікавіше й найвідрадініше те, що майбутній суспільний лад є відповідним людській натурі ладом. Для встановлення його не потрібні криваві революції, винищення „кляс“, як у большевиків, чи націй і рас, як у нацифашистів. Не на безконечній „клясовій“ чи расовій боротьбі побудований цей лад, а на співпраці, на гармонії інтересів усіх суспільних шарів. Не на поділі суспільних груп на вищі і нижчі, а на визнанні потреби й вартісності всіх шарів суспільства побудований майбутній лад. І для досягнення його не потрібна ніяка диктатура, бо майбутній лад — це лад дійсної демократії, демократії, що ще ніколи в історії не могла проявитися й розгорнутися так всебічно й повно, як вона проявиться за майбутнього ладу.

Роля суспільних груп (станів) і їхні взаємини

У всіх дотеперішніх суспільствах, побудованих на відвертій чи прихованій визисковій однією (меншою) частиною суспільства другої (більшої) його частини, завжди була якась суспільна група або й кілька таких груп, що становили панівну, а водночас і провідну верству народу. В давній Елладі це були т. зв. вільні люди, що жили коштом праці безправних рабів. В Римській імперії патриції та близькі до них кола вільних громадян Риму. В середні віки то була феодална шляхта-лицарство.

Маркс довів, що за капіталізму, за її формальної демократії, такою панівною верствою є кляса власників „засобів виробництва“ тобто виробничого майна. Сам основопо-

ложник марксизму, як і його послідовники, що деталізували й сконкретизували його вчення, не змогли вийти з зачарованого кола уявлень про обов'язковість „гегемонії” якоїсь провідної верстви. Звідси їхня концепція „диктатури пролетаряту”, звідси марксистська фетишизація самого пролетаряту, як якогось нового соціального Месії. Звідси й їхнє ставлення до соціальних груп, чи по марксистському класів, як до неоднакових і нерівновартних одиниць (напр. селянство в марксистів, як класа, завжди вважається за щось нижче за робітництво, але вище за інтелігенцію). Звідси й большевицькі класові почуття, їхній „червоний терор”, їхні криваві ліквідації мільйонів людських істот і експлуатація сотень мільйонів. Звідси большевицький цинізм і большевицька злобність.

Майбутнє суспільство не може бути побудоване на антагонізмах (протилежностях інтересів) окремих суспільних груп (класів) чи на антагонізмах людини і суспільства, людини й держави. Майбутнє суспільство, що складатиметься тільки з власників-трудящих, не знатиме поділу на класи експлуататорів і класи експлуатованих. Майбутнє суспільство — не класове суспільство.

Але все ж воно не буде суспільством аморфним, тому, що специфіка (особливості) праці накладатиме відмінні риси на певні категорії його членів і об'єднуватиме громадян, належних до певного роду праці, у певні групи, що їх уживимось звати „станами”.

Що ж таке „стан”?

Стан — це суспільна група людей, об'єднаних однако-вим характером праці (родом діяльності).

В майбутній Україні завтрішнього дня ми можемо відрізнити такі стани:

а) **Хліборобський.** До нього належать усі ті, хто працює на землі безпосередньо (селяни, сільсько-господарські робітники) або організує хліборобську працю і керує нею;

б) **Промисловий.** Сюди належать ті, хто працює у фабриках, виробнях (робітники) та при невеликих варста-тах (ремісники), а також організатори й керівники їхньої праці;

в) **Торговельний.** Сюди належать ті, хто працює в галузі обміну й розподілу випродукованих двома першими станами виробів, а також організатори й керівники торговельних закладів;

г) **Розумової праці.** Це діячі науки, мистецтва, літератури;

г) **Освіти.** Це працівники шкіл усіх ступенів;

д) **Охорони здоров'я.** Це працівники медично-санітарних закладів усякого роду;

е) **Військовий.** Це професійні військові від підстаршин до найвищого маршала;

е) **Державної служби.** Це службовці й взагалі працівники державного апарату (поліція, суд, адміністрація, фінансові установи тощо);

ж) **Транспорту і зв'язку.** Це працівники всіх родів транспорту, пошти, телеграфу, радіо тощо;

з) **Духівництво** становить особливу позастанову групу.

Кожен стан може поділятися вертикально на окремі професійні групи. Напр. стан „транспорту і зв'язку” може складатися з таких професійних груп: 1. Залізничного транспорту, 2. водного транспорту, 3. автошляхового транспорту, 4. повітряного транспорту, 5. телеграфу, 6. телефону, 7. радіо.

Окремі професійні групи можуть поділятися ще й на професійні підгрупи. Напр. професійна група водного транспорту може поділятися на підгрупу: а) річкового транспорту і б) морського транспорту. Остання підгрупа може в свою чергу поділятися на а) секцію каботажного (прибережного) транспорту і б) далекої плавби. Професійна група радіо-зв'язку може поділятися на підгрупу а) радіомовлення і б) радіобачення.

Крім того можливий і потрібний горизонтальний поділ стану на секції (п. 187 „ОУД”).

Так напр. у хліборобській місцевій спілці можуть бути секції: а) селян, б) сільсько-господарських робітників, в) сільсько-господарських керівників тощо. У промисловій місцевій становій спілці можуть бути секції: а) робітників, б) промислових керівників, в) ремісників тощо.

Зазначмо мимохідь, що з розвитком техніки виникають нові роди людської діяльності. Напр. стан „транспорту і зв'язку” був би неможливий, коли б не було винайдення пароплава, залізниці, авта, телеграфу, телефону і радіо. В майбутньому суспільстві в міру розвитку техніки кількість професійних груп може збільшуватись. Можуть виникнути нові професійні групи, об'єднані досі ще незваним родом діяльності. А можливо, що певна професійна група зможе й зникнути, через виникнення нових родів

людської діяльності, що зроблять зайвим і непотрібним існування старої професійної групи.

В деякій мірі це могло б стосуватися також і до станів.

З цього ми бачимо, що стан це об'єднання більше й ширше за сучасну профспілку. Розміром і обсягом діяльності найближче підходить до профспілки професійна підгрупа стану. Характером своїм, цілями й завданнями стан не є тотожній з сучасною профспілкою.

Наші сучасні професійні спілки виникли в капіталістичному суспільстві як клясові організації експлуатованих трудящих, об'єднаних за специфікою праці, для економічної й політичної боротьби проти своїх експлуаторів-капіталістів за поліпшення свого матеріального і політичного становища, коротко, за хліб і за владу. Такої ознаки клясовості не можуть мати в майбутньому суспільстві ні т. зв. професійні групи, ні ще більше стани тому, що в майбутньому суспільстві не буде монопольних власників виробничого майна (капіталістів-промисловців, банкірів, поміщиків або дідачів тощо) з одного боку і позбавлених виробничої власності (пролетарів) з другого.

Що ж таке стан, запитуємо ще раз, і який глудз існування стану в майбутньому суспільстві?

В майбутньому суспільстві всім його членам, окремим громадянам, має належати невід'ємне право мати свій вплив на влаштування внутрішніх справ громадянства (внутрішнього життя нації), тобто на видавання тих чи тих місцевих розпоряджень і загальнодержавних законів. Майбутнє суспільство ще більше ніж сучасне, буде, без сумніву, суспільством диференційованого **розподілу праці**. Кожен громадянин мусітиме, як тепер, мати якийсь фах, залежно від того, чи працює він коло ріллі чи коло варстату, за канцелярським столом, у науковій лябораторії чи в мистецькій ательє. Якщо в даній місцевості чи навіть і в цілій державі вирішуватиметься питання, що стосується, даймо, хлібороба, то хто ліпше за людей зв'язаних працею з ріллею може сказати найавторитетніше слово в даному питанні? Гірничі справи найкраще можуть вирішити самі гірники, транспортні — транспортники і т. д. Отже стан становить об'єднання, що дозволяє окремим громадянам певного характеру праці організовано вирішувати свої внутрішні, станові справи. В цьому відношенні стани (а ще більше їхні професійні підгрупи) виконуватимуть деякі функції сучасних профспілок.

Далі, можуть бути до вирішення справи, що стосують-

ся так, напр. транспортників, як і хліборобів одночасно. Станові організації тих і тих, їхні виборні органи самоуправи становитимуть готові суспільні форми для задовільного вирішення цих питань.

Станові організації, об'єднуючи всіх без винятку трудящих даної галузі праці, становлять зручний інструмент для переведення таких важливих речей, як вибори до законодавчої інституції, що має відзеркалювати дійсний стан розподілу населення за родами діяльності, а тому мусять і складатися з кількості депутатів пропорційної до кількості членів кожного даного стану. В цьому відношенні стани до певної міри виконуватимуть деякі функції наших сучасних політичних партій.

Але в той же час стан не є ні профспілка, ні кляса, ні партія. Отже стан — це особлива форма організації громадян. Такої організаційної форми не було і не могло бути у всіх дотеперішніх і в сучасному клясовому суспільстві. Ця форма організації громадян народиться одночасно з народженням майбутнього суспільства.

Отже майбутнє суспільство не буде клясове. Можна б було назвати його безклясовим, але це не віддало б його характеру. Найкраще означити майбутнє суспільство, як суспільство **станове**.

Стани, як бачимо, — це не кляси. Як організації трудящих, стани можуть мати свої окремі інтереси в суспільстві. Але ці інтереси, хоч у кожного стану й свої, не є засадничо антагоністичні, не ворожі до інтересів інших станів. Всі стани потрібні для організованого і безкризового життя суспільства, як для доброго ходу годинника потрібні всі коліщата й гвинтики, що його складають.

„Кожен стан виконує свою корисну для життя й добробуту цілої нації працю. **Приналежні до всіх станів мають однакові громадянські права**”. (О. У. Д. п. 37).

Ось чому суспільство майбутнього буде побудовано не на клясовій боротьбі, а на становій співпраці, не на антагонізмі, а на солідарності. Ось чому сучасна суспільна анархія і внутрішня ворожнеча поступляться місцем суспільній дружбі і гармонії. Ось чому ми були б схильні називати суспільство майбутнього також гармонійним, хоч і не обстоюємо цієї назви.

Чи потрібні в такому суспільстві партії?

В такому суспільстві партії не лише не потрібні, а й неможливі. В капіталістичному клясовому суспільстві партії є виразницями інтересів різних антагоністичних кляс.

У большевицькому безклясовому суспільстві партія (що може бути там лише одна) є виразницею інтересів правлячої бюрократичної кляси „лучших” чи „знатних людей” для панування й визиску мільйонів безпартійних паріїв. У гармонійному становому суспільстві партії і неможливі і непотрібні. Організаторську роллю партій клясового капіталістичного суспільства перебирають на себе стани, нова форма організації громадян за родом їхньої діяльності.

Громадянин і держава

Теоретик і практик комуністичної революції в Росії Ленін, виходячи з марксистського вчення про те, що все життя людства наповнене боротьбою антагоністичних кляс між собою і що клясова боротьба становить єдиний дійсний зміст історії людства, — дав таке визначення поняття „держава” за капіталістичного ладу (переказую з пам’яті):

„Держава є апарат в руках експлуататорських кляс для визиску кляс експлуатованих і для подавлення їхнього опору цій експлуатації”.

Виходячи з цієї явно тенденційної настанови, Ленін вважає всі державні установи за капіталістичного ладу, як адміністрація, скарбові установи, суд, поліція, школа і навіть церква, лише за знаряддя в руках „купки” промисловців, банкірів і поміщиків — одним словом, капіталістів. Для перемоги комунізму, — така думка Леніна, — необхідно зламати й знівечити апарат капіталістичної держави і побудувати новий апарат держави нового типу, „робітничо-селянської” держави, опертої на гегемонів комуністичної революції — робітничій клясі. Остання, а власне її еліта, що нею за Леніном є єдино комуністична партія, має запровадити т. зв. „диктатуру пролетаріату”.

Ми не збираємося тут полемізувати з Леніном. Нам важливо лише констатувати, що большевики під керівництвом Леніна і за його рецептою дійсно створили одну з найбезоглядніших в історії людства диктатур — диктатуру своєї партії, що править терором і підкупом, „багатом і пирогом”. Зусиллями Ленінових послідовників советська держава стала не лише паном життя і смерті советських громадян, не лише диктатором їхній дій, слів і думок, а й власником всього існуючого.

В комуністичній теорії держава по встановленні комунізму має поступово відмерти. В комуністичній практиці

за третину сторіччя їхня держава, не виказала найменших тенденцій до відмирання, а навпаки, змагає до дедалі більшого абсолютизму, хоч вона вже й так дійшла до вершка всемогутності. В той же час, большевики заявляють на щорічних ювілейних урочистостях, що вони пройшли вже більшу частину шляху до комунізму. Цікаво, отже, скільки сторіч мало б людство жити в абсолютній безправності, економічному, політичному й духовому рабстві за безоглядного поліцейного режиму, щоб дійти до комунізму? Цікаво було б дізнатися, чому для здобуття свободи (за обіцяного комунізму), людство мало б, як того прагнуть комуністи, спочатку позбутися її і зазнати (протягом скількох сторіч?) повного й абсолютного рабства?

Запеклі вороги комуністів — німецькі нацисти й італійські фашисти, — використавши лєнінську практику, за допомогою кожне своєї партії розбудували свої держави в такі ж тотально-всемогутні (у внутрішньому житті, розуміється) апарати подавлення індивідуальності, як і большевики. Нацистська й фашистська держави були створені не так для класового, як для расового панування. Але їхні держави були так само тотально-деспотичні, як і советська.

Всі ці тотальні держави, як большевицька, так і повалені вже нацистська й фашистська, доводять абсолютизм і всевладність держави до крайньої тотальної форми. Людина в тотальній державі позбавлена будь-якої особистої свободи, вона має лише виконувати накази й розпорядки держави.

Американський журналіст W. L. White у своїм „Report on Poles” під враженням баченого похмуро зауважує, що ми живемо „в добу існування великих рабських держав”.

„Гітлер заганяв мільйони людей у рабство, а тепер, роблячи цей дивний мир, ми переганяємо мільйонові череди людей з місця на місце по мапі Європи і міняємо мови, прапори, культуру й кордони не тому, що люди цього хочуть, а ради вигоди Всемогутньої Держави.

В рабській державі людині кажуть, де і як вона має жити і що робити, коли й за кого голосувати, коли схвально вигукувати, коли обурюватись, а коли галасувати, що її країна — найвільніша й найдемократичніша на цій земній кулі”.

До цієї енергійної характеристики нічого додати.

Порівнюючи становище робітника в тотальній і демо-

кратично-капіталістичній країні, цитований уже нами вище Ерік А. Джонстон пише:

„За демократичного капіталізму, якщо чоловік посварився зі своїм начальником чи господарем, то за рогом вулиці він може знайти собі нового господаря. В тоталітарній державі чоловікові наказують, де він має працювати. Там є лише один господар, — всемогутня держава. Якщо виникає в людини непорозуміння з її господарем, то її засилають до копалень соли”.

Ідеалом Джонстона щодо держави є „якомога більше самоуправи і якомога менше керування з боку уряду”. І тут він звертає свою увагу в бік станових чи професійних об'єднань (підприємців, торговців, робітників, фермерів тощо), передбачаючи їхню велику роль в майбутньому, завтрішньому суспільстві.

В цьому п. Джонсон наближається до нашої концепції, що заснована не лише на знанні капіталізму, як у нього, а ще й на докладному й глибокому знайомстві з сучасним советським комунізмом в його практиці.

Маркс передбачає поступове відмирання й, кінець-кінцем, зникнення держави. Його найфанатичніші послідовники, большевики, раз-у-раз зміцнюють державу й уже довели її до тоталітарної всевладности і всемогутности.

Чи ж зникне держава в майбутньому?

Зникнути чи відмерти може лише те, що стає непотрібне. Але чи буде колись непотрібна держава, як форма організації мільйонів людських істот? Навряд чи хто згодиться, що будь-який, навіть найменший гурт людей може тепер і будь-коли в майбутньому зможе існувати й успішно діяти без жадних форм своєї внутрішньої організації. Тим більше потребує певних форм організації такий великий гурт людей, як нація, тобто мільйонові й багатомільйонові суспільства людей зі спільним расовим і територіальним походженням, зі спільною культурою й мовою.

Марксисты, правда, пророкують також зникнення окремих націй, тобто злиття націй у суцільне мішане людство. Але тим часом, не зважаючи на те, що сучасна техніка пододала простір, нації мають ще такі виразні риси відмінности, і ще так мало виказують тенденцій до злиття, що ми можемо бути цілком певні, що в майбутньому суспільстві нація, як явище, існуватиме ще непроглядно довгий час. Більше того, можемо сподіватися, що сучасні прагнення всіх націй аж до найменших включно, здобути собі право на власне життя на своїй території, в майбутньо-

му суспільстві, якщо воно має бути краще і справедливіше за наше сучасне, повинні бути задоволені. Ми можемо уявляти собі майбутнє людство завтрашнього дня, лише як всебігню родину дружніх націй, що ні одна з них не плекає ніяких зазіхань на землю, скарби чи свободу і незалежність інших націй, тобто ми думаємо, що такий бич людства, як імперіялізм, хай він живиться економічними чи расовими моментами, має і мусить скінчитись разом з нашою добою.

Кожна з націй майбутнього, завтрашнього людства потребуватиме певної форми організації, що нею може бути лише держава.

Отже, за нашим поглядом, **держава за майбутнього ладу є найвищою формою організації нації.**

Вище ми говорили про стани, як про форму організації певних груп громадян, об'єднаних спільними інтересами відповідно до специфіки праці цих громадян. Однак кожен стан становить лише частину суспільства (нації); стан виконує лише, кожен свою специфічну функцію. Кожен стан знає лише свою окрему ділянку праці. Потрібен окремий апарат, що мав би пильнувати цілого, того, що стосується життя цілої нації. Таким апаратом може бути лише держава.

В сучасних тоталітарних (за висловом Вайта рабських) державах — громадянин існує для держави. У майбутньому суспільстві має бути саме навпаки: держава має існувати для громадянства. Тому майбутня держава не сміє втручатися в життя громадянина, доки той громадянин не порушить закону.

Майбутня держава не сміє обмежувати чи будь-як застискувати творчу ініціативу громадян, а повинна, навпаки, всіма засобами підтримувати її. Тому держава здійснює лише вище планування народного господарства, зовсім не прагнучи „доводити плян до двору”. Апарат держави цікавиться справами загально-національного значення. Напр. держава не цікавиться проектом побудови млина в селі Нехвороці на Орелі, бо це справа місцевої спілки хліборобського стану. Але держава цікавиться справою використання взагалі водної енергії річок своєї країни, розробляє пляни й схвалює технічні проєкти, нарешті рекомендує тим чи тим становим об'єднанням приступити до виконання тих чи тих проєктів.

В майбутньому суспільстві може існувати державна власність. Але

„державна перебирає у свою власність лише ті землі й надра, що становлять резервні добра нації, лише ті підприємства промисловости, транспорту й сільського господарства, які мають вирішальне значення для самого існування нації. Все інше полишається у власність окремих громадян, їхніх об'єднань, міст та сільських громад” („О. У. Д.” п. 39).

Держава організує захист нації та оборону національної території (з п. 40, ОУД). Держава дбає про охорону права й порядку, організацію освіти, наукової й дослідчої справи, охорони народного здоров'я, організацію зв'язку, контролю над додержанням соціальних законів про охорону праці трудящих від визиску. Громадянство, об'єднане в свої станові організації, вирішує й полагоджує всі свої внутрішні справи під зверхню контролею держави. (ОУД, п. 41). Держава забезпечує громадянам повну волю й сприяння в їхній корисній діяльності щодо творення науки, мистецтва і взагалі культури, а також нових форм політичної думки, спрямованих на користь нації і людства (ОУД, п. 42).

В майбутньому самодіяльному суспільстві державний апарат мусить бути зведений до мінімальних розмірів, диктованих необхідністю. Можна собі легко уявити, що держава за майбутнього суспільства, де людина матиме повну волю слова, думки й творчости, не потребуватиме ні одного НКВДиста чи сексота, ні одного гестапівця*). Не потребуватиме держава й великого складного апарату контролю діяльности промисловости, сільського й інших видів народного господарства. Мусить існувати лише невеликий контрольний апарат, що має пильнувати додержання соціальних законів та законів про охорону праці. Не потрібний буде майбутній державі й великий та складний апарат агітації й пропаганди, як по сучасних тоталітарних (рабських) державах. Зовсім непотрібний майбутній державі апарат керування промисловістю, всі оті міністерства вугільної, важкої, оборонної, легкої й іншої промисловости, що їх усіх не перелічити на пальцях обох рук у кабінеті міністрів сучасної большевицької держави. Всі справи щодо керування тими чи іншими підприємствами є спра-

*) В СССР є тепер до 700.000 НКВДистів. До цього числа не входять мільйони сексотів, здебільшого стероризованих жертв НКВД або кар'єристів чи змушених до сексотства партійною дисципліною.

вою самих трудящих, їхніх виробничих і станових об'єднань.

Натомість у майбутній державі повинен бути великий законодавчий орган, складений з представників від усіх шарів (станів) населення країни. Депутатів до цього законодавчого органу мають обирати станові об'єднання пропорційно до кількості членів кожного об'єднання. Лише на такому принципі складений законодавчий орган відбиватиме дійсні інтереси громадян країни.

Форма державної влади

Почавши свою боротьбу за владу в Росії після того, як там був щойно повалений царат, більшовики виступали і виступають проти монархічної форми державної влади, як проти чогось рівнозначного з деспотією, пригніченням і безправ'ям. Такий погляд на монархію прищеплено, між іншим, багатьом мешканцям колишньої Російської імперії.

Але більшовицька практика показала, що їхня республіканська формою влада створила ще більшу деспотію, безправ'я і рабство, ніж то було за самодержавної царської монархії.

В той же час ми маємо приклад Великобританії, де монархічна форма державної влади не перешкоджає демократичній і народоправній її суті. Варто лише зіставити монархічну, але вільну Великобританію і республіканський, але рабський ССРСР, щоб прийти до висновку, що не форма державної влади, а її зміст, суть її законів і державної практики, ось що визначає більший чи менший ступінь громадських свобод у державі.

Тому ми думаємо, що на чолі держав майбутнього, як і нині, можуть бути так президенти, як і монархи. Але не може бути самодержавних, абсолютних „вождів”.

„Трудова монархія” в дусі Вячеслава Липинського може бути прийнята для майбутньої України (в разі ухвали цього всенароднім плебісцитом) так само, як і виборний президент. Але так для України, як і для інших народів, що входили в склад Російської Імперії, ніяка російська монархія не прийнятна, бо всякий російський цар у майбутньому неминуче став би живим прапором російського імперіалізму і російського єдиноділімства.

Влада в майбутній державі повинна бути народоправна. Законодавча влада має бути в руках народних обран-

ців. На чолі виконавчої влади може стояти виборний на певний термін президент або спадковий монарх, але і той і другий мусять присягати на вірність народові. Місцева влада за республіки як і за монархії має бути виборна, бо ніхто краще за місцевих обранців не може бути більше обізнаний з потребами місцевих людей. Утворення місцевих виборних органів влади має бути справою місцевих станових спілок, що беруть діяльну участь у вирішенні місцевих справ через свій міжстановий виборний орган — місцеву станову управу.

Крайові органи влади, як проміжний щабель між місцевою й центральною владою, не повинні бути виборні, а призначені згори центральною виконавчою владою. Це посилює їхню відповідальність перед центральною владою. Центральна виконавча влада призначається головою держави. Якщо голова держави виборний, то обирається його всенародною на певний, законом визначений реченець. Якщо голова держави — спадковий монарх, то центральну владу, виділяє законодавча палата з народних представників і затверджує сенат, інституція з найповажніших і найстарших політичних діячів держави.

Навіть у наш час держави не можуть існувати без соціальних законів. У державі майбутнього соціальні закони мають бути найпершими законами і держава повинна мати спеціальний апарат контролю за додержанням їх.

Свобода слова і преси, повна свобода релігійного переконання і рівноправність жіноцтва — невід'ємні прикмети майбутньої держави.

Організатор руху за майбутнє суспільство

Суспільство майбутнього прийде не через криваві революції, терор і нищення соціальних шарів чи рас. Прийде воно не враз, а поступово. Але для його пришестя потрібно проробити велику й копітку працю, подолати багато труднощів, організувати великий рух усіх трудящих, які найперці зацікавленні в настанні справедливого трудового майбутнього суспільства.

Всю цю велику боротьбу і всю цю важку працю може взяти на себе в капіталістичних країнах спеціальна організація, особлива партія нового типу, партія трудящих. Вона не повинна бути партією скороминущої політичної кон'юнктури, ані партією певної класи, партією виключности й скостенілого догматизму. Робітники, селя-

ни й інтелігенти повинні виділити таку партію зі свого середовища, але вона повинна весь час вбирати в свої лави все найкраще, найпередовіше, найчесніше і найшляхетніше з усіх шарів громадянства.

Завданням такої нової партії має бути організація великого масового руху боротьби за суспільство майбутнього. Еліта цієї партії має розробляти й поглиблювати теоретичні основи нового світогляду, що ставить собі за мету створення майбутнього трудового суспільства. Таку партію повинна мати кожна нація. Її завданням має бути боротьба не лише за соціяльне визволення, але й за право нації на самостійне життя в дружній сім'ї всіх націй світу.

Особливе положення трудящих, що населяють ССРСР. Умови тоталітарної диктатури не дають змоги виникнути в цій країні партії трудящих, партії боротьби за майбутній лад. Але така партія може і повинна існувати на еміграції. Таку партію повинна мати кожна емігрантська національна група. Завданням такої партії є боротьба за національне визволення своєї нації з тюрми народів — ССРСР. Такі національні партії повинні утворити спільний фронт боротьби проти тоталітаризму на їхніх рідних землях, керувати тією боротьбою і очолити кожна рух своєї нації за самостійну державу на умовах справедливого майбутнього соціяльного ладу.

Перехід від демократичного капіталізму до майбутнього ладу може тривати коло одного людського покоління. Значно скорше перейдуть до нього сучасні країни з удержавленою великою промисловістю та країни, що пережили наци-фашистський тотальний устрій. Там, де демократичний капіталізм винищено з корінем і замінено його цілком капіталізмом державним, перехід до майбутнього суспільства може статися майже безпосередньо, з дуже коротким проміжним часом і зовсім безболісно, як справедливе задоволення прагнень усіх трудящих. В цім полягає єдина сатисфакція для сотень мільйонів сучасних советських громадян, здесяткованих, знекровлених, затурканих і замучених большевизмом.

1946-47 року.

ДОДАТОК

ОСНОВИ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

І В С Т У П

Історичні передумови

1. Споконвіку живуть українці на своїй землі. Наукою доведено, що на берегах Дніпра в перші віки нашої ери існували люди тої самої раси, що й наші предки на початку нашої документованої історії (IX — X сторіччя), тої самої хліборобської культури й тих самих звичаїв та вірувань.

2. Український народ є один із найстарших мешканців Європи, він освоїв свою землю власною працею протягом кількох тисячоліть. Писані документи історії українського народу свідчать, що він віками боронив своє право на рідну землю власною кров'ю.

3. Творці першої великої української держави IX — XIV сторіч, Великі Князі Київські і Королі Галицькі, об'єднали українські племена в один народ, просвітили його світлом християнської релігії, єдиного на той час джерела освіти, і тим прилучили український народ до світової культури.

4. Рівень культури Київсько-Галицької України-Руси останнього періоду був такий високий, а державні традиції її так зміцнілі, що вони зробили великий вплив на Литовське Князівство, під владою якого опинився український народ по упадку власної держави. Та сама висока культура і міцні державні традиції дали силу українському народові пізніше, під ярмом польської шляхетської держави, зберегти свою національну цілість і національну окремішність, свою національну релігію, звичаї й право.

5. Навіть не маючи своєї держави, виробив український народ свою особливу форму національного захисту й оборони від усіх зовнішніх ворогів — українське козацтво.

6. Могутня стихійна боротьба українського народу в середині XVII віку проти національного й колоніального поневолення України шляхетською Польщею привела під проводом великого гетьмана Богдана Хмельницького до утворення Козацької держави. За короткий час свого ціл-

ком незалежного існування Козацька держава встигла створити нові національні форми й традиції української державности, що всупереч намаганням нового поневолювача, Москви, викоринити їх, існували ще довгий час.

7. Наступники Богдана Хмельницького, гетьмани — Іван Виговський, Петро Дорошенко, а особливо Іван Мазепа та Пилип Орлик — продовжували боротьбу за незалежність України. Інші гетьмани намагалися оборонити „права і вольності” українського народу від нищення їх російськими царями і завдяки їм залишки українського автономного державного устрою існували аж до кінця XVIII сторіччя.

8. Намагання Москви протягом понад двохвікового панування убити в українському народі всяку пам'ять про власну історію і зрусифікувати його не привели до бажаних їй наслідків. Український народ не забув своєї мови, не відмовився від своїх звичаїв.

9. Кращі сини українського народу не кидали думки про боротьбу за державну незалежність, бо вони розуміли, що лише в суверенній незалежній державі український народ зможе провадити повноцінне людське життя, розгорнути всі свої здібності й у повній мірі виявити свій національний геній.

10. Коли під ударами першої світової війни почала 1917 року валитися тюрма народів, Російська імперія, український народ зі стихійною силою відновив свою віковічну боротьбу за власну державність.

11. 22 січня 1918 року стався величезної ваги акт: у Києві, столиці України, було проголошено самостійність Української Народньої Республіки. Тим самим український народ знов виступив на міжнародній арені як самостійний чинник.

12. 22 січня 1919 року, в першу річницю самостійности оголошено в Києві урочистий акт про злиття східних і західних українських земель в одну соборну державу, Українську Народню Республіку.

13. Рішуча боротьба українського народу за свою державну незалежність змусила большевицьку Москву, наслідницю царської імперії, прикривати свою імперіялістичну політику нового завоювання України гаслом „самовизначення націй аж до відокремлення”, а по окупації України створити фіктивно незалежну Українську Радянську Соціалістичну Республіку.

14. Роки большевицько-московського панування в Україні — найстрашніші своїми наслідками в цілій історії

українського народу. Але ні масове вимордування української інтелігенції, ані масові заслання та винищування організованим голодом українського селянства, ні терор проти інших шарів українського населення до українського робітництва включно, ні отруйна пропаганда большевицька, — не зламали волі українського народу до боротьби за власну державу.

15. Український народ не припиняв і не припинить своєї вікової боротьби і не складе зброї доти, доки не виборє і не зміцнить остаточно свою незалежну Українську Самостійну Соборну Державу.

Природні передумови

16. Україна в своїх етнографічних межах найбільша з усіх країн Європи. Суцільна територія України становить кругло 950.000 кв. кілометрів.

17. Населення української етнографічної території перед другою світовою війною дорівнювало 48-50 міл. чол.

18. Підсоння (клімат) України є дуже сприятливе для сільського господарства. Грунти України одні з найкращих у світі. На території України у власній державі може жити 100-120 міл. чол. на рівні добробуту найкультурніших країн Європи і світу.

19. Своїми природними скарбами, своїми надрами й запасами енергетичних сил Україна є одною з найбагатших країн світу, вона має всю потрібну для розвитку великої й дрібної промисловости сировину.

20. Своїм положенням на березі Чорного Моря Україна має природний вихід у басейн Середземного моря, що відиграє в майбутньому велику ролу у розвитку зовнішніх торговельних зв'язків України.

21. Україна має всі природні, економічні й географічні дані для того, щоб стати великою, могутньою й багатою європейською державою.

Політичні передумови

22. Імперіялізм польський, імперіялізм гітлерівсько-німецький та імперіялізм російський (московський) були досі найбільшими ворогами України.

23. Молодий польський імперіялізм з його мрією про створення Великої Польщі „од можа до можа”, цебто з включенням у неї більшої частини українських земель, у

другій світовій війні так приборкано, що він зараз не є реальною загрозою для української держави. Відродження польського імперіялізму можливе, але не в ближчому майбутньому. Становище, в якому опинились поляки по закінченні другої світової війни, змушує їх шукати дружби й співпраці з українцями. Займаючи дружнє становище до поляків тепер, українці повинні не забувати, що польські антикомуністичні кола не відмовились від претенсій на західні українські землі, які входили в склад передвоєнної Польщі.

24. Зажерливий і кривавий гітлерівсько-німецький імперіялізм пробував захопити й освоїти українські землі з тим, щоб більшість українців винищити, а решту знімчити або повернути на вічних рабів. Український народ дав гідну відсіч німецьким загарбникам: в лавах Української Повстанської Армії сини України викурювали з своєї країни німецьких поневолювачів, борячись одночасно й проти московських та польських претендентів на володіння українською землею. Відступаючи з України, гітлерівці руйнували міста, палили села, мордували людей, чинили нечувані звірства, і загнали мільйони наших земляків до Німеччини для рабської праці. Німецька окупація України була така ж згубна для українського народу, як і большевицька окупація. Та в другій світовій війні німецький імперіялізм зазнав остаточної поразки. Тим самим український народ позбувався одного зі своїх смертельних ворогів.

25. Найнебезпечнішим ворогом української держави й українського народу лишається російський (московський) імперіялізм у всіх його проявах. Носій російського імперіялізму, московський большевизм, є смертельним ворогом українського народу. Успадкувавши старі царські претенсії на українські землі, московський большевизм фактично оволодів ними і продовжує свою політику розчинювання українців у морі советських („русских”) людей, прагнучи до цілковитого знищення українців як нації.

26. Природними союзниками українського народу в боротьбі за власну незалежну державу є:

а) інші недержавні нації колишньої Російської імперії, а сучасного ССРСР, як білоруси, грузини, вірмени, азербайджанці та інші народи Кавказу; туркмени, казахи, узбеки та інші народи советської Середньої Азії та інших частин ССРСР;

б) держави, що після 1917 року виділились з росій-

ської імперії й не входили до складу ССРСР аж до другої світової війни (Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва).

27. У своїй боротьбі український народ використовує всяку силу, інтереси якої бодай тимчасово збігаються з інтересами України. Вороги большевизму — спільники України в її боротьбі. Створення незалежної Української Самостійної Соборної Держави є в інтересах усіх держав Європи та Малої Азії, як рівнож в інтересах України є дотримання добросусідських взаємин з ними.

28. Нову Українську Самостійну Соборну Державу український народ побудує, врахувавши багатий досвід політичної й соціальної боротьби останніх трьох десятиріч років не лише на теренах України, а й у цілій Європі. Тривка і могутня Українська Самостійна Соборна Держава забезпечить добробут і волю українського народу.

II. ОСНОВНІ ЗАСАДИ

1. Суспільний мир. — 2. Трудове користування приватною виробничою власністю. — 3. Воля праці. — 4. Твердий і сталий непорушний закон. — 5. Соціяльне законодавство. — 6. Рівноправність громадян. Рівноправність жіноцтва. — 7. Віротерпимість. — 8. Воля слова та друку. — 9. Власна земля селянам. — 10. Фабрики робітникам. — 11. Власні майстерні ремісникам. — 12. Народоправство. — 13. Український традиціоналізм.

Суспільний мир

29. Відбудова, зміцнення й утривалення Української Самостійної Соборної Держави має своєю ціллю добро і добробут цілого народу українського, всіх українців, усіх груп населення України.

30. Марксова теорія клясової боротьби і злочинна большевицька її практика завжди була чужа й ворожа українському народові і завдала йому тяжких ран. Українська Самостійна Соборна Держава спирається на згоду й співпрацю всіх груп населення, з яких кожна є трудяща і жодна не може бути упривілейована чи упосліджена порівняно з іншими.

31. Суспільний внутрішній мир, згода й співпраця всіх груп населення — основа могутности Української Держави і найперша з основних її засад. Інтереси нації вищі за інтереси окремих її частин — суспільних груп. Держава

дбає про те, щоб усувати саму можливість виникнення суспільних протиріч.

32. На захист справедливих з точки зору добробуту, здоров'я й внутрішнього миру цілої нації вимог держава ставить закон і всі засоби державного впливу.

33. Добробут держави складається з добробуту її складових частин, окремих суспільних груп (станів), які всі разом творять суспільство. Сила держави залежить від повного розвитку всіх суспільних груп, добрих взаємовідносин між ними, та правильного їх функціонування.

34. Окремі громадяни повинні мати як найбільше сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку та корисної для суспільства діяльності в рямцях своїх групових (станових) організацій.

Поділ суспільства на групи (стану)

35. Основу людського життя, основу добробуту кожної людини і цілого суспільства, отже й держави, становить **праця**. Тому і суспільство природно ділиться відповідно до характеру праці людей на окремі виразно окреслені групи, які далі зватимемо **станами**.

Примітка. Ролю, обсяг діяльності й характеристику станів накреслено в розділі VI „Устрій суспільства”.

36. Розрізняємо такі головні стани в суспільстві:

а) **Хліборобський.** До нього належать усі ті, хто працює на землі безпосередньо (селяни, сільсько-господарські робітники), або організує хліборобську працю й керує нею;

б) **Промисловий.** Сюди належать ті, хто працює у фабриках, виробнях (робітники) та при невеликих варстатах (ремісники), а також організатори й керівники їхньої праці;

в) **Торговельний.** Сюди належать ті, хто працює в галузі обміну й розподілу випродукованих двома першими станами виробів, а також організатори й керівники торговельних закладів;

г) **Розумової праці.** Це діячі науки, мистецтва, літератури.

г) **Освіти.** Це працівники шкіл усіх ступенів;

д) **Охорони здоров'я.** Це працівники медично-санітарних закладів усякого роду;

е) **Військовий.** Це професійні військові від підстаршини до найвищого маршала;

е) **Державної служби.** Це службовці й узагалі праців-

ники державного апарату (поліція, суд, адміністрація, фінансові установи тощо);

ж) **Транспорту і зв'язку.** Це працівники всіх родів транспорту, пошти, телеграфу, радіо тощо;

з) **Духівництво** становить особливу позастанову групу.

37. Кожен стан виконує свою корисну для життя й добробуту цілої нації працю. **Належні до всіх станів мають однакові громадянські права.**

Державна влада і громадянство

38. Дбаючи про найбільший розвиток продуктивних сил українського народу, запоруку його можливості й могутності, державна влада підтримує творчу ініціативу громадян у відбудові й розбудові українського народного господарства, здійснює вище планування народного господарства, дбає про систематичне запозичення культурного й технічного досвіду за кордоном та про своєчасне перенесення його на український ґрунт.

39. Держава перебирає у власність лише ті землі й надра, які становлять резервні добра нації, лише ті підприємства промисловости, транспорту й сільського господарства, які мають вирішальне значення для самого існування нації. Все інше полишається у власність окремих громадян, їхніх об'єднань, міст та сільських громад.

40. Держава організує захист нації та оборону національної території українського народу. Громадяни виконують почесну для них військову повинність у лавах Української Армії та Української Фльоти і на перший поклик держави стають до оборони української землі та українських державних інтересів.

41. Держава дбає про охорону права й порядку, організацію освіти, наукової й дослідчої справи, охорони народного здоров'я, організацію зв'язку, контролю над додержанням соціальних законів про охорону праці трудящих від визиску. Громадянство, об'єднане в свої станові організації, вирішує й полагоджує всі свої внутрішні справи під зверхньою контролею держави.

42. Держава забезпечує громадянам повну волю й сприяння в їхній корисній діяльності щодо творення науки, мистецтва і взагалі культури, а також нових форм політичної думки, спрямованих на користь українського народу, його держави й на добро людства.

Власність

43. В Українській Самостійній Соборній Державі розрізняємо чотири форми власности: а) власність приватну, б) громадську, в) муніципальну й г) державну.

Приватна власність

Два роди приватної власности. — Особлива природа виробничої власности. — Трудова засада.

44. Посідання особистої власности робить людину найбільш незалежною і дає людині особисту реальну свободу, звільняючи її від неминучости за шматок хліба чинити наперекір власному сумлінню.

45. Приватна власність дає широкий простір для особистої ділової ініціятиви, особиста власність є природним стимулом людської діяльности. Приватна господарча ініціятива, оперта на приватну власність, є найважливішим рушієм розбудови й розросту господарства та нагромадження матеріяльних дібр нації.

46. Відрізняємо два відмінні своєю важливістю для існування нації роди приватної власности:

а) посідання речей особистого користування, що не є джерелом прибутків власника і не призначені для виробництва продуктів, потрібних іншим членам нації (товарів). Такого роду власність зватимемо далі **споживчою** (особистою) приватною власністю;

б) власність промислового чи господарського значення, що має своїм завданням виробляти продукти та речі, потрібні для життя нації. Ця власність становить джерело прибутків власника. Далі зватимемо такого роду власність приватною **виробничою** власністю.

47. Споживча (особиста) приватна власність. Це всі речі особистого користування, як одяг, хатне начиння, меблі тощо, засоби комфорту, засоби особистого транспорту, будинок особистого користування, садиба з городом і садом особистого користування, корова, свині, птиця та інші домашні тварини в кількості непромислового значення. Сюди належать також і заощадження громадян у державній ошадній касі.

Примітка. Найбільший розмір садиби, яка вважається садибою непромислового значення, визначає спеціальний закон Української Самостійної Соборної Держави.

48. Що більше речей особистого користування (приват-

на споживча власність) є в посіданні громадян, то легше й вигідніше їхнє життя. Що більше громадян мають у своєму розпорядженні приватну споживчу власність у якомога більшому й різноманітному виборі, то заможнішою є ціла нація, то вищий рівень її матеріальної культури (цивілізації).

49. **Виробнича** приватна власність. Це приватна власність усякого роду, що дає прибуток у формі грошей або виробляє товар на ринок.

Це орна земля, луг, ліс, пасовище, город і сад промислового значення, промислові рибальські й мисливські угіддя, насіннові господарства, заклади для розплоджування племінних, хутрових та інших тварин, господарства молочної, м'ясної, вовняної та іншої тваринної продукції, заклади для випозичання (прокату) сільсько-господарських та інших машин тощо;

це гроші (пай), вкладені в підприємство виробничого чи прибуткового значення;

це фабрики, виробні, майстерні, це транспортні засоби не особистого користування;

це крамниці з усім належним до них крамом, засобами транспорту та іншим приладдям;

це готель, ресторан, будинок для винайму комірникам (квартирантам).

50. Що більше є в країні закладів виробничої приватної власності, що дужче вони розвинені, що краще вони працюють, що більше і що кращої якості вони виробляють речей і продуктів потрібних для життя цілої нації, — то міцніше господарство країни, то могутніша держава.

51. Як джерело утворення матеріальних дїбр, цей рід приватної власності, приватна виробнича власність, має величезне значення для існування й процвітання нації. З цього випливає особливо важлива роль виробничої власності в житті нації і особлива природа цієї власності. Це вимагає з боку держави й суспільства також і особливого ставлення до виробничої приватної власності.

52. Держава сприяє процвітанню й поширенню приватної виробничої власності, водночас не залишаючи її поза своїм наглядом, для чого створює спеціальний кодекс законів, що регулюють користування виробничою власністю.

53. Що більшу розміром приватну виробничу власність посідає громадянин, то більший і ширший розмах може мати корисна для суспільства творча господарча ініціатива власника. Однак безконтрольне користування виробни-

чою власністю ховає в собі небезпеку. можливості **марнування** й невикористовування власності для утворювання потрібних суспільству (нації, державі) речей і продуктів, що завдає шкоду цілій нації, або використання власності на шкоду окремих членів нації через **визиск** співгромадян, та можливості протинного суспільній і людській моралі **паразитарного** існування одиниць коштам праці інших людей (суспільний паразитизм).

54. Тому в вищих інтересах нації є, засадничо відкидаючи всяку думку про обмеження розмірів приватної виробничої власності і оберігаючи здорову приватну ініціативу від найменших спроб затиснути чи загальмувати її, —

а) встановити засаду **трудового користування виробничою власністю**, як другу основну засаду Української Самостійної Соборної Держави і

б) поставити користування приватною виробничою власністю під контроль суспільства в особі його станових організацій.

55. **Трудова засада** користування приватною виробничою власністю полягає в тому, що:

а) власність ця має бути наслідком особистої праці чи, зглядно, заслуг перед Українською Самостійною Соборною Державою власника або його предків і

б) що володіння приватною виробничою власністю **зобов'язує до праці на своїй власності**. Під працею, очевидно, треба розуміти не лише фізичну працю, а й організаційну та іншу працю щодо керування виробництвом.

56. Контроля суспільства над приватною виробничою власністю полягає в праві відповідних станових організацій мати догляд за веденням справ підприємства і в разі марнування, гайнування, невикористовування приватної виробничої власності для вироблення потрібних нації матеріяльних дібр, порушувати перед особливим судом справу про вивласнення даного виробництва, про позбавлення її власника права власності на неї і про передачу цієї власності тому законному спадкоємцеві чи визнаному законом наступникові, який, особисто працюючи на ній і дбаючи про її процвітання, принесе користь цілому суспільству (нації).

57. Крім суспільної контролі існує, само собою, ще й державна контроля на виробництвах, яка має за завдання слідкувати, щоб не порушувано соціяльних законів держави, скерованих проти визиску трудящих і направлених на охорону праці.

58. Українська Самостійна Соборна Держава визнає

право на виробничу власність лише за тими, кому воно надане й за ким затверджене законною владою Української Самостійної Соборної Держави. Претенсії колишніх власників (поміщиків, дідичів, промисловців, великих домовласників тощо) на виробничу власність, що належала їм або їхнім предкам до моменту відродження Української Самостійної Соборної Держави, мають бути безумовно відкинені.

59. При затвердженні за власником особистої **споживчої** земельної власності та власності на будинок особистого користування законна влада Української Самостійної Соборної Держави мусить брати до уваги фактичне посідання цієї власності громадянином або його предками. Спірні справи вирішує суд на підставі закону про порядок надання прав на споживчу власність.

60. Відповідно до засади трудової приватної власності в Українській Самостійній Соборній Державі засадничо неможлива **оренда**, хоч може бути допущена короткотермінова оренда у виключних випадках, коли власник мусить бути тимчасово відірваний від землі чи від виробництва в зв'язку з відбуванням військової повинності, фаховим навчанням тощо, або за малолітством (сирота), і керування виробництвом (підприємством) не може бути передане членові родини за відсутністю такого.

61. Відповідно до цієї ж засади трудової приватної власності в Українській Самостійній Соборній Державі ніхто з громадян працездатного віку не може жити тільки на прибутки з капіталу (відсотки). Це не стосується відсоткових прибутків з заощаджень, уміщених у державній ощадній скарбниці (касі). Інакше сказати, не може бути приватних банків і банкірів, а також анонімних акційних товариств.

62. Відповідно до трудової засади володіння власністю в Українській Самостійній Соборній Державі закон суворо переслідує всякого роду спекуляцію товарами, валютою, цінними паперами тощо, а так само лихварство й інші роди нетрудових прибутків, засновані на визисковій та обмані співгромадян або використуванні скрутного стану окремих одиниць із них.

63. Приналежні на засадах споживчої (особистої) власності речі, тварини, а так само й дім і садиба, можуть бути даровані, передані по заповіту, продані й заставлені на основі закону.

64. Приналежні на засадах виробничої власності земля, будинки, господарства, підприємства й заклади можуть пе-

переходити до нових власників лише на основі законів про трудове користування приватною виробничою власністю і лише за посередництвом відповідних станових контрольних органів.

65. Порядок зміни власників для невеликих виробництв, закладів і господарств **без найманої праці** або з невеликим числом робітників, де власник сам виконує працю рядового робітника, повинен бути значно простіший і легший, ніж для підприємства із більшим числом робітників, де власник є лише організатором і керівником.

66. Від одноосібної приватної власності в основному не відрізняється власність **артільна**, коли підприємство, заклад чи господарство належить невеликому товариству власників (артіль), або **колективна** (більша кількість власників).

67. Все, сказано вище про приватну виробничу власність, стосується також і цього виду приватної власності. Згідно з трудовою засадою володіння виробничою власністю, участь у артіль, виробничому товаристві чи колективі осіб, які на даному підприємстві, в даному закладі чи господарстві особисто не працюють, — виключена.

Громадська власність

68. Власність приналежна становій спілці, кооперативі, товариству, об'єднанню, клубові тощо з більшою чи меншою кількістю членів, об'єднаних на основі відповідного затвердженого й зареєстрованого владою статуту не з метою здобуття зиску, а за громадською засадою (напр. релігійне, наукове, мистецьке, спортове товариство, або товариство допомоги старим, вдовам і сиротам, товариство захисту тварин і рослин тощо) — є **громадською** власністю.

69. У громадській власності теж можемо відрізнити власність:

а) споживчу (як напр. водна станція, що випозичає човни та інше приладдя водного спорту за плату, але не з метою здобуття прибутку, а для покриття видатків на спорудження станції, на утримання її обслужного персоналу, та видатки на покриття амортизації спортивного приладдя) і

б) виробничу (як напр. фабрика свічок, належна релігійному об'єднанню, або, даймо, належна споживчій кооперативі фабрика мила чи цукерок).

70. Природа громадської виробничої власності дещо відмінна від природи виробничої власності приватної. У

громадської виробничої власности відсутня небезпека визиску, поскільки власником є громадське об'єднання, яке не прагне зиску.

71. Основне положення трудової засади, що власник повинен працювати на своєму виробництві, до громадської виробничої власности не може бути застосоване, бо власником тут є не фізична особа чи особи (як за артільної або колективної приватної власности), а юридична особа, тобто громадське об'єднання, а ця юридична особа не прагне зиску. (Напр. фабрика мила, належна споживчій кооперативі, не прагне до здобуття прибутків, а до того, щоб дати своїм членам-споживачам дешеве мило доброї якості).

72. Проте існує небезпека, щоб під маркою громадської організації не ховалась купка звичайних приватних власників (артіль, колектив), що ставлять своєю метою зиск і в той же час намагаються уникнути обов'язку працювати на своїй власності, як того вимагає трудова засада. Тому і за громадською власністю повинні наглядати контрольні органи станових спілок. Крім того державна контролря повинна в свою чергу доглядати за додержанням соціальних законів про охорону праці.

Муніципальна власність

73. Всякий населений пункт, як село, так і місто, має своє майно, а часом і свої підприємства. Це — земельні ділянки, шляхове господарство, засоби міського транспорту (автобус, трамвай, підземна залізниця), водогін, каналізація, газове господарство, електрична освітлювальна й силова мережа, електричні станції тощо. Це все становить особливу форму власности — муніципальну власність (або інакше — комунальну).

Державна власність

74. Держава теж має свою власність. Це резервовий земельний фонд, резервові надра землі, державні банки, важливі оборонні підприємства, залізниці, інші важливі засоби сполучення й зв'язку, насінневі, дослідні та спеціальних культур земельні маетки, розплідники, заповідники, ліси тощо.

75. Як на муніципальних, так і на державних підприємствах існує державний догляд за додержанням соціальних законів про охорону праці. Органи станових спілок мають

виконувати тут, як і на всіх підприємствах узагалі (приватних, громадських, муніципальних, державних) соціальну опіку, дбання за професійні, культурні та інші інтереси трудящих, своїх членів.

Свобода праці

76. Третью основною засадою Української Самостійної Соборної Держави є **свобода праці**. Кожен громадянин Української Самостійної Соборної Держави має невід'ємне право обирати собі рід корисної для суспільства праці (професію) відповідно до власних нахилів, здібностей та уподобань і на тій же засаді готувати до того своїх дітей.

77. Кожен громадянин Української Самостійної Соборної Держави має право змінити по своїй волі місце та рід праці (професію).

78. Належність кожного громадянина до того чи іншого стану (з досягненням працездатного віку) визначається відповідно до роду його праці (професії), а не навпаки.

Закон і громадянство

79. Четвертою основною засадою Української Самостійної Соборної Держави є твердий і сталий закон, непорушний для всіх, у тім числі і для Голови Держави та уряду держави.

80. Запорукою цього мусить бути: а) незалежність прокуратури й суду від місцевої влади і б) сувора державна контролія, що підлягає лише органіві верховної влади в державі.

81. Всі громадяни Української Самостійної Соборної Держави рівні перед законом. Ця рівність зумовлюється відсутністю будьяких станових чи службових привілеїв та кастових упосліджень. Майновий стан підсудного не має значення для суду, закон не бере його до уваги при визначенні кари.

82. Закони Української Самостійної Соборної Держави гарантують недоторканість особи й житла громадян.

Соціальне законодавство

83. П'ятою засадою Української Соборної Держави є **соціальне законодавство**, що

а) встановлює мінімум заробітної платні (тобто розмір

поденної чи місячної платні, менше якої ніхто не має права платити найменш кваліфікованому чи зовсім не кваліфікованому робітникові),

б) встановлює максимум робочих годин на тиждень (цебто найбільшу кількість робочих годин на тиждень, більше від якої ніхто не має права вимагати від робітника),

в) забороняє найману працю малолітніх,

г) забезпечує матеріально старість, інвалідність та відпочинок трудящих і слідкує за запобіганням професійних хвороб та нещасних випадків на виробництвах.

Право громадянства

84. Всі, що мешкають на території Української Самостійної Соборної Держави, незалежно від національності, мови й релігійного визнання, є рівноправними громадянами Української Самостійної Соборної Держави.

85. Надання громадянства Української Самостійної Соборної Держави чужинцям відбувається за законом майбутнього уряду Української Самостійної Соборної Держави.

Жіноцтво і родина

86. Українська Самостійна Соборна Держава визнає величезну роль жіноцтва в житті нації. Українка — це передусім мати й виховниця молодого покоління українського народу. Жінка — основа родини, цієї первісної клітини нації.

87. В Українській Самостійній Соборній Державі мають бути створені такі матеріальні й інші умови, щоб діти були благословенням родини, а не її тягарем.

88. **Жінка в Українській Самостійній Соборній Державі має всі права на рівні з чоловіком.** Признаючи жінці всі громадянські, маєткові та інші права на рівні з чоловіком, Українська Самостійна Соборна Держава видає закони, що охороняють материнство й дитинство, скріплюють шлюб і родину, охороняють гігієну шлюбу шляхом заборони брати шлюб хворим на соціальні недуги, психічно хворим та розумово неповноцінним і сприяють утворенню такого стану, коли б заробітку чоловіка, голови родини, вистачало на вигідне життя родини, отже щоб жінка не мусіла шукати додаткового заробітку, а тим занедбувати родину й залишати дітей без догляду.

89. Проте жінка в Українській Самостійній Соборній

Державі на підставі закону має рівне з чоловіком право на працю і на рівну з чоловіком оплату її праці за однаковою роботу.

Свобода слова та друку

90. В Українській Самостійній Соборній Державі кожен громадянин має повну волю висловлювати усно та в пресі свою думку про дії уряду та обговорювати різні явища суспільного життя, якщо це не спрямовано на шкоду Українській Самостійній Соборній Державі і не йде проти соціальної моралі.

Віротерпимість

91. Громадяни Української Самостійної Соборної Держави мають повну свободу віровизнання.

ІІІ. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО, ПРОМИСЛОВІСТЬ, ТОРГІВЛЯ, ФІНАНСОВА Й КРЕДИТОВА СПРАВА

Власну землю — селянам

92. Хоч усі стани суспільства однаково важливі для нормального життя держави, проте найчисленніші в них — селянство й робітництво — становлячи основу нації, вимагають особливого піклування про їхню долю в Українській Самостійній Соборній Державі.

93. В Українській Самостійній Соборній Державі селяни одержують землю у власність.

94. На підставі досліджень і висновків учених фахівців з економіки сільського господарства держава встановлює розмір мінімального **раціонального земельного наділу**, за якого селянське господарство було б економічно міцне і могло б продукувати хліб не лише для власного споживання, а й на ринок.

95. Селянський двір може мати яку завгодно кількість землі, але не меншу за раціональний земельний наділ.

96. Земельна спадщина не може бути менша за раціональний наділ.

97. Якщо селянський двір має землі менше за подвійний раціональний наділ, то такий двір стає неподільний і має переходити у спадщину одному синові або дочці. Таким способом можна буде уникнути поступового здріб-

ніння селянських дворів, яке веде до загального зубожіння селянства.

98. Ті діти селянина, котрі не дістають у спадщину двора, мають одержати в спадщину все інше майно, крім самого двора та належного до нього виробничого реманенту й тягла та виробничих будівель. Ці діти селянина повинні навчатися ремесла чи якогось виробничого фаху, а здібніші дістають змогу вчитися, щоб стати працівниками науки, мистецтва, або військовими чи державними ділками.

99. Селянські двори можуть об'єднуватися на короткий час (супряга) або на стало (колективна приватна власність) лише з невимушеної волі власників дворів і лише на умовах, визначених у пп. 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110 (тобто на умовах трудових акцій).

100. Поряд з селянськими господарствами необхідні й великі фахові господарства: насінневі, племінного тваринництва, цукрового буряка, хмелю, бавовни та інших технічних культур. Ці фахові господарства спочатку будуть державні, а пізніше поступово можуть бути, дотримуючи неподільності їх, уприватнені, якщо це виявиться доцільним, шляхом продажу трудових акцій затруненим у даному маєтку особам (колективна форма приватної власності).

Фабрики робітникам у колективну власність

101. Робітництво є важлива частина народу. Поряд з селянами, робітники є основними творцями матеріальних дібр нації.

102. Як не може бути й мови про повернення земельної власності колишнім поміщикам (дідичам) або їхнім нащадкам, так не може статися й відновлення власності на фабрики, заводи, рудні й інші підприємства колишніх промисловців та капіталістів або їхніх нащадків.

103. Відбудова старої й побудова нової української промисловости відбувається двома шляхами:

а) знизу, цебто через утворення приватних (одноосібних, артільних, чи колективних) майстерень і дальшого розросту їх у фабрики, а також утворення фабрик типу громадської власности, та

б) згори, — через влаштування великих підприємств на державні кошти й під кермою держави.

104. Власність на великі фабрики й управління ними

перебирає на себе спочатку держава. Але вона незабаром дає змогу робітникам та всім zatrudненим на фабриці взяти участь у прибутках фабрики і стати її співвласниками. Робиться це шляхом випуску трудових акцій, які дають право на участь у прибутках фабрики та в управлінні нею.

105. Кожен державець акцій має лише один голос у справі управління фабрикою, незалежно від кількості акцій в його володінні, але дивіденди одержує пропорційно до кількості набутих акцій.

106. Акції можуть бути лише іменні. Випуск анонімних акцій та продаж акцій на сторону забороняється законом.

107. Набувати акції кожної даної фабрики мають право лише ті, хто на ній працює. Ніхто сторонній не має права набувати акції даної фабрики, бо це суперечить засаді трудової власності в Українській Самостійній Соборній Державі. Вільний продаж і заставляння акцій чи спекуляція трудовими акціями переслідується законом.

108. Залишаючи працю на підприємстві, працівник одержує вартість акції і втрачає право на прибутки (дивіденди) й на участь в управлінні підприємством.

109. В разі настання непрацездатності за віком чи за інвалідністю, власник акцій (а також його сироти до працездатного віку) зберігає право на дивіденди, але втрачає право на участь в управлінні фабрикою.

110. Таким способом поступово робиться перехід від державного володіння фабрикою до уприватнення її. (Коллективна власність). Таким чином в Українській Самостійній Соборній Державі робітники дістають фабрики у свою фактичну і юридичну власність.

111. Крім уприватнених можуть існувати й державні підприємства (оборонні заклади, транспорту і зв'язку тощо), на яких теж можлива участь zatrudнених на них у прибутках шляхом випуску обмеженої кількості акцій.

112. Українська Самостійна Соборна Держава сприяє тому, щоб кожна робітнича родина дістала у власність невеликий шматок землі, будинок і сад.

Власний варстат і майстерню ремісникам

113. Окрему, майже зниклу тепер групу трудящих становлять ремісники. Їм належить важлива роль в житті суспільства. Ремісництво буде відновлене. Про його добробут і розцвіт особливо на перших порах дбає держава.

114. Для досягнення і дотримання високого рівня ремісничої майстерності закладається фахові й ремісничі школи та встановлюється систему іспитів на звання різних ступенів майстерності з видачею державних свідоцтв.

115. Цьому ж таки сприяють періодичні виставки ремісничих виробів.

116. Держава сприяє і допомагає ремісникам закласти власні ремісничі варстати й майстерні.

117. Вишкіл ремісничих учнів та підмайстрів регулюється й охороняється законом і органами державного контролю.

Торгівля

118. Наскільки влада Української Самостійної Соборної Держави переслідує спекуляцію, настільки ж вона сприяє здоровій, чесній, діловій кооперативній та приватній торгівлі.

119. Держава не прагне до утворення всеохопної державної торгівлі. Забезпечуючи за собою право монополію на деякі вироби (напр. на тютюн, алкогольні напої тощо), держава залишає ділянку торгівлі для кооперації та для здорової приватної ініціативи.

120. У відродженні української торгівлі велику роль відіграє споживча кооперація. Організаційно, економічно й духово кооперація має стати одним з чільних чинників, підпор української станової держави, чинником відродження державотворчого життя українського народу і школою солідаризму (устрою суспільства, побудованого на співпраці всіх станів).

121. Українське купецтво відроджується й посідає в суспільстві своє достойне місце.

122. В галузі закордонної торгівлі державі належить контролю й планування. Закордонну торгівлю поруч з державними організаціями провадять кооперативні організації та приватні особи й об'єднання приватних осіб.

Фінанси й кредит

123. Держава здійснює:

- а) емісійне право (випуск грошей);
- б) монополію зовнішніх (закордонних) фінансових взаємин;
- в) фінансово-кредитову політику внутрі держави;

- г) випуск державних позик;
- г) через державну ощадну касу та банки громадського типу нагромаджує заощадження громадян;
- д) здійснює державне страхування всіх видів;
- е) організовує збирання податків тощо.

124. Для виконання цих завдань існує ціла система державних банків та інших фінансових державних установ. Напр. державний банк промислу й торгівлі має завданням загально плянувати промисел і торгівлю в інтересах держави. Здійснює він це через мережу різноманітних банків громадського типу.

125. Крім державних і муніципальних банків існує широка мережа банків громадського типу. Це — банки кооперативні та різних станів: банки для ремісників, для селян, для дрібних промисловців, торговців тощо. Ці банки діють під контролею і зверхністю відповідних станових організацій в інтересі своїх вірителів і клієнтів за їхню ризико й відповідальність.

IV. НАРОДНЯ ОСВІТА Й ОХОРОНА НАРОДНЬОГО ЗДОРОВ'Я

126. Українська Самостійна Соборна Держава забезпечує обов'язкове й безплатне для всіх дітей початкове (семирічне) навчання і сприяє тому, щоб здібніші дістали вищу освіту.

127. Держава утворює касу хворих, яка дає змогу кожному трудящому одержати кваліфіковану медичну допомогу і пораду безплатно або за незначну платню.

128. Держава видає закон, що гарантує трудящому під час хвороби одержання середнього заробітку протягом часу визначеного законом.

129. Регулярний відпочинок трудящих — запорука працездатности й здоров'я нації. Закон забезпечує за кожним трудящим щорічний відпочинок коштом підприємства, не менше двох тижнів. Тривання відпочинку залежить від ступеня шкідливости й важкості праці трудящого.

V. ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ЛАДУ

130. Історичні події останніх тридцятьох років показали наочно, що **республіканська форма правління** не є запорукою того, що влада не опиниться в руках купки у-

зурпаторів або навіть одного диктатора (як то сталося в ССРСР, у гітлерівській Німеччині та фашистській Італії).

131. В той же час ще й нині є такі **монархії**, в яких населення має максимум громадських свобод (як напр. Англія, Швеція, Данія). Не зовнішня форма державного устрою, а основні засади суспільного ладу визначають той чи інший обсяг громадських свобод.

132. Деспотизм і тиранія суперечать вільнолюбним традиціям українського народу. Тому він відкидає деспотизм і тиранію, хоч би в яких формах — відкритих чи прихованих — вони проявлялися. Отже в Українській Самостійній Соборній Державі не можливий самодержавний гетьман, диктатор — головний отаман, диктатор — голова держави, диктатор — вождь.

133. Політичний устрій, що характеризується єдиною широкою партією чи тісною коаліцією з **одним проводом** можна вважати за неминучу форму політичного ладу в період боротьби за українську державу та підчас її становлення, але не за форму державного ладу в уже усталеній Українській Самостійній Соборній Державі.

Устрій Української Самостійної Соборної Держави

134. Устрій Української Самостійної Соборної Держави має бути становий. Конституція Української Самостійної Соборної Держави відбиває основні риси цього устрою.

135. Конституція Української Самостійної Соборної Держави має відповідати основним засадам української державности. Конституція стає **основним законом** після всенароднього обговорення та затвердження її всенароднім таємним голосуванням (плебісцит).

136. Питання про те, чи Голова Держави має бути спадковий (монарх) чи обраний на певний реченець (президент) має вирішити всенародній плебісцит. Так само плебісцит має вирішити й питання про офіційну назву Української Самостійної Соборної Держави.

Примітка 1. Голова Держави, чи буде він президент чи монарх, міг би згідно з історичною традицією титулюватися — **Гетьманом**. Гетьмани в українській історії були вибираними вождями. Тому слушний був би цей титул так для українського президента, як і для українського монарха.

Примітка 2. Якщо за офіційних урочистостей, судових засідань то-що англійці досі носять перуки та одяг часів

Кромвеля, то тим більше личило б нам, українцям, не лише титулувати наших офіційних осіб титулами часів Козацької держави (гетьман, генеральний суддя, генеральний писар, генеральний обозний тощо), а навіть запровадити для них обов'язок за відповідних офіційних урочистостей виступати в одязі часів Хмельницького. Бо якщо англійці після Кромвеля не сходили з переднього пляну історії і дотримуються традицій лише з любови до них, то українці мусіли б робити це з потреби наочно демонструвати світові тяглість української історії. Бо в наслідок лихих примх долі український народ після Богдана відійшов у густий сутінок заднього пляну історичної сцени, був цілком забутий світом, і теперішня поява українського народу на передньому пляні сучасної історії викликає у багатьох народів здивовання, а ворогам нашим дає привід вигадувати брехні про те, ніби українців хтось „винайшов”.

Українці не вродилися щойно на світ і не з'явилися на порожньому місці. Тому українці не можуть задовольнитися титулом „президент” дуже добрим, напр. для американців, але свого президента, коли б такий був, мусять титулувати історичною назвою голови української Козацької держави. Звідси ж випливає потреба так зрозуміла для інших народів, шанувати тих небагато наших старих шляхетних родів, як живі реліквії нашої історії.

137. Влада голови держави обмежена конституцією Української Самостійної Соборної Держави.

Законодавча влада

138. Законодавча влада в Українській Самостійній Соборній Державі належить **Генеральній Раді** (президії) **Національного Конгресу Станів**.

139. Генеральна Рада НКС обирається таємним голосуванням на пленумі Національного Конгресу Станів.

140. Депутатів до НКС обирають на визначений законом термін прямим таємним голосуванням на вічах місцевих станових організацій пропорційно до числа членів місцевої станової організації. Коефіцієнт пропорційности однаковий для всіх станів. Цим забезпечується те, що склад депутатів НКС відбиває пропорційне відношення кількісного складу станів у державі.

141. Депутат НКС має депутатську недоторканість на час своїх повноважень і може бути заарештований та відданий до суду лише на ухвалу Генеральної Ради НКС.

142. Національний Конгрес Станів складається з секцій і підсекцій, що відповідають поділові суспільства на стани.

143. Право вносити законопроекти на розгляд Національної Ради Конгресу Станів мають:

- а) Голова держави,
- б) Сенат,
- в) Рада Міністрів,
- г) Секції Національного Конгресу Станів.

г) Кожен депутат НКС може порушити перед відповідною секцією НКС питання про внесення на розгляд НКС певного законопроекту.

д) Кожен Голова Крайового Станового Об'єднання і кожен Керівник крайової влади може порушити перед НКС питання про внесення на розгляд НКС певного законопроекту, якщо під цим внесенням будуть зібрані голоси не менше половини дорослого населення даного краю.

144. Ухвала законопроекту Національним Конгресом Станів відбувається таємним голосуванням після вільного обговорення депутатами.

145. Ухвалений НКС законопроект передається на розгляд, обговорення та схвалення його (таємним голосуванням) до Генеральної Ради Національного Конгресу Станів.

146. Ухвалений Генеральною Радою НКС законопроект направляється на перегляд та скріплення Сенату.

147. В разі розходження законопроекту з Конституцією Української Самостійної Соборної Держави та за суперечности його з раніш виданими законами Сенат повертає законопроект з обґрунтуванням свого висновку на повновий розгляд Генеральній Раді НКС.

148. Скріплений ухвалою сенату законопроект подається на підпис і затвердження Голові Держави.

149. Підписаний Головою Держави законопроект стає **законом**.

150. В разі незгоди Голови Держави на ухвалу законопроекту (**вето Голови Держави**), законопроект з обґрунтуванням ветою Голови Держави повертається на другий розгляд НКС і ГР НКС.

151. В разі другої неухвали Головою Держави законопроекту, вдруге ухваленого ГР НКС і підписаного її Головою, законопроект передається на всенародне таємне голосування (плебісцит).

152. Затверджений всенароднім таємним голосуванням законопроект стає законом і без підпису Голови Держави.

Виконавча влада

153. Голова Держави має виконавчу владу. Йому підлягає Рада Міністрів. Його дорадчим органом є Сенат.

154. Голова Держави є національним верховним вождем Збройних Сил Української Самостійної Соборної Держави. Голова Держави здійснює керування Збройними Силами через Генерального Маршала (Польного Гетьмана), під безпосередньою командою якого перебувають Збройні Сили держави.

155. Голова Держави має право амністії (помилювання).

156. Голова Держави має право законодавчого вета.

157. Голова Держави покликає голову Ради Міністрів. Складена останнім Рада Міністрів повинна бути затверджена Сенатом.

158. Рада Міністрів є виконавчим органом влади. Окремим міністрам підлягають крайові, а через них місцеві органи влади.

159. Крайові органи влади не обирається, а призначається згори.

160. Керівника крайової влади призначає Рада Міністрів, а затверджує Голова Держави.

161. Місцеві органи влади, **Місцеве Самоврядування**, твориться на місцях, а не призначенням згори. Місцеве самоврядування має широку ініціативу та (через відповідне законодавство) матеріальні можливості для розбудови місцевої державно-творчої діяльності.

162. Обраного місцевим самоврядуванням керівника місцевої влади затверджує крайовий керівник влади.

Сенат, Генеральний Прокурор і Генеральний Контролер

163. Сенат обирається зі старійшин Національного Конгресу Станів. Конституційний закон визначає постійну кількість сенаторів. Звання і посада кожного сенатора є доживотні. Позбавлення сенаторського звання може настати лише після постанови Найвищого Суду. Вибори кожного нового сенатора відбуваються лише після з'явлення вакантної посади в Сенаті в наслідок смерті чи позбавлення якогось його члена його звання.

164. Сенат має функції державної ради при Голові Держави. Сенат це найповажніша установа в державі. Складений із найстарших і найдостойніших громадян держави, Сенат має бути живим сумлінням українського народу. Сенат втілює в собі державний досвід наймудріших

і найстарших українців. Сенат може виступати зі своєю **особливою думкою** так перед Генеральною Радою Національного Конгресу Станів, як і перед Радою Міністрів.

165. Генеральний Прокурор і Генеральний Контролер призначаються Сенатом на визначений законом реченець.

166. Генеральний Прокурор пильнує конституційности законів та точного додержання законів виконавчою владою Української Самостійної Соборної Держави.

167. Генеральний Прокурор стоїть на чолі судової справи в Українській Самостійній Соборній Державі.

168. Генеральний Контролер контролює все господарство Української Самостійної Соборної Держави з точки зору його точного матеріального ведення згідно з конституцією, законами та урядовими приписами Української Самостійної Соборної Держави.

169. Генеральний Контролер стоїть на чолі державної контролі в Українській Самостійній Соборній Державі.

Патріярх УАПЦ і Митрополит УКЦ

170. В Українській Самостійній Соборній Державі існують тимчасом Українська Автокефальна Православна Церква і Українська Католицька Церква.

171. На чолі Української Автокефальної Православної Церкви стоїть Український Патріярх, обраний на Соборі Української Автокефальної Православної Церкви.

172. Патріярх УАПЦ і Митрополит УКЦ входять до складу Сенату.

173. Для справ інших церков та інших віровизнань при Раді Міністрів існує департамент віроісповідань.

Питання війни і миру. Надзвичайний стан

174. Питання війни і миру вирішує **Надзвичайна Державна Рада**, що складається з Голови Держави, повного складу Генеральної Ради НКС, Ради Міністрів, Сенату, Генерального Прокурора і Генерального Контролера.

175. В разі виникнення загрози існуванню і цілості Української Самостійної Соборної Держави, оголошується **надзвичайний стан**. Оголошує його скликана Головою Держави Надзвичайна Державна Рада.

176. За надзвичайного стану вся влада належить Надзвичайній Державній Раді на чолі з Головою Держави.

177. Під час надзвичайного стану розпорядження й ухвали НДР є законами. Це є так звані **Надзвичайні Закони**.

178. По усуненні небезпеки надзвичайний стан касується. Чинність НДР закінчується. Розпорядження і ухвали (надзвичайні закони) втрачають свою силу.

VI. УСТРІЙ СУСПІЛЬСТВА

179. В Українській Самостійній Соборній Державі, побудованій на засаді суспільного миру, не може бути в майбутньому кляс, клясової ворожнечі і клясових інтересів. Тому не може бути в українській державі і виразниць клясових інтересів — ворожих одна до одної партій.

180. Інтереси окремих станів не є засадничо ворожі один до одного, бо то є інтереси рівноправних суспільних груп, що відрізняються одна від одної лише специфікою праці.

181. Для захисту специфічних інтересів станів існують станові організації. В рамках станових організацій відбувається все громадське й економічне життя громадянства.

Станові організації

182. Кожен з станів (див. розд. „Поділ суспільства на стани”, пункт 2) має свої місцеві (сільські, міські) станові спілки. На чолі кожної з них стоять обрані таємним голосуванням управи. До їхніх функцій належать справи професійні, виробничі, побутові, правно-юридичної допомоги, культурно-освітні та матеріально-допомогові (опіка сиріт членів відповідних станів) у межах своєї території, а також керування підготсвою виборів до НКС, проведення самих виборів, керування становими вічами.

183. До компетенції місцевих станових спілок належить також розгляд і апробація пропозицій окремих членів станових спілок, спрямована на поліпшення виробничих умов, підвищення продуктивності праці, поліпшення умов життя тощо.

Примітка. Кожен член станової спілки, як громадянин Української Самостійної Соборної Держави, може подавати свої пропозиції, спрямовані на добро своїх співгромадян і держави, якщо вони здаються йому особливо важливими, безпосередньо до Національного Конгресу Станів.

184. Місцеві станові спілки через свої управи творять місцеве станове об'єднання.

185. Місцеве станове об'єднання організує вибори на визначений законом термін місцевих органів влади.

186. Місцеве станове об'єднання **не втручається** безпосередньо в діяльність місцевих органів влади.

187. Всередині кожної місцевої станової спілки повинні бути секції, що відповідають горизонтальному поділові даного стану на дрібніші виробничі підгрупи. Так напр. у хліборобській місцевій спілці можуть бути секції: а) селян, б) сільськогосподарських робітників, в) сільськогосподарських керівників тощо. У промисловій місцевій становій спілці можуть бути секції: а) робітників, б) промислових керівників, в) ремісників тощо, а всі вони можуть поділятися в свою чергу вертикально на професійні групи, напр. вугільників, металістів, будівельників тощо. У місцевій спілці розумової праці можуть бути професійні групи а) науковців, б) мистців тощо, при чому група мистців може ділитися на підгрупи: а) літераторів, б) малярів, в) музик тощо в разі наявності великого числа членів. Кожна секція чи група має свого виборного голову.

188. Всі члени стану, що мешкають в даній місцевості, належать до даної місцевої станової спілки.

189. Місцеві станові спілки охоплюють усе населення даної місцевості.

190. Місцеві станові спілки виділяють представників до Крайового об'єднання.

191. Через участь у станових вічах, у виборах місцевої влади і законодавчої влади (НКС) та в плебісцитах здійснюється засада **народоправства**.

ДЕЩО ПРО „О. У. Д.”

Праця оця творена в розпалі другої світової війни. Автором-ініціатором її є **С. Д.** Його почин підтримав наприкінці 1943 року тепер уже покійний світлої пам'яті о. протодиякон **Василь Потієнко**, він же притягнув до співпраці л. **С. П.** Оцих трое людей творили 1944 року основну редакційну колегію, що розглядала й затверджувала кожну з п'ятих послідовних редакцій цього твору. Друкована тепер річ становить остаточну, шосту редакцію, що з'явилася вже по війні (відрізняється від попередньої лише внесенням пп. 22, 23, 24 і 25, що не були внесені в текст раніше з огляду на умови перебування в тоталітарній нацистській Німеччині).

Кожну з перших чотирьох редакцій „Основ Української Державности” редакційна колегія давала на перегляд українцям з різних земель, різних політичних напрямків, різних професій, від чорнороба до вченого. Таких читачів перших редакцій „Основ” було кілька сот. Їхні критичні зауваження приводили до появи нових редакцій з новими пунктами, що поширювали попередні. П'яту редакцію переглядала вже широка редакційна колегія, коло десятка осіб.

На цьому місці згадуємо світлу пам'ять того, хто перший зрозумів, підтримав і заохотив до праці автора-ініціатора „Основ Української Державности” і брав активну участь у обговоренні перших п'яти редакцій, Українця з палким серцем патріота і розумом державника, бл. п. о. прото-
диякона

ВАСИЛЯ ПОТІЕНКА

який трагічно загинув напередодні кінця другої світової війни, 12 квітня 1945 року біля села Курсдорф, недалечко міста Айзенберг, Тюрингія.

Вічна Йому пам'ять!

З М І С Т

	стор.
Від видавництва	3
Великі питання нашої доби	5
Суспільство майбутнього	47
Основи української державности	106
Дещо про „О. У. Д.”	133